

**T.C
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

DİYARBAKIR MERKEZ VE ÇEVRESİ (İLÇELERİ) HALK HEKİMLİĞİ

**HAZIRLAYAN
Tuba UMAN**

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Rezan KARAKAŞ**

Diyarbakır - 2023

**T.C
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

DİYARBAKIR MERKEZ VE ÇEVRESİ (İLÇELERİ) HALK HEKİMLİĞİ

**HAZIRLAYAN
Tuba UMAN
1861011016**

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Rezan KARAKAŞ**

Diyarbakır - 2023

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KABUL VE ONAY SAYFASI

Tuba Uman tarafından hazırlanan “Diyarbakır Merkez ve Çevresi (İlçeleri) Halk Hekimliği” çalışması 30/03/2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/ oy çokluğu ile Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Prof. Dr. Rezan KARAKAŞ

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Muhammed Nurullah CİCİOĞLU

Jüri Üyesi

Doç.Dr. Hatice Kübra UYGUR

Yukarıdaki sonucu onaylıyorum.

Prof. Dr. Osman PAKMA
Enstitü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

İmza

Öğrencinin Adı Soyadı:
Tuba UMAN

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****DİYARBAKIR MERKEZ VE ÇEVRESİ (İLÇELERİ) HALK HEKİMLİĞİ****TUBA UMAN****BATMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI****DANIŞMAN: PROF. DR. Rezan KARAKAŞ****(2023, 145 Sayfa)****Jüri****Doç. Dr. M. Nurullah CİCİOĞLU****Doç.Dr. H. Kübra UYGUR**

Bu çalışma Diyarbakır ili halk hekimliği yöntem ve uygulamalarını içermektedir. Araştırmanın sınırı Diyarbakır merkez ve çevresini (ilçelerini) kapsamaktadır. Çalışmanın içeriği üç bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın birinci bölümünde giriş, araştırmanın konusu, amacı, sınırı, metodu, fiziki özellikleri, tarihi, sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı ele alınmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde halk hekimliği tanımı, modern tıp, geleneksel tıp ve Anadolu'da halk hekimliği açıklanmaktadır. İkinci bölümün devamında halk hekimliği üzerinde internetin-televizyonun etkisi, şaman, baksı, kam, otacı, nefes verme-üfürük, ocak-ocaklı, yatır-türbeler açıklanmıştır. Halk hekimliğinde kullanılan terimler ve tedavi yöntemleri alt başlıklar halinde belirtilmiştir. Halk hekimliği çerçevesinde yazılan tez ve kitaplara yer verilmiştir. Araştırma sınırları içerisinde daha önce yapılan halk hekimliği çalışmalarının içeriği hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Diyarbakır halk hekimliğinde hastalıklar, tedavi yöntemleri ve Diyarbakır'da halk hekimliği çerçevesinde yatır, türbe ve şifalı sular ele alınmaktadır. Bu bölümde hastalıklar günümüz tıbbına uygun sınıflandırılıp açıklanmıştır. Yatır ve türbelerin birer sağaltım merkezi olarak günümüze kadar işlevini koruduğu görülmektedir. Araştırma bölgesindeki şifalı sularına ve hastalıklara faydaları hakkında bilgilere yer verilmektedir. Araştırmamızda tedavi amaçlı kullanılan bitkiler ve yöresel isimleri belirtilmiştir.

Üçüncü bölümün sonunda sonuç kısmı, kaynakça ve eklere yer verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, hastalık, halk hekimliği, tedavi yöntemleri

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****DIYARBAKIR CENTER AND ITS SURROUNDINGS (DITRICTS)
PUBLIC MEDICINE****TUBA UMAN****BATMAN UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE****CONSULTANT: PROF. DR. Rezan KARAKAS****(2023, 145 Pages)****Jury****Doç.Dr. M. Nurullah CİCİOĞLU****Doç. Dr. H. Kübra UYGUR**

This study includes folk medicine methods and practices in Diyarbakır and province. The content of the study consists of 3 parts. The first part is introductory part. The subject of the research, the purpose of the boundary method, the physical features, the historical social cultural and economic structure are discussed. In the second part of research, the definition of folk medicine, modern medicine, traditional medicine and folk medicine in Anatolia are explored.

In the continuation of the second part, the effect of internet-television on folk medicine, shaman, baksi, cam, herbalist, exhalation-murmur, hearth-hearth, lay-shrines are explained. Terms and treatment methods used in folk medicine are given under separate headings. Theses and books written within the framework of folk medicine are included. Within the boundaries of the research, information was given about the content of the previous folk medicine studies.

In the third part diseases treatment methods in Diyarbakır folk medicine and in the framework of work medicine in Diyarbakır tombs, mausoleums and healing waters are discussed. In this section diseases are classified and explained in accordance with today's medicine. It is observed that the tombs and mausoleums have preserved their function as treatment centres until today. Information about the healing waters in the research area and their benefits to diseases is given. In our research, the plants used for treatment and their local names are started.

In the continuation of the third chapter, the research was concluded by giving place to the conclusion bibliography and appendices.

Keywords: Diyarbakır, disease, folk medicine, treatment methods

ÖNSÖZ

Diyarbakır Merkez ve Çevresi (İlçeleri) Halk Hekimliği adlı çalışmada söz konusu yöre halkının bir hastalık ve sağlık kültürü olan halk hekimliği uygulamalarını ve bu çerçevede oluşan düşünce ve fikirlerini incelemeye çalıştık.

Tez, üç bölümden oluşmaktadır. Girişte çalışma alanının konusu, amacı, sınırı, metoduna dair bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde halk hekimliği kavramı ve genel özellikleri, Anadolu’da halk hekimliği, modern tıp ile geleneksel tıbbın karşılaştırılması, geleneksel ve tamamlayıcı tıp, corona virüsün halk hekimliğine etkisi, televizyon ve sosyal medyanın etkisi, konu hakkında yapılmış çalışmalara dair genel bilgilere yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümü ve ana kısmında derlemelerden elde edilen bilgiler ışığında Diyarbakır halk hekimliği sağaltım yöntemleri sınıflandırılmıştır. Sağaltım yerleri olan yatırlara ve şifalı sulara yer verilmiştir.

Tez araştırmaları esnasında tüm olumsuzluklara rağmen yardımlarını esirgemeyen, güler yüzlü ve misafirperver Diyarbakır halkına; maddi ve manevi destek olan annem ve babama; çalışmalarım sırasında yardımını esirgemeyen arkadaşlarım ve öğrencilerime; bilgilerini esirgemeyen Doç. Dr. M. Nurullah CİCİOĞLU’na; çalışmalarımın her safhasında tecrübeleriyle yardımcı olan çok değerli danışmanım Prof. Dr. Rezan KARAKAŞ’a sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Tuba UMAN

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	ii
TEZ BİLDİRİMİ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	1
1.3. Araştırmanın Metodu	2
1.4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	3
1.5. Araştırma Alanı	3
1.5.1. Araştırma Alanın Fiziki Yapısı	3
1.5.2. Araştırma Alanının Tarihi	4
1.5.3. Araştırma Alanının Ekonomik Yapısı	6
1.5.4. Araştırma Alanının Sosyo-Kültür Yapısı	7
2. HALK HEKİMLİĞİ	8
2.1. Halk Hekimliği Geleneksel Bilgi Sınıflandırma	8
2.1.1. Halk Hekimliği	8
2.1.2. Modern Tıp ve Halk Hekimliği	9
2.1.3. Anadolu’da Halk Hekimliği	10
2.1.4. GETAT (Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp)	11
2.1.6. Halk Hekimliğinde İnternet-Sosyal Medya ve Televizyonun Etkisi.....	13
2.1.7. Şaman	14
2.1.8. Baksı-Bahşı.....	15
2.1.9. Kam	16
2.1.10. Otacı-Emici.....	16
2.1.11. Nefes Verme-Üfürük	16
2.1.11. Ocak-Ocaklı.....	17
2.1.12. Yatır-Türbeler.....	18
2.2. Halk Hekimliğinde Kullanılan Terimler ve Tedavi Yöntemleri	18
2.2.1. Alazlama.....	19
2.2.2. Göçürme	19

2.2.3.Parpılama	19
2.2.4.Nazar-Nazarlık	20
2.2.5.Büyü	20
2.2.6. Fal Bakma.....	21
2.2.7. Drog.....	21
3. DİYARBAKIR MERKEZ VE ÇEVRESİ (İLÇLERİ) HALK HEKİMLİĞİ.....	28
3.1. Diyarbakır ve Çevresinde (İlçelerinde) Halk Hekimliği	28
3.2. Hastalıklar	28
3.2.1.Ateş ve Ağrı.....	28
3.2.1.1. Ateş ve Ağrı	28
3.2.1.2.Adet Sancısı (Eşa Kıncan)	28
3.2.1.3. Baş Ağrısı (Eşa Seri).....	29
3.2.1.3.Bel Ağrısı ve Bel Fıtığı	30
3.2.1.4. Boğaz Ağrısı	31
3.2.1.5. Böbrek Ağrısı.....	33
3.2.1.6. Diş Ağrısı	33
3.2.1.7. Karın Ağrısı	34
3.2.1.8. Kulak Ağrısı.....	35
3.2.1.9. Kas Ağrısı	35
3.2.2. Arı-Akrep-Yılan-Böcek Sokması, Köpek Isırığı.....	36
3.2.2.1.Arı Sokması	36
3.2.2.2 Akrep Sokması.....	36
3.2.2.3.Yılan Sokması.....	37
3.2.2.4. Köpek Isırması.....	38
3.2.3.Apse-Yara.....	38
3.2.4. Dış Sebeplerden Dolayı Meydana Gelen Hastalıklar	39
3.2.4.1. Güneş Çarpması	39
3.2.5. Deri İle İlgili Hastalıklar	39
3.2.5.1. Alerji- Kaşıntı	39
3.2.5.2.Behçet Hastalığı.....	40
3.2.5.3. Cilt Lekeleri İçin Bakım	40
3.2.5.4. Çıban (Heftuzik- Pizika Kewi-Kunîr).....	41
3.2.5.5. Dolama (Mevujok).....	42
3.2.5.6. Egzama-Sedef Hastalığı (Birov)	43

3.2.5.7. Güneş Yanığı	44
3.2.5.8. Nasır (Şekirok).....	44
3.2.5.9. Pişik- İsilik.....	45
3.2.5.10. Sigiller (Belalûk).....	46
3.2.5.11. Sivilce (Pirzik)	47
3.2.5.12. Su Çiçeği.....	47
3.2.5.13. Temre	48
3.2.5.14. Uçuk (Hıdayi veya Pelepûçk).....	48
3.2.5.15. Yanık.....	49
3.2.5.16. Yılcık.....	50
3.2.5.17. Zona-Gece Yanığı (Agiri Şevi).....	50
3.2.6. Hareket Sistemi Hastalıkları.....	51
3.2.6.1. Boyun Tutulması.....	51
3.2.6.2. Burkulma- İncinme-Ezik	51
3.2.6.3. Kemik Erimesi	51
3.2.6.4. Kırık- Çıkık-Çatlak	51
3.2.6.5. Romatizma (Ba).....	52
3.2.6.6. Uyluk Kemiğinin Eğriliği (Sêvok- Siwok Ğuar).....	53
3.2.7. Solunum Sistemi Hastalıkları	54
3.2.7.1. Astım-Bronşit (Bêhnsoyarî – Behnçikîn)	54
3.2.7.2. Grip-Nezle-Soğuk Algınlığı (Şewb-Bahor-Serma)	54
3.2.7.3. Kabakulak	56
3.2.7.4. Sinüzit	56
3.2.7.5. Öksürük (Koux)	56
3.2.7.6. Zatürre.....	58
3.2.7.7. Boğmaca	58
3.2.7.8. Akciğer.....	58
3.2.7.9. Guatr	59
3.2.8. Sindirim Sistemi Hastalıkları	59
3.2.8.1. Basur	59
3.2.8.2. Gastrit.....	60
3.2.8.3. İshal.....	60
3.2.8.4. Kabızlık.....	62
3.2.8.5. Kusma Bulantı	63

3.2.8.6. Mide Ağrısı ve Ülseri	63
3.2.8.7. Zaafiyet	64
3.2.8.8. Parazit	64
3.2.9. Sinir Sistemi Hastalıkları.....	65
3.2.9.1. Epilepsi-Sara (Da).....	65
3.2.10. Kalp Dolaşım Sistemi Hastalıkları	65
3.2.10.1. Kalp Hastalıkları	65
3.2.10.2. Kolesterol.....	66
3.2.10.3. Tansiyon Düşüklüğü ve Yüksekliği.....	66
3.2.10.4. Varis.....	66
3.2.10.5. Burundan Kan Gelmesi.....	67
3.2.11. Göz Hastalıkları.....	67
3.2.11.1. Arpacık (Bûkêk)	67
3.2.11.2. Göz Kanlanması.....	68
3.2.12. Üriner Sistem Hastalıkları	68
3.2.12.1. Altına Kaçırma.....	68
3.2.12.2. Böbrek Taşı.....	69
3.2.12.3. İdrar Tutukluluğu	69
3.2.12.4. İdrar Yolları İltihaplanması	70
3.2.13. Kadın ve Çocuk Hastalıkları	70
3.2.13.1. Hamile Kalmak İçin Yapılan Uygulamalar	70
3.2.13.2. Hamileliğin Anlaşılması İçin Yapılan Uygulamalar	72
3.2.13.3. Aşerme ve Çocuğun Cinsiyetini Belirleme	72
3.2.13.4. Hamile Kadının Yapması Gerekenler.....	72
3.2.13.5. Hamile Kadının Yapmaması Gerekenler.....	72
3.2.13.6. Doğum Sırasında Yapılan Uygulamalar	73
3.2.13.7. Doğumdan Sonra Yapılan Uygulamalar.....	73
3.2.13.8. Bebeklerde Görülen Bazı Rahatsızlıklar ve Tedavileri	74
3.2.14. Karaciğer Hastalıkları.....	75
3.2.14.1. Karaciğer Yağlanması.....	75
3.2.14.2. Sarılık.....	75
3.2.15. Kanser.....	77
3.2.15.1. Akciğer Kanseri	77
3.2.15.2. Lösemi	78

3.2.15.3.Cilt Kanseri	78
3.2.16. Bilinen Diğer Hastalıklar.....	78
3.2.16.1.Ağız Yaraları.....	78
3.2.16.2. Ayak Ağrısı.....	79
3.2.16.3. Diken Batması.....	80
3.2.16.4.Diş Beyazlaması İçin	80
3.2.16.5.Göbek Düşmesi.....	80
3.2.16.6. Sırt Ağrısı.....	81
3.2.16.7. Havale Geçirme	81
3.2.16.8. Hıçkırık	81
3.2.16.9.Kulunç Tedavisi (Kolinç)	81
3.2.16.10. Kulimek (Kalça Kemiği)	82
3.2.16.11. Kuyruk Düşmesi (Boçık).....	82
3.2.16.12. Ay düşme (Â Serme)	83
3.2.16.13.Sıtma (ta).....	83
3.2.16.14. Kekemelik.....	83
3.2.16.15.Kansızlık	83
3.2.16.16. Zayıflık.....	84
3.2.16.17. Vücudun İltihaplanması.....	84
3.2.16.18. Çivi batması	84
3.2.16.19. Saç kıran	84
3.2.16.20. Cin Çarpması	85
3.2.16.21. Nazar	86
3.2.16.22. Şeker hastalığı.....	87
3.2.17. Bilinen Diğer Tedavi Yöntemleri	87
3.2.17.1.Sülük Tedavisi	87
3.2.17.2. Kurşun Dökme	88
3.2.18. Diyarbakır Halk Hekimliğinde Yatırlar ve Ziyaretler	88
3.2.18.1. Sultan Şeyhmus.....	89
3.2.18.2. Sultan (Hz.) Süleyman	91
3.2.18.3. Zülküf Peygamber.....	92
3.2.18.4. Harun Peygamber	93
3.2.18.5. Pir Hattap	94
3.2.18.6. Şeyh Emin Türbesi.....	94

3.2.18.7. İmam Ukayl Türbesi (İmam Akıl)	94
3.2.18.8. Akkurm Ziyareti	95
3.2.18.9. Kavuğö Ziyareti	95
3.2.18.10. Ayık-Vayık Ziyareti.....	96
3.2.18.11. Şeyh Fatma Türbesi	96
3.2.18.12. Malik-i Ejder Hazretleri.....	96
3.2.18.13. Enuş Peygamber	97
3.2.18.14. Eyni Pil Züyareti.....	97
3.2.18.15. Aktepe Ziyareti	97
3.2.18.16. Şeyh Selamed Türbesi	98
3.2.18.17. Cafer-i Tayyar Türbesi.....	98
3.2.18.18. İmam Gazali Ziyareti	98
3.2.18.19. Mirani Ziyareti (Merani).....	99
3.2.18.20. Şeyh Hasan Türbesi	99
3.2.18.21. Karadeniz	99
3.2.18.22. Sarı Saltık.....	100
3.2.18.23. Kamışlı Ziyaret	100
3.2.18.24. Hivde (17 mart).....	101
3.2.18.25. Seyfü'l Mülük	101
3.2.18.26. Bab-i Kâl.....	101
3.2.18.27. Arakçın Baba	102
3.2.18.28. Sin u Seydoş.....	102
3.2.18.29. Şeyh Güzel (Kâle Şeyh Güzel)	102
3.2.18.30. Hindi Baba	103
3.2.18.31. Şeyhmalan Ziyareti	103
3.2.18.32. Sancı Ziyareti	104
3.2.18.33. Veysel Karani	104
3.2.18.34. Şeyhi Koteka.....	105
3.2.18.35. Şeyh Zırav Ziyareti	105
3.2.18.36. Şeyh Ahmed Türbesi	105
3.2.18.37. Bakustan Pîrika	106
3.2.18.38. Ziyareta Herebazın.....	106
3.2.18.39. Pîr Evdal Ziyareti.....	106
3.2.18.40. Pîr İbrahim Ziyareti	106

3.2.18.41. Sıtma Ziyareti	107
3.2.18.42. Gamgötürmez.....	107
3.2.18.43. Şeyh Abdülcelil Türbesi	107
3.2.18.44. Şeyh Şapur	107
3.2.18.45. İnce Baba	108
3.2.18.46. Tıl Alo.....	108
3.3.19. Şifalı sular.....	108
SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA.....	118
EKLER.....	125
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

1. GİRİŞ

Kültür, toplumların gelişme süreci içerisinde oluşturdukları maddi ve manevi değerlerin tamamını oluşturmaktadır. Kuşaktan kuşağa sözlü ve yazılı olarak aktarılan bu değerler oluşturduğu toplumun kültürel zenginliğini göstermektedir. Kültürel zenginliği içinde barındıran halk hekimliği alanı değerler bakımından adeta köprü görevi görmektedir.

Bir bölgede yaşayan halkın kültürünü, geleneğini, töresini, inançlarını, müziğini, oyunlarını, mutfaklarını, sanatını, mimarisini ve halk hekimliğini inceleyerek bunların birbiriyle olan ilişkilerini belirten, kaynak, evrim, etkileşim ve değişim gibi sorunları çözmeye, sonuç, kuram ve yasaları bulmaya çalışan bilim dalına halk bilimi denir(Artun, 2014: 242)

Halk bilimi geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu yelpazenin bir parçası olan halk hekimliği çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Birçok sebeplerden kaynaklanan hastalıklara yüzyıllardır çareler aranıla gelmiştir. Bu arayış esnasında kullanılan yöntem, gözlem ve uygulamalar ile bunların sosyo-kültürel ve ekonomik bağlamı halk hekimliği adı verilen bir kültürel yapıyı oluşturmaktadır. Geçmişten günümüze kadar gelmekte olan halk hekimliği uygulama ve yöntemleri geçmişe ve halkın yaşam biçimine ışık tutmaktadır.

Diyarbakır (merkez) ve çevresi halk hekimliği çalışması, Diyarbakır'da varolan halk hekimliği uygulama ve yöntemlerini tespit etmek amacıyla. Bu çalışma ile Diyarbakır halk hekimliğinin dünü ve bugünü ele alınmış olacaktır.

1.1. Araştırmanın Konusu

Diyarbakır bölgesinde geçmişten günümüze devam etmekte olan halk hekimliği yöntem ve uygulamaları araştırma konusu olarak seçilmiştir. Bu araştırma konusunu seçme amacımız halk hekimliği tedavi uygulamalarının halihazırda başvurulan merciler olmasındandır, bu durum bizi bu alanda araştırma yapmaya isteklendirmiştir.

Halk hekimliği muhtevasında varolan tüm tatbik ve tedavi yöntemleri Diyarbakır merkez ve çevresinden araştırılıp toplanmıştır.

1.2.Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, devam etmekte olan geleneksel tedavi yöntemlerinin araştırılmasını amaçlamıştır. Geleneksel halk hekimliği uygulamaları ve uygulayıcıları, modern tıbbın

bu denli gelişmesine rağmen hâlen varlığını sürdürmektedir. Zamana yenilmeyip bu döneme kadar gelmiş olan bu kişilerin (uygulayan) birer kültür aktarıcısı olarak bizlere aktardıkları bilgilerin halk bilimi alanına katkıda bulunması hedeflenmektedir.

Literatür taramasında, Diyarbakır folklor ve halk hekimliği alanında birçok araştırmayla karşılaşmaktayız. Fakat özellikle halk hekimliği alanında güncel ve kapsayıcı bir çalışma yapılmamıştır. Amacımız bu araştırma ile bir nebze de olsa gelişen ve büyüyen Diyarbakır'ın günümüz halk hekimliği alanına ışık tutmaktır.

Geçmişten günümüze gelen bu uygulamaları ortaya çıkararak modern tıbbın bile çare bulamadığı hastalıklara alternatif tedaviler sunmaktır.

Araştırma esnasında yöre halkının eski inançları doğrultusunda yaptığı halk hekimliği uygulama ve yöntemlerine rastlanmıştır. Amacımız bu inançlar doğrultusunda halk hekimliğinin geçmişine ışık tutmaktır. Türk halk bilimi alanını ve bölgenin kültürünü araştırarak kimseler için gelecekte ulaşılabilir bir yazılı kaynak oluşturmaktır.

1.3. Araştırmanın Metodu

Bu çalışmada bölge halkının kültürel varlıkları ile ilgili sözlü ve yazılı kaynaklardan yararlanılarak halk bilimsel bilgi edinme tekniği kullanılmıştır.

Çalışmamız sırasında görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Derleme için yapılacak görüşmelerde sorular önceden hazırlanmış olup, mümkün mertebe kaynak kişileri sıkmadan derlemenin sohbet havasında gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Bu şekilde Diyarbakır halk hekimliği konusunda çeşitli bilgiler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kaynak kişiler seçilirken mümkün oldukça tecrübeli ve şehrin kültürel değerleriyle ilgili kişiler tercih edilmiştir. Kaynak kişilerin tezin konusu ile yakından ilgili olmasına önem verilmiştir. Ayrıca bilgilerin merkezden kırsala doğru kar topu tekniğiyle toplanması hedeflenmiştir.

Derleme esnasında ses kayıt cihazı, kamera ve fotoğraf makinası gibi teknik teçhizatlar hazırda bulundurulmuş kaynak kişinin de rızasıyla not etme dışında bu cihazlardan yararlanılmıştır. Daha sonra bilgisayar ortamına aktarılan metinler herhangi çözümlemiş tasnif edilmiş ve ana metin hâline getirilmiştir.

1.4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Tez çalışmamızın kapsamı Diyarbakır ili, ilçe ve mahallelerinden oluşmaktadır . Bu kapsamda Diyarbakır’da varlığını sürdüren aktarlar, sınıkçılar, çıkıkçılar, ocaklılar, tedavi yapan tanınmış kişiler ve bu kişilerden tedavi gören hastalardan derleme yapılmıştır.

Tez çalışmamızda, Diyarbakır ve çevresindeki halk hekimliği uygulama (tatbik) ve tedavi yöntemleri belirlenmiş ve bu uygulamalardaki eski inançların da etkileri saptanmaya çalışılmıştır. Çalışma sırasında Çin’in Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve hızla dünyaya yayılan covid-19 bilinen adıyla korona salgını dünyayı etkisi altına almıştır. Bu durum derleme esnasında kaynak kişilerle yüz yüze görüşmelerimize engel teşkil etmiştir.

1.5. Araştırma Alanı

1.5.1. Araştırma Alanın Fiziki Yapısı

Diyarbakır, yüzölçümü 1.516.200,00 kilometrekarelik bir alana sahip ve son sayımlarda 1.528.958 nüfusu olan büyükşehirlerimizden biridir. Diyarbakır 37: 55 kuzey enlemi ile 40: 14 doğu boylamları arasında yer almaktadır. Diyarbakır’ın kuzeyinde Bingöl, Elazığ ve Muş ; batısında Şanlıurfa, Malatya ve Adıyaman ; güneyinde Mardin ; doğusunda Batman illeri bulunmaktadır.

Karasal iklimin görüldüğü ilde yazları sıcak ve kurak, kışları çok sert olmamakla beraber soğuk geçmektedir. Özellikle etrafında yapılan barajların oluşturduğu yapay göller (Karakaya, Silvan, Atatürk, Batman) geniş buharlaşma yüzeyleri oluşturmaktadır. Bunun sunucunda Diyarbakır havzasının kuru havasında nispi buharlaşma oranı artmıştır. Nispi nem ortalaması aralık ve ocak aylarında %77 oranına çıkmaktadır. Bu ortalama temmuz ve ağustos aylarında ise nispi net %20 oranına düşmektedir. Kentin kuzeyinde bulunan dağlara doğru gidildikçe yağış artmaktadır. Örneğin daha düzlükte olan Silvan ve Ergani’de yağış miktarı 729 ile 767 milimetreyken dağlık alanda olan Kulp ve Lice’de ise 1.156 ile 1.293 milimetredir. Yıl boyunca sıcaklık ortalaması 28 derece dolaylarında değişmektedir. Yıllık ortalama 496 milimetre yağış almaktadır. Yaz aylarında yağış oranı azalmaktadır.

Diyarbakır’ın denizden yüksekliği 674 metredir. Kentin etrafında çok yüksek olmayan dağlar bulunur. Kent %37 oranında dağlarla, %31 oranında ovalarla çevrilidir. Bu ovalar tarıma elverişli topraklardır. Diyarbakır, Dicle Irmağı ve kolları tarafından

sulanmaktadır. Nehrin taşıdığı zengin alüvyonlarla birlikte tarımsal ürünler açısından verimli topraklara sahiptir.

Doğal bitki örtüsünü otsu bitkilerin geniş yer tuttuğu bozkır bitki örtüsü oluşturur. Bu otsu bitkiler ilkbaharda yağışla beraber kısa bir süreliğine yeşerip çiçeklenirler ancak yağış miktarının azalmasıyla yazın başında kururlar. Çevredeki dağlar yer yer meşe ağaçlarıyla kaplıdır. Orman bakımından fakir olan şehir, yüz ölçümünün onda biri kadar ormana sahiptir (URL 1, URL2).

1.5.2. Araştırma Alanının Tarihi

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Diyarbakır; Kalesi, İçkalesi, kentsel tarihin gelişimini tüm evreleriyle simgeleyen çeşitli anıtsal yapıları, geleneksel konut dokusu ve buraya egemen olmuş büyük uygarlıkların bıraktıkları belgesel değerleri günümüze yansıtan kültürel kimliğiyle yalnız Türkiye'nin değil, tüm dünyanın da en önemli kentlerinden biri sayılmaktadır.

Asya-Avrupa arasında çağlar boyu köprü kuran yönetimlerin, büyük uygarlıkların kültürel ilişkileri içinde yaratıcı bir ortamı sürekli kılabilen Diyarbakır ve çevresi, insanlık tarihinin birçok “ilklerine” tanık olmuş; son yapılan kazılarda Çayönü ve benzeri örneklerin gösterdiği gibi, bu sürekliliği günümüze dek tüm canlılığıyla taşıyabilmiştir.

Arkeolojik araştırmaların ötesinde, toprak üstünde kalabilen yüzü ile de yüklü bir tarihsel derinliğin ışığını yansıtan Diyarbakır; yerleşim ilkeleri açısından, çevresindeki uygarlıklara yaşam şansı veren en görkemli kentlerdendir. Nil - Mısır örneğindeki gibi “suyla gelen bu büyük kültür”, çağlar boyu kesintisiz biçimde gücünü göstermiş ve bir anlamda Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırını belirleyerek, egemen kimliğini vurgulayan bir düzeye ulaşmıştır. Birçok din, toplum, devlet veya yönetimin, kendini yansıtmak ve gücünü kanıtlamak için bırakmak istediği yapıtların büyük bir bölümünün bugün Diyarbakır'da hâla ayakta olması, uygarlık tarihi ve kültürel çeşitlilik açısından büyük bir şanstır. Tarih boyunca Amida, Amid, Kara-Amid, Diyar-Bekr, Diyarbekir, Diyarbakır adlarını alan kent Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin orta bölümünde, El Cezire denilen Mezopotamya'nın kuzey kısmındadır.

Yontma Taş ve Mezolitik Devirler'de, Diyarbakır ve çevresindeki mağaralarda yaşanmış olduğu, yapılan arkeolojik araştırmalar ile anlaşılmıştır. Eğil-Silvan yakınlarındaki Hassuni, Dicle Nehri ve kolları üzerinde hâla Ergani yakınlarında Hilar Mağaraları'nda bu çağdan kalma kalıntılar tespit edilmiştir.

Anadolu'nun en eski köy yerleşmelerinden biri olan tarımcı köy topluluklarının en güzel örneğini veren Ergani yakınlarındaki Çayönü Tepesi, günümüzden 10.000 yıl önceye tarihlenmesi ile sadece bölge tarihimize değil Dünya uygarlık tarihine de ışık tutmaktadır. MÖ7.500-5.000 yılları arasında aralıksız olarak daha sonra da aralıklarla iskan edilmiş olan günümüzdeki kent uygarlığının ilk temellerinin atıldığı Çayönü, insanların göçebelikten yerleşik köy yaşantısına, avcılık ve toplayıcılıktan besin üretimine geçtikleri "Neolitik Devrim" olarak da bilinen teknolojik yaşam biçimi, beslenme ekonomisi ve insan doğal çevre ilişkilerinin tümü ile değiştiği kültür tarihi ile ilgili buluşlarda birçok ilki de içeren canlı ve ilginç bir yerleşmedir. Yabani buğday, mercimekgiller gibi bitkilerin üretilmesi, koyun ve keçinin evcilleştirilmesi ile Çayönü bilim dünyasında önem kazanmıştır.

Yine Ergani yakınlarındaki Grikihaciyan Tepesi'nde MÖ 5000 yılları başına tarihlenen "Gelişkin Köy Evresi" ya da "Kalkolitik Çağ" olarak adlandırılan Halaf Kültürü'nün sonlarına tarihlenen tek bir kültür evresi görülmüştür. Halaf Kültürü; Kuzey Irak, Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da görülen yuvarlak planlı kubbeli evleri zengin boya bezeli çanak-çömleği ile ünlüdür. Diyarbakır'ın Bismil ilçesi yakınlarındaki Üçtepe Höyük'te yapılan ve henüz bitirilmemiş olan kazı çalışmalarında ise 2000 yıllık Yeni Asur, Helenistik ve Roma İmparatorluk dönemine tarihlenen önemli bir merkez ortaya çıkarılmıştır. Öte yandan Lice yakınlarındaki Birkleyn Mağaraları ve Eğil'deki Eğil Kalesi ve kayalardaki Asurlardan kalan önemli eserler bulunmuştur.

Tam tarihi bilinmemekle birlikte, kentteki ilk yerleşmenin, Dicle yatağından 100 m yüksekte olan ve Fis Kayaadı verilen sarp bölgenin bugünkü İçkale arazisinde kalan kesiminde gerçekleştiği bu alanda yer alan Amida veya Virankale olarak adlandırılan Höyükte tespit edilmiştir. Topografik özellikleri nedeniyle savunma kolaylığı sağlayan ve zaman içinde nüfusu yoğunlaşarak genişleme sürecine giren bu yerleşimde, kale işlevli ilk yapının MÖ 3000 yıllarında bölgeye egemen olan Hurriler tarafından inşa edildiği kabul edilir. Ardından kent Asurlular, Urartular, Büyük İskender, Selefkoslar ve Partlar - Romalılar - Sasaniler'in yalnız ya da birlikte sürdürdükleri egemenlikleri altına girer; Roma'dan 7.yüzyılın ilk yarısına kadar Bizans idaresi altında yaşar ve 639'dan sonra da bir İslâm kenti kimliği kazanır.

Günümüzdeki şeklini MS 349 yılında Roma İmparatoru Constantinus tarafından genişletilmesi ve bazı kısımlarının onarılmasıyla almıştır. 7. yüzyıl ikinci yarısından itibaren kente egemen olan Emeviler, Abbasiler, Şeyhoğulları, Hamdaniler, Büveyhoğulları, Mervanoğulları, Büyük Selçuklu ve Şam Selçukluları, İnaloğulları,

Nisanoğulları, Hasankeyf Artukluları, Mısır ve Şam Eyyubileri, Anadolu Selçukluları, Mardin Artukluları, Akkoyunlular ve son olarak da Osmanlılar zamanında, yerleşimin ana ögesi olma etkinliğini kesintisiz korumuş; Osmanlı dönemine dek, kent tarihinin her aşamasında “yaşamsal önemdeki savunma gereksinimini karşılayacak dirençte” ve “sürekli bir işlevsel bütünlük” taşımak zorunda olmuştur.

Günümüzdeki durumuna temel olan şeklini 4.yüzyıl ortalarında Romalıların verdiği Diyarbakır Surları, 7.yüzyılın ikinci yarısından itibaren kente egemen olan Emeviler, Abbasiler, Şeyhoğulları, Hamdaniler, Büveyhoğulları, Meyyafarkin (Silvan) Mervanoğulları, Büyük Selçuklu ve Şam Selçukluları, İnaloğulları, Nisanoğulları, Hasankeyf Artukluları, Mısır ve Şam Eyyubileri, Anadolu Selçukluları, Mardin Artukluları, Akkoyunlular ve son olarak da Osmanlılar zamanında, yerleşimin ana ögesi olma etkinliğini kesintisiz korumuş; Osmanlı dönemine dek, kent tarihinin her aşamasında “yaşamsal önemdeki savunma gereksinimini karşılayacak dirençte” ve “sürekli bir işlevsel bütünlük” taşımak zorunda olmuştur. Bu uygarlıklar arasında Diyarbakır'da en fazla tarihi eser yapan ve iz bırakanlar Romalılar, Bizanslılar, Abbasiler, Mervaniler, Selçuklular, Artuklular ve Osmanlılar olmuştur. Diyarbakır sadece Roma-Bizans değil aynı zamanda Müslüman, Pers, Arap ve Türk devletlerinin zengin tarihi ve kültürel değerlerini taşıyan ortak bir kültür mirası olarak günümüze kadar gelmiştir. Özellikle surlarda birçok medeniyetlerin izlerini taşıyan kitabe, süsleme, figür, kapı ve ya görkemli burçları en canlı şekilde görebilmekteyiz(URL 3).

1.5.3. Araştırma Alanının Ekonomik Yapısı

Diyarbakır'ın ekonomisi tarıma dayanır. 650 bin hektar ekilen alan bulunmaktadır. Tarımsal üretimde buğday, arpa, pirinç, mercimek, darı, baklagiller ve saf pamuk üretimi özel yer tutmaktadır. Bölgede artezyen kuyularındaki artışla birlikte tarımda verim yükselmiştir. Son yıllarda özellikle mısır ekiminde artış görülmektedir. Sebzeçilik de oldukça gelişmiştir. Domates, biber, patlıcan, fasulye, üzüm, dut, kavun yetiştirilen sebze meyveler arasındadır. Kentte yetiştirilen mineral bakımından zengin içeriğe sahip Diyarbakır karpuzu şehrin simgesi olarak bilinmektedir. Hayvancılık eskisi gibi olmasa da önemli bir ekonomik kaynaktır. Kent 350 bin hektar mera-çayır alana sahiptir. Küçükbaş hayvancılık ile kümes hayvancılığı çok gelişmiştir. Hindi ve tavuk çiftlikleri sayı olarak gün geçtikçe çoğalmaktadır. Ormanlık alanlar 500 bin hektar dolaylarındadır. Ancak daha çok fundalıklardan oluşan ormanlık alanlarda verim düşüktür.

İnşaatı bir sanayi sayarsak en gelişmiş sanayi kolu inşaat demek yanlış olmaz. İrili ufaklı fabrika ve atölyeleriyle Diyarbakır'ın ekonomisinde sanayinin payı yüzde 10'dur (URL 4).

1.5.4. Araştırma Alanının Sosyo-Kültür Yapısı

Kendine has ağız özellikleri , sıcak kanlı insanıyla Güneydoğu'nun Paris'i olarak bilinen Diyarbakır çok eski bir yerleşim yeridir. Diyarbakır, medeniyetlere beşiklik etmiş kadim bir kenttir.

Diyarbakır'ın kültürel özellikleri denilince akla gelenler Diyarbakır karpuzu, Malabadi Köprüsü, Diyarbakır Surları, Ergani Bakırı, Behrampaşa Camii, Delilo Halkoyunu, Deliller Hanı, Diyarbakır Sokakları (Küçeler), Hilar Kayalıkları, Çermik Kaplıcası, Meryem Ana Kilisesi, Sarı Saltık Türbesi olsa da bunun yanı sıra birçok zenginliği de içerisinde barındırmaktadır. Yöresel yemekleri damakta ayrı tat, akılda ayrı tat bırakır. Ciğeri, mumbar dolması, meftune, saç tava, kaburga dolması, burma kadayıfı, örgü peyniri ile adeta damaklarda şölen tadı vermektedir. Türküleri, halk oyunları ve yöresel kıyafetleri ile oldukça zengin bir kültüre sahiptir. Şehrin simgelerinden merhum Celal Güzelses türküleri ile adeta ölümsüzleşmiştir.

Diyarbakır hasır bileziği, kişnişli kolyesi ve gümüş işlemeli nalin el sanatı örneklerindendir. Yazma ve beyaz tülbent kenarına işlenen iğne oyları bölgede yapılan diğer bir el sanatıdır. Diyarbakır, Türk edebiyatında yetiştirdiği tanınmış şair ve yazarlarla önemli bir kültür şehri olmayı başarmıştır. Döneminin ve sonrasının büyük ustaları olan Cahit Sıtkı Tarancı, Sezai Karakoç, Ziya Gökalp, Süleyman Nazif önemli yazar ve şairleridir.

Kentte kültürel alanda festivaller düzenlenmektedir. Festivallerden bazıları şunlardır:

- Karpuz Festivali (Eylül)
- Nevruz Kutlamaları (21 Mart)
- Yılbaşı-Sersal (14 Ocak)
- Diyarbakır Kültür ve Sanat Festivali (Mayıs) (URL 5, URL 6)

2. HALK HEKİMLİĞİ

2.1.Halk Hekimliği Geleneksel Bilgi Sınıflandırma

2.1.1.Halk Hekimliği

Halkın inandığı değerler doğrultusunda hastalıkları tedavi etmek için uyguladığı sağaltım yöntemlerinin tamamı halk hekimliğini oluşturmaktadır. Halk hekimliği uygulamalarının meydana gelmesinde geleneksel, dinsel, ekonomik ve toplumsal olmak üzere bir çok neden vardır. Halk hekimliği insanlık tarihi kadar eskidir.Tarihe bakıldığında zaman insan gücüne en üst seviyede ihtiyaç olduğu dönemlerde hastalanmak birey için sosyal hayattan kopuş demektir. Hastalandığında ilaca ve tedaviye ihtiyaç duymaktadır .Bu yüzden ki mümkün oldukça hastalanmamak veya sağlığını koruma gereği çeşitli tedavi yöntemlerine başvurmaktadır. Halk hekimliği, halkın hastalıkları tedavi etme amacıyla deneme-yanılma yöntemiyle keşfettiği uygulamalardır. Halk hekimliği uygulayıcıları, hekimliğin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Büyüsel ve dinsel olarak yapılan uygulamalarda halk hekimliği tedavi yöntemlerinin içerisinde yer almaktadır. Günümüzde halk hekimliği uygulamaları azalmış olsa da hâlen varlığını sürdürmektedir. Halk hekimliği uygulamalarının birçoğu uzmanlarca da kabul görmektedir.

Halk hekimliği, uluslararası yazında “folk medicine” olarak bilinirken Türkçe yazınlarda “geleneksel tıp” ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Halk Hekimliği; hastalıklar ve sağlık hakkındaki inanç, tutum ve davranışlar şeklinde tanımlanabildiği gibi toplumların inanç, gelenek ve değer sistemleri ile ilgili tıbbi uygulamalar olarak, bazı antropologlar tarafından da “ev tedavisi” olarak ifade edilmektedir (Türkdoğan, 1991: 45).

Halkın olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıkların tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne “halk hekimliği” denmektedir (Boratav, 1994: 122).Halk hekimliğini oluşturan uygulamalar uzun denemeler sonucu yerleşmiş, kendi içinde belli bir düzene sahip işlemleri içermektedir (Sever, 2004: 96). Sözlü kültür ile günümüze kadar gelen halk hekimliği kuşaktan kuşağa aktarılırken tedavi yöntemlerinin ne kadar elimize ulaştı ne kadarı unutuldu bilinmemektedir.

Bilimsel düşüncenin temelinde sebep-sonuç ilişkisi aranırken halk hekimliğinde bu ilişki aranmaz. Netice itibariyle akla mantığa dayandırılmaz. Halkın inanç ve

değerleri doğrultusunda meydana gelen bilgi ve uygulamalardır. Uygulamanın geçerliliği tedaviye verdiği olumlu sonuçla belirlenmektedir.

Halk hekimliği, halkın beden, ruhen ve zihnen oluşan hastalık ve rahatsızlıklarına karşı çözümler bütünüdür. Bu açıdan “hastalık” deyimini de alıştığımızdan geniş bir anlam kapsar. Bununla sadece kişinin sağlık durumundaki aksaklıkları değil, kısırlıktan tutun da nazar değmesi gibi insanlarda gelebilecek kötü etkilere ve tabiat dışı varlıkların (cinler, periler, vb.) sebep olabilecekleri sakatlıklara kadar türlü bozuklukları anlamak gerekir (Boratav, 1994: 123).

Halk hekimliği uygulamalarını sadece kültürel miras olarak ya da kaybolmaya yüz tutan folklorik değerlerimiz olarak ele almak konuyu oryantalist bakışın dar kalıpları içine sığdırmaktan ileri geçmeyecektir. Çok geniş bir bakış açısından bakmayı gerektiren genelden geleneksel hekimlik uygulamaları özelde bitkisel hekimlik temelinde çok farklı nedenlerin yatması günümüze artan bir ilgiyle gelmesini sağlamıştır (Uygur, 2022: 147)

Halk hekimliğinin amacı, kullandığı maddi ve manevi araçlar yardımıyla, halkın sağlığını korumak ve hasta kimseleri sağlıklarına kavuşturmadır (Acıpayamlı, 1989:5). Halk hekimliği kavramını açıklayan alıntılar ve kendi düşüncelerimizle halk hekimliği terimini çalışmamızda belirtilmektedir.

2.1.2. Modern Tıp ve Halk Hekimliği

Günümüzde baş ağrısında, mide bulantısında veya anlamadığımız ağrılı belirtilerde kısacası rahatsızlandığımızda ilk başvurduğumuz yer modern tıp olmaktadır. Modern tıp baş döndürücü yenilikleri ve gelişmeleri birçok hastalığa çare olsa da bazı hastalıklar karşısında çaresiz kalabilmektedir. İşte bu gibi durumlarda devreye geleneksel tıp veya alternatif tıp girmektedir. Önceleri modern tıp, geleneksel tıba karşı mesafeli olsa da modern tıbbın da artık kesin olarak karşı çıkmadığı aksine tıpta çözümü kesin olarak bulunamayan hastalıklarda el ele, kol kola verip birlikte geleneksel tedavi yöntemlerini de uyguladığı görülmektedir. Modern tıp ile geleneksel halk hekimliği uygulamalarında hedef aynıdır. Hastalığa, rahatsızlığa çare bulup iyileştirmek. Ancak sağlıklı yaşam tarzının hızla gelişmesiyle hayatımıza yeni bir terimmiş gibi giren geleneksel tıp veya alternatif tıp adını verdiğimiz tedavi yöntemlerinin geçmişi çok eski çağlara dayanmaktadır.

Geleneksel halk hekimliği uygulamaları ile modern tıbbın hedefine bakıldığı zaman aynı sonuca varıldığı görülmektedir. Amaç hastalıklara sağaltım yöntemleri

bulmak ve olumlu sonuç alabilmektir. Geleneksel tıp-halk hekimliği ile modern tıbbın benzerliklerine baktığımız zaman iki alanda da bitki kullanılmaktadır. Fakat modern tıpta bitkinin tesirli bölümü kullanılırken geleneksel tıpta bitki bütün hâlinde kullanılır. Modern tıpta ilacın dozu ve iyileşme süresi bellidir. Geleneksel tıpta ise tedavinin standart bir düzeni olmadığından iyileşme süresi tam anlamıyla belli değildir. Ayrıca geleneksel tıpta sadece bitkisel emler ya da hayvansal emlerle sağaltım yapılmamaktadır. Büyüsel ve dinsel faktörlerin etkisiyle bir çeşit metafizik uygulamaları içermektedir. Büyüsel sağaltım yoluyla yapılan tedavilerin temelinde inanç söz konusudur. Oysaki modern tıpta bu gibi unsurlar tedavi sürecinde çoğunlukla yer almamaktadır.

Geleneksel tıp ve modern tıp birbirlerini tamamlayıp uzman gözetiminde yapıldığı zaman tedaviyi destekleyen bir süreç meydana gelmektedir. Ayrıca hastada oluşabilecek yan etkilere karşı kaliteli bir tedavi süreci ortaya koymaktadır (URL 7).

2.1.3. Anadolu’da Halk Hekimliği

Anadolu; tarihi geçmiş yıllara dayananan, bir çok medeniyete beşiklik etmiş, kültürel zenginliğe sahip bir toprak parçasıdır. Bu zenginliğin önemli bir bölümünü de halk hekimliği ve halk ilaçları oluşturmaktadır. Anadolu’da halk hekimliği çok zengin bir geçmişe sahiptir. Bu zenginliğe geçmişten gelen efsanelerde ve halk hikayelerinde şahit olmaktadır. Sözlü kültür ürünü olarak halk hekimliğini barındıran bu ürünler halk hekimliği tarihini aydınlatmakta. Örneğin; Şahmeran efsanesinde geçen yılan mitinin halk hekimliği alanında birçok tedavinin bir parçası olması daha sonra da eczacılığın sembolü olarak günümüze kadar ulaşması gibi halk hekimliği bağlamında örnek verebiliriz(Şar, 2005: 1163)

Halk hekimliği terimi Kuran-ı Kerim’de geçmese de Lokman Hekim isminin geçtiği ayetler mevcuttur (Harman, 2003: 206). Lokman, Kuran-ı Kerim’in 31. suresine ismini vermiştir. Ayrıca Lokman suresi 12 ve 13. ayetlerinde isminin geçtiği, hikmet ve bilgi sahibi bir kul olduğu belirtilir. Ayetlerde Allah’ın Lokman’a verdiği hikmet, ilim, üstün kavrama, yerinde söz ve davranışta bulunma gibi yeteneklerden söz edilmektedir. Bu ayetlerde aynı zamanda Lokman’ın oğluna verdiği iman, ibadet, ahlak ve görgü kuralları ile ilgili öğütler yer almaktadır. Arap toplumlarında Lokman, Kuran-ı Kerim indirilmeden önce de hikmet sahibi bir kişi olarak bilinmektedir. Cahilliye Dönemi’nde Araplar arasında hikmetli durumlara dikkat çekmek için başkahramanı Lokman’ın olduğu kıssa ve özlü sözlerin aktarılması yaygın bir gelenektir.

Türklerde Lokman, hekim olarak bilinir. . Arapların Lokmanü'l- Hakîm olarak isimlendirdiği Lokman, Türkler tarafından Lokman Hekim olarak anılmaktadır. Türklerin yoğun yaşadığı coğrafyalarda Lokman'ın "hekimlerin piri" olarak kabul edildiği görülmektedir. Halk; Lokman'ı hastalığı gidermenin ilk öncüsü, hekimlerin atası, bütün acı-sızı çeken hasta insanların elinden tutan, yardıma koşan biri olarak görür (İvgin, 1995: 81).

Anadolu'da Lokman Hekim kıssaları yöreden yöreye değişmektedir. Lokman Hekim bu coğrafyada şifa veren, iyileştiren anlamına gelmektedir. Öyle ki ilaç, hekim, doktor, şifa anlamlarıyla eş değerdir(Çıpan, 2009: 611).

Anadolu'da halk hekimliğinde hastalıkların tedavisi amacıyla uygulama yapan hoca, şeyh, okuyucu-üfürükçü, ocaklı, izinli, orumçu gibi kişilere rastlanmaktadır. Hocalar, halk hekimliği uygulamalarında dinsel kimliklerinden çok sihirselsel bir görev yapmaktadır (Acıpayamlı, 1969: 4).

Araştırmamızda incelediğimiz alan Güneydoğu Bölgesi'nde bulunduğundan dolayı Acıpayamlı'nın bu tespiti özellikle önemlidir. Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da rastlanan Şeyhlerin liderlik ettikleri aşiretleri yönetmenin dışında hastaları tedavi etme görevlerinin de bulunduğu görülmektedir (Acıpayamlı, 1969: 4). Bu Şeyhler günümüzde de devam etmektedir.

Anadolu'da halk hekimliği uygulamaları çeşitlilik göstermektedir. Anadolu'da halk hekimliğinde hastalıkların tedavisinde ırvasalama, parpılama, kırık-çıkık ve em (halk ilacı) şeklinde ana sağaltım uygulamaları görülmektedir (Acıpayamlı, 1969: 5). Bu uygulamaları ve uygulamaları yapan kişileri çalışmamızda tek tek açıklamış bulunmaktayız.

2.1.4. GETAT (Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp)

"Geleneksel ve tamamlayıcı tıp" bedensel, zihinsel ve ruhsal hastalıklardan korunma, tanı koyma, iyileştirme ve tedavi etmekle beraber sağlıkta iyilik hâlinin sürdürülmesinde kullanılan, farklı kültürlerle ait teori, inanç ve tecrübelerle dayalı bilgi, beceri ve uygulamaların bütünüdür. Buna binaen tamamlayıcı veya alternatif tıp, bir ülkenin resmi veya GT uygulamaları arasında yer almayan, kültürleşme süreçlerinin neticesinde bir kültürden başka bir kültüre ödünçlenmiş sağlık uygulamalarıdır.

GT, modern tıbbın deneysel bilgisiyle doğrulanmış halk hekimliği bilgisidir. Bu sebeple halk hekimliği alanında oluşan, gelişen tüm sağlık uygulamalarını kapsamaz(Karataş, 2021:85)

Getat tedavileri; akupunktur, homeopati, hipnoz, masaj, oksijen tedavisi, ozon tedavisi, sülük tedavisi, hacamat tedavisi, mezoterapi, hidroterapi, fizyoterapi gibi çeşitli uygulamalardır. Belirli süreli kurs eğitiminden sonra sertifika verilir. Bu kurslara örneğin homeopati için diş hekimleri, eczacılar; hipnoz için diş hekimi ve klinik psikologlar; kupa, sülük, mezoterapi, fitoterapi için uzman doktor ve diş hekimleri; müzik terapi için de müzik lisans mezunları katılabilir.

2.1.5. Halk Hekimliğinde Corona Virüs (Koronavirüs) Etkisi

Çin'in Wuhan şehrinde 2019'un son aylarında ortaya çıkan koronavirüs semptomları ve etkileri ile dünyayı endişelendiren bir virüstür. Yeni tip olan bu koronavirüse Covid-19 adı verilmiştir. 2019 yılında ortaya çıkan 2022 yılında da devam ederek yeni mutasyonlar geçirdi. Damlacık yolu ile bulaşan koronavirüs belirtileri ve etkileri şöyledir: nefes darlığı, öksürük, tat-duyu kaybı, ateş, kas ve eklem ağrısı yaygın görülen semptomlardır.

Dünya çapında büyük bir hızla yayılan virüs karşısında insanlık çaresizlik içerisindeydi. Halk bütün tedavi ve iyileştirme yöntemlerinden medet ummaktaydı. Koronadan korunmak için yapılan uygulamaların başında temizlik gelmekteydi. Çünkü hastalık kirlilik ile ilişkilendirilerek yanıtlanmıştı. Ayrıca sosyal izolasyon ve evde kalma gibi çağrılar, sonrasında insanların kişisel alanlarını temiz hale getirme isteğiyle birleşti. Uzmanlar virüsün sağlıklı, dinç ve bağışıklığı güçlü olan kişilerde çok fazla etkili olmadığını belirtince bu durum insanları doğal ve sağlıklı beslenmeye yöneltti. Bu denli ciddi tedbirlerin alındığı bu zorlu süreçte modern tıpta aşı bulmak için çalışmalara devam etmekteydi. Çalışmalarda birçok aşı denemesi yapıldı. Fakat piyasaya sürülmeden evvel bir aşının en az dört yıl deneyden geçmesi gerekiyordu. Bunun gibi daha birçok sebepten dolayı çoğu kişi aşıya pek sıcak bakmıyordu. Ayrıca hastanelerin koronavirüs vakalarıyla dolması da halkı modern tıptan uzaklaştıran bir başka nedendi. Bu durum beraberinde insanları tamamlayıcı tıbbı yaklaştırmaktaydı. Çünkü halkın çaresiz kaldığı durumlarda başvurduğu merci geleneksel halk hekimliğidir. Araştırmamız sırasında kaynak kişilerin birçoğu coronadan korunmak için doğal ürünlerden yararlandıklarını söylüyorlar. Bir kısmı şunlardır: limon, sumak, nane, acı kırmızı biber, greyfurt, hibisküs çayı, zencefil, zerdeçal, pekmez, protein oranı yüksek besinler tüketilen ürünlerdir. Psikolojik olarak da zinde kalmak için dua ve meditasyon yapılmaktadır.

2.1.6. Halk Hekimliğinde İnternet-Sosyal Medya ve Televizyonun Etkisi

Globalleşen dünyada, teknolojinin gelişmesiyle internet ve sosyal medya yaşamımızın vazgeçilmezleri arasında yer almıştır. Hızla büyüyen teknolojiyle beraber internet, insanoğlunun bilgiye hızlı ve kolay erişimini sağlamaktadır. Günümüzde çoğu insan herhangi bir ağrı şikayetinde doktordan önce yaygın iletişim aracı olan internete başvurmaktadır. Arama motorunda sorgulatılan hastalıkla ilgili olarak hem modern tıptaki tedavi şekillerine hem de halk hekimliği uygulamalarına ulaşılmaktadır.

İnternetteki arama motorları ve televizyon kanallarındaki programlar aracılığıyla tanınmış ve güvenilir kişilerin, alternatif tıp bilgilerini insanlara yayması kolaylaşmaktadır. Bunun yanında bazı web sitelerinde yanlış ve kötü sonuçlar doğuracak tedaviler de maalesef karşımıza çıkmaktadır.

Doğal içeriklerinden ötürü ilaç kullanımına karşı kişiler, halk hekimliği veya alternatif tıp uygulamalarını tercih etmektedir. Örneğin; baş ağrısında ağrı kesici hapların değil de arama motorunda karşımıza çıkan “papatya çayının ağrıyı dindirdiği” seçeneğinin tercih edilmesi içeriğinin doğal olmasındandır. Şiddetli migren ağrılarında modern tıbbın bile çare olmadığı durumlarda televizyon programlarında görülen sülük ya da akupunktur gibi tedavi yöntemleri, birer alternatif seçenek olarak hastayı bu tedavilere yönlendirmektedir. Bu örneklerde de görüldüğü gibi halk hekimliği tedavi yöntemleri internet ve televizyon aracılığıyla birçok kitleye ulaşabilmektedir.

Bitkisel, hayvansal ve büyüsel uygulamaların temelinde inancın yer aldığı tahakkümperver bir anlayış yatmaktadır. Postmodern yaklaşımlar, organik doğal vurgusunun sıklıkla yapılması ve farklı alanlarda bunlara dikkat çekilmesi, ilaç sektörüne olan güvenin azalması, insan sağlığını temele alan yaklaşımdan uzaklaşılması, ilaç sektörünün ekonomik pazar hâline getirilmesi, televizyon programlarıyla özellikle gündüz kuşağında yer alan kadın programlarıyla alternatif tıp uygulamalarına yapılan teşvikler, bu uygulamaları desteklemeye başlayan devlet politikaları sağlık sektöründeki kişilere geleneksel hekimlik uygulamaları için verilen eğitim ve sertifikalar, toplumun hemen her kesiminden insana yönelik uygulamalar için başvurabilecekleri kişiler ve merkezlerin olması ilginin artmasının nedenleri arasında sayılabilir. Bu durum ticarileşme, bilgiye erişimin kolaylığı gibi kavramların etkileri temel alınarak okunabilir (Uygur, 2022: 147)

“Halk hekimliği uygulamaları kuşaktan kuşağa aktarılan, atalardan öğrenilen bilgi ve yöntemlerdir.” şeklinde tanımlamak doğru olmakla beraber dar bir açıklama olmaktadır. Çalışmamız sırasında kaynak kişilere yönelttiğimiz sorulardan biri de “Bu

tedavi yöntemini nasıl öğrendiniz?” şeklindedir. Kaynak kişilerin birçoğu ailesinden öğrendiğini belirtirken kimi de internetten veya televizyondan diye yanıt vermektedir. Günümüz toplumlarında halk hekimliği uygulama ve yöntemlerinin sadece aileden öğrenilmediğini çeşitli kitle iletişim aracılığıyla bu uygulama ve yöntemlerin öğrenildiği görülmektedir .

2.1.7. Şaman

Genel olarak şamanlar; ruhu iyileştiren, insanları tedavi etmek için yaratılmış olağanüstü yeteneği olan kişi olarak tanımlanmaktadır. Şamanizm ise şamanların yaptığı uygulama ve pratiklerin tümünü kapsayan bir inanç sistemidir..Şamanizm, hastanın yalnız bedenini değil ruhunu da sağaltmayı esas almaktadır.

Başka bir dünyayla, gökteki varlıklarla veya genellikle gözle görülmeyen ruhlar dünyasıyla insanoğlu arasında ilişkiyi sağlayan, aslında onların dünyadaki gözle görünen temsilcisi olan bir güç. Yani şamanın en önemli işlevi iki dünya arasında aracılık yapmak, ölüleri diriltmek ve ruhları çağırmaktır. Kimine göre ruhların hakimi, kimine göre ise ruhların hükmü altında olan şamanlara göre, tüm dünya iyi ve kötü ruhlarla doludur. Bu gözle görünmez ruhlarla ilişki kurma gücü de sadece şamanlara verilmiştir. Onların kullandığı metotları öğrenerek şaman olan kimse yoktur. Şaman olacak insanı doğanın kendisi seçer ve bu, bir ilahi vergi olayıdır. Şaman olacak insanda ruhsal açıdan ciddi değişiklikler meydana gelir. Eski gelenekte şaman mistik deney kazanırdı. Birinin olmasında en önemli etken (Ulu Kam) kendi isteğiyle değil, ruhlar tarafından seçilmiş biri olduğu için şaman olurdu. Şaman olma talih işidir ve kimse ondan kaçmaz. Bu talihten kaçan biri ya deli olur veya genç yaşta ölür (Beydili, 2005: 509).

Hüdüd el Alem bize bu konuda şöyle der: “Oğuzlar büyücü hekimleri çok takdir eder ve onları görünce hürmette kusur etmezler. Bu doktorlar yaşamlarının yönünü belirler.” Minorsky haklı yere, bunların *kam* olduğunu düşünür. Ğuvaini bütün mektuplarında *kamların* hastalıkları tedavi ettiklerini belirtir (Jean-Roux, 2011: 119-120)

Şamanlar taşıdıkları işlevler bakımından halk hekimlerine daha yakın dururlardı. Şamanın Türkçedeki adlarından olan “kam” ve “bahşı”nın anlamı sözlüklerde “tabip, hekim” olarak geçiyor. Farsçada anonim olan “Hüdüd el Alem” eserinde tabip olarak geçenlerin Türk şamanları olduğunu, F. Minorski ve L. Potapov onaylıyor.İnanışa göre o, deli ve cinli insanları acıklı ruhların elinden kurtarır, düzelmeyen hastalıkları tedavi

eder, ölenleri diriltir ve körlere görme gücü verir. Şamanların en eski ve aynı zamanda en yayılmış işlevleri tabii olmalarıdır. Ayrıca Şamanizm, psikoterapinin ilk şekli sayılır ve çocuğu olmayana “can” verilmesi konusunda yardımcı olur(Beydili ,2005: 514-519).

Şamanizm terimini Örnek, şöyle açıklamıştır: Şamanizm trans durumuna geçebilme yeteneğindeki kimselerin, yani şamanların, doğaüstü varlıklarla ilişki kurarak onların güçlerine sahip olmalarından; bunları toplum adına kullanmalarından ve bu amaçla yapılan dinsel-büyüsel pratik ve törenlerden ibarettir. Şamanizm ne kendine özgü bir din ne de majinin bir biçimidir; her iki alanda ilgilendiren yanları bulunan, çeşitli din dünya görüşlerini birleştiren bir inanç ve tekniktir(Örnek, 1971: 217).

Öteki dünya/doğaüstü bağları ile gören, duyan, anlayan şamanın görevinin temel özeti; görmek, anlamak ve iletmektir (Bayat, 2006: 2).

Hasta tedavisinden aktarılan bir ayinde, kadın şamanlar çeşitli tedavi yöntemleri uygularlar. Keçi kurban ederek; kurbanın kanının bir kaba boşaltılmasından sonra kurban edilen hayvanın midesinin hastalıklı bölgeye konulması ve boşaltılan kanın da hastanın vücuduna sürülmesi şeklinde gerçekleştirildiği görülmektedir (Bayat, 2010: 116-117).

2.1.8. Baksı-Bahşı

Baksı, Türk dillerinde Şamanizm izini yaşatan anlayışlardan biridir. Uygurcada, Budizmin kabulünden önce, bilgiç, din adamı, büyücü, falcı ve hekim anlamında, “Bahşı-Baksı” sözcüğüne rastlamak mümkündür. Bahşı sözcüğü Uygur metinlerinde “din adamı, rahip”; Budist metinlerde “Budist Rahibi”, “Uygur alfabesini bilen mirza” buna benzer anlamları ise hiç şüphesiz daha sonraki dönemlere aittir. “Bahşı” gerçekte ruhlarla ilişki içinde olan, kutsal din adamı veya dualarıyla hastaları iyileştiren hekimdir (Beydili, 2005: 90).

Baksı, eski Uygur metinlerinden başlayarak Türk lehçelerinde baksı (Uyg.), bahşı (Çağ.), bahşı, bakşı (Türkm.), bakşı, baksı, baksa (Kırg., Kaz.) şeklinde kullanılmıştır(Köprülü, 1978: 234-236).

Baksı inancının dua uygulamasına göre duayı yöneten baksının komutu üzerine duaya katılanlar halka oluştururlar. Ellerin ikisi de boş olmalıdır. Gözler kapatılmalı kollar, parmaklar açık vaziyette, baştan yukarı doğru kaldırılmalıdır. Herhangi bir kötülük düşünülmemelidir. Zihin tamamen boşaltılmalıdır. Bu esnada katılanlar, başlarının üzerinde beyaz bir bulut görürler. Ellerin iğnelendiğini hissederek. Daha

sonra baksının talebi üzerine birbirinin ellerini tutarlar. Sonra rahatladıklarını hissederler ve ellerini tuttukları insanlar için niyet tutarlar (Kalafat, 2004:67).

2.1.9. Kam

Türk halklarında eskiden “kâhin, büyücü, şaman, tabip, âlim, bilgiç” gibi anlamlarda kullanılan bir anlayış. “Gam” ve “ham” şekillerinde Altay, Teleut, Şor, Sagay, Koybal, Kumandin ve diğer Türk topluluklarının dilinde kullanılmıştır. Türk kaynaklı “kam-ham” sözcüğü, İslâm dinine inanan Sibiryâ Tatarları’nın dilinde de yüzyıllar boyunca şaman anlamını korumuştur (Beydilli, 2004: 285).

Kam: Kâhin, Şaman öğrenme yoluyla değil babadan oğula aktarılır, görevleri arasında:

1. Bir yıl içerisinde dirilecek ölülerin ruhlarını öteki dünyaya göndermek.
2. Her türlü ruhlarla karşılaşarak onların kötülüklerini geri çevirmek.
3. Avcılıktaki şanssızlıkları gidermek ailenin saadetini sağlamak için törenler düzenlemek.
4. Ağır hastaları iyileştirmek sayılabilir (Kalafat, 2004: 47).

2.1.10. Otacı-Emici

M. Kaşgarî’nin Divan-ı Lügat-it Türk’ünde ve İbn-i Mühenna Lügatı’nda bu sözcüğün anlamı: “ilaç yapan hekim” olarak verilir. Onun “ot” kökenden olan “ota” sözcüğünü “tedavi etmek” anlamı verdiği kaydedilmiştir. Azerbaycan Türkçesinde çok bilen bilgiç anlamına gelen *otucu*, Kırgızlarda *manas* denmiştir. Doğu toplumunda ise Lokman örneğinde olduğu gibi hekime aynı zamanda ilaç yapan denmiştir (Beydili, 2005: 445).

Hekim, halk hekimi, otçu. Otlardan ilaç yaparak hastaları iyileştiren kimselerdir (Artun, 2014: 392).

Emçi; doktor, ilaç yapan anlamlarına gelip maddi sebeplerden kaynaklanan rahatsızlıkları bitkisel, hayvansal ve madensel ürünlerden yaptığı emlerle/ilaçlarla tedavi eden kişidir (Bayat, 1989: 61).

2.1.11. Nefes Verme-Üfürük

Hastanın şeyh veya ocaklı tarafından dua edilerek, süre veya ayet okunarak , derin bir nefes alıp kuvvetli bir şekilde üflenerek iyileşeceğine inanılır. Üfürükçünün nefesinin tılsımlı olduğuna inanılır.

Türkler canın nefes yoluyla çıktığına inanırlar. “Can boğazdan gelir.” ifadesi bunun en güzel örneğidir. Türklerde ruh-nefes arasında ciddi bir bağlantı vardır ve ruhun bu yolla çıktıktan sonra ölümün gerçekleşeceği çok yaygın bir inanıştır (Roux, 1999: 112-144; Anohin, 2006: 23-24).

Üfürük kelimesinin anlamını “okuyup üflemek” deyimini açıklar; hastalığın sağlanması isteniyorsa duaların, dileklerin etkisini hastanın vücuduna yaymak için tabiatüstü zararlı varlıkların kötülüklerinden korunmak söz konusu ise çevreye, etraftaki eşyaya, bu varlıkları ürkütecek sözleri erіştirmek için yapılan işlemdir. Bu *Üfürükçü* deyimini günümüzde bu türlü akıl ve bilim dışı eylemlerle cahil insanları aldatan ve sömüren kişiler için kullanılır, kötü bir anlam kazanmıştır (Boratav, 1994: 141).

2.1.11. Ocak-Ocaklı

Ocak, belirli bir veya birkaç hastalığı sağaltım gücünde olan, bu işin yöntemlerini bilen, bunu uzmanlık edinmiş kimseyi gösterir: “sarılık ocağı”, “fitik ocağı”, vb. “ocak” ve “ocaklı” deyimini eşanlamlı kullanılır. Ocağın koruyucu ruhuna ocak iyesi denir. Her ocak için farklı iye vardır. Türk kültüründe ocak önemli bir yere sahip olduğu için ocak mecazen ev anlamına da gelir. Ateşe saygı gösterilmesi gerekir. Ocak ve ateş kutlu kabul edilir (Artun, 2014: 387).

Çalışmamız sırasında neredeyse her köyde bir ocaklı aile olduğu görülmüştür. Çeşitli hastalıkları iyileştiren bu ocaklar günümüzde işlevini aktif bir şekilde korumakta. Ocaklı kişi, kan bağı bulunan birine ya da evlilik yoluyla akraba sıfatı taşıyan birine el verebilir. Ocaklı kişiler içerisinde herhangi bir karşılık beklemeyen olduğu gibi bunu gelir kapısı gibi görenler de mevcuttur.

Eski çağlardan beri Türk düşüncesinde kutsal bilinen anlayışlardan biri de “ocak” tır. Çağdaş Türk lehçelerinde “ocak” anlayışı: hem soy hem tarikat liderlerinin adı hem de belli hastalıkları tedavi gücüne sahip olan bu işi meslek edinen insanlara verilen bir addır. Taş devrinden beri yaşamakta olan “ocak” kültü, bir ifadesi de kutsal yerler, tapınaklar ve pîrlere verilen adlarda “ocak” adında bulur. Şamanizmde ateşin saflaştırıcı özelliğinden dolayı kötü ruhların yarattığı hastalıkları tedavi etmek için bu temizleyici güçten yararlanırlar (Beydilli, 2004: 436-438).

Ocak, ocaklı, Türk halkının eski devirlerden itibaren hakiki sağaltıcılarıdır. Bir ocaklı, tedavi etmek için kudretini ailesinden kan yoluyla alır. Bunun için bir öğrenim ve eğitim devresine ihtiyaç yoktur; fakat ocaklının başarı gösterebilmesi için, bazı kurallara dikkat etmesi gerekir (Acıpayamlı, 1969: 5). Ocaklının yaptığı ilaçların ve

uygulamaların hastalıkların tedavisi ile doğrudan doğruya ilgisi bulunmazken bazı uygulama ve ilaçlarının olumlu sonuçlar verdiği de görülmektedir (Artun, 2014: 387).

2.1.12. Yatır-Türbeler

Çeşitli olağanüstü güçleri olduğuna inanılan, adlı adsız velilere halk, türlü hastalıkları sağaltmak için başvurur. Kısırlık kadının bir suçu sayıldığı için, yatırlara bunu gidermek amacıyla başvuranlar kadınlardır. Yatırlara giden kadınların giriştikleri işlemler çeşitlidir. Bir adak adamak, yatırın toprağından suya karıştırıp içmek, yakınında bulunan kaynaktan su içmek, etrafındaki ağaç, çalı, parmaklık, pencere demiri gibi şeylere bez bağlamak, dileğini daha açık, daha keskin belirtmek için ufacık bir salıncak asmak, yatırın bulunduğu yerde geceleme, bunların en yaygınlarıdır. Kimi yatırlar bir hastalığın uzmanıdır; ama çoğunda birkaç hastalığı, kiminde ise “bütün dertleri” sağaltma gücü olduğuna inanılır (Artun, 2014: 488).

Yatır ve türbeler Türk toplumları tarafından kutsal kabul edilmiştir. Öyle ki göç ettikleri yerlerde bu kutsallığı devam ettirmişlerdir. Türklerin göç ettiği yerlerden biri olan Anadolu’da , türbe ve yatırlar çoğunlukla karşımıza çıkmaktadır. Kalafat; şu sözlerle kutsal mekanların oluşumunu ve çeşitli inançları belirtmektedir. Türk sözlü kültüründe metamorfoz anlayışı kapsamında insanat, hayvanat, nebatat ve cemadat arasında dönüş olabilmektedir. Bazı kutsal mekanlar darda kalmış iyi bir insanın, duasının kabul görmesi ile taş dönüşmesiyle oluşur (Kalafat ,2016: 195).

Türk kültüründe yatır, türbe ve adele yerlerinin İslamiyetten önce de inanç yerleri olduğu bilinmektedir. Türk kültüründe yatır, türbe ve dilek yerlerine olan inanç günümüzde de devam etmektedir. Araştırmamız sırasında bu uygulamaların ve ziyaretlerin canlılığını koruduğuna şahitlik etmekteyiz. Türbenin ağacına bez bağlama, toprağını şifa bulmak için ağrıyan bölgeye sürme, çeşmesinden su içme ya da türbenin bulunduğu yerde kurban kesme gibi adetler devam etmektedir.

Anadolu’nun her il, ilçe ve köyünde türbe ve yatırlar, sağlık ocağı gibi bir fonksiyona sahiptir (Örnek, 2000: 133).

2.2. Halk Hekimliğinde Kullanılan Terimler ve Tedavi Yöntemleri

Halk hekimliğinde birçok tedavi yöntemi bulunmaktadır. Çalışmamızda bu tedavi yöntemleri hakkında kısaca bilgi verilecektir. Bu tedavi biçimleri şunlardır.

2.2.1. Alazlama

Beydilli'ye göre birçok Türk halklarında geniş bir biçimde yapılmış bir tören biçimidir. “Al” kelimesi ile aynı kökten geldiği düşüncesi, araştırmacılarda, “Al” ruhunun, ateşle bağlantısı olduğu kanaatini uyandırmıştır. Altay ve Yenisey şamanları, törenin başlama zamanında, “Alaz” diye bağırırlardı. V. Radlof'un açıklamasına göre, Anadolu Türklerinde “alazlama”, kızgın demirle dağlamak anlamına gelir(Beydilli, 2004: 36)

Artun,(2014; 33) Abdülkadir İnan'ın nakline göre, VI. yüzyılda Göktürk Kağanı'na, elçi olarak gelen Bizans elçileri iki ateş arasında geçerek onlarla beraber gelmesi muhtemel olan kötü ruhların kovulması sağlanıyordu. Kazak ve Başkurt Türkleri, yağlı bir paçavrayı ateşleyip hastanın etrafında, “alazlama” dedikleri, “alas, alas” diye dolaştırarak hastaya musallat olmuş kötü ruhları kovuyorlardı.

2.2.2. Göçürme

Göçürme, hastalığın başka bir varlığa sihirsel olarak geçeceğine inanmaktır. Göçürme işleminde hayvan kurban edilerek, hayvan hastanın etrafında gezdirilerek hastalığın hayvana geçeceğine inanılır. Hastayı çok seven birinin hastanın etrafında dolanarak “*sana kurban olayım*” sözlerini tekrar etmesi de bir göçürme örneğidir.

Oğuzlarda ve Dede Korkut hikayelerinde aylanmak (aynalmak) Türk dillerinde kurban olayım anlamındadır. Anadolu'da geçen başından üç kez gezdirip “*Başımın gözümün sadakası olsun*”diyerek sadaka verme şeklidir (Bayat, 2016: 245).

2.2.3. Parpılama

Ateşin ya da kızdırılmış bir nesnenin hasta organa değdirilmesi yoluyla yapılan tedavi tekniğine denir. Parpılama sözcüğü Türkiye'nin değişik bölgelerinde parpılma, parpilma, parpula, parpulma olarak da kullanılmaktadır (Artun, 2014: 399).

Örneğin yörede ağızda oluşan yara veya geçmeyen pamukçuk hastalığı için yapılan bir uygulama şöyledir: bez yakılır, ensede bir lira büyüklüğündeki alana bastırılır. Böylece oluşan yaranın geçeceğine inanılır.

Bu iyileştirme yönteminde hastanın vücudunda belirli alanlar çizilir. Vücuda çeşitli değnek veya sopayla vurulur. Diyarbakır yöresinde buna örnek olarak ağrısı olan kişiye ulu bir zatın değneğini dokundurması gösterilebilir. Örneğin; baş ağrısı şikayeti olan hastanın, ocaklı kişi tarafından alın bölgesi kesici aletle çizilerek kanatılması bu uygulamaya örnek gösterilebilir.

2.2.4.Nazar-Nazarlık

Nazar kelimesi Arapçada bakma, bakış anlamına gelmektedir. Fakat nazar kelimesi bu anlamından öteye gidip bakma anında oluşan kötü enerji olarak yeni bir anlam kazanmıştır.

Yörede nazar değmesi, bir insanın herhangi bir varlığa (çocuğa, insana, hayvana, tarlaya, araca, eve vb.) karşı imrenip beğenerek bakması sonucu varlıkta olumsuz bir durumun meydana gelmesidir. İnsanlar varlık üzerinde gerçekleşen bu olumsuz durumu kötü bakışa yorumlamaktadır. Kıskançlık ve çekememe gibi durumlar da nazar değmesi için sebep gösterilir.

Eski toplumlardan günümüze değin nazar değmesi yaygın bir inanış olarak varlığını sürdürmektedir. İnsanlık boyunca yaşanan kötü durumları hep bir nedene bağlama veya dayandırma toplumlarda görülmektedir. Bunun neticesinde insan nazardan korunma yollarına başvurmuştur.

İnsanoğlu nazardan korunmak için çeşitli nesnelerin koruyuculuğuna sığınmışlardır. Örneğin, mavi gözlerde nazar gücünün daha fazla olduğuna inanılır. Bu nedenle nazarlık olarak kullanılan nesnelerin mavi göz şeklinde olması, mavi gözlü insanların enerjilerinin diğer göz renklerine göre daha etkili olduğu inancını göstermektedir. Yörede nazar değmesi için bir diğer korunma yöntemi ise üzerlik otunun kurutulup evin giriş kapısına asılmasıdır. Kurşun dökme ve muska yapmakta nazardan korunma olarak kabul edilir.

2.2.5.Büyü

Büyü hakkında Artun, şu bilgileri vermektedir. İyi veya kötü niyetle tabiat öğelerini, yasalarını etkileyerek, bu olayların olağan düzenlerini değiştirmek için girişilen işlemlerin tamamına verilen addır. Esasında çaresizlik, dilek , arzuların gerçekleşmesi için çeşitli yöntemlerle kurallı bir şekilde büyücüler tarafından yapılan uygulamalardır. Halk arasında birini sevdiğinden soğutma, düşmanı hasta düşürme, öldürme gibi kötü arzular için kötü büyü; kişide eşine karşı sevgi uyandırma ya da kişiyi evine bağlama için iyi büyü (muhabbet tılsımı) yapılır (Artun, 2014: 106).

Yörede büyü için çeşitli nesnelere ihtiyaç duyulur. Bunlardan bazıları: saç, metal parça, ceylan-koyun derisi, çamur, toprak, fotoğraf, ayakkabı, çivi, toka vb.

2.2.6. Fal Bakma

Fal bakma yöntemi insanoğlunun geleceği görme merakının bir sonucudur. İnsan, zamanın neler getireceğini önceden bilmek ister. Gelecekteki bu belirsizlik onu fal bakma gibi çeşitli yöntemlere itmektedir. İnsanoğlu fal baktırarak veya nesnelere anlam yükleyerek (uğurlu-uğursuz) geleceği hakkında aydınlanmak ister. Fal bakma, insanın geleceği hakkında bilgi sahibi olmak, öğrendiğini zannettiği kaderini değiştirmek, kötü durumlara karşı önlem almak veya sırf merakını gidermek için başvurduğu bir uygulamadır. İslamiyet'in kabulüyle kesin olarak günah olduğu ayet ve hadislerde belirtilmektedir. Buna karşın günümüzde hâlen başvuru alan uygulamalardır. Fal bakma çeşitli yöntemlerle yapılır. Bunlar kahve falı, iskambil, çakıl taşları, kum taneleri, papatya, gibi sayamadığımız birçok yöntem bulunmaktadır. Falcılar, çeşitli teknik ve yönetmelerle yorumlama gücüne sahip kişilerdir. Bunlar bir hastanın iyileşip iyileşemeyeceğini, kayıp bir nesne veya kişinin bulunup bulunamayacağı hakkında yorumda bulunur.

Günümüzde fal bakma uygulamaları dijital ortama taşınmıştır. Çeşitli mobil uygulamalar, insanların gelecekte haber alma isteklerine ışık yaktaktadır (Karakaş ve Paçalı, 2022: c.5 s.142).

2.2.7. Drog

İlaçların yapımında kullanılan hayvansal ya da bitkisel kökenli ham maddelere drog denir. Droglar hayvansal organizmalardan ve bitkilerin çeşitli bölümlerinden elde edilen maddelerdir. Halk hekimliği araştırmamızda kullanılan maddeler arasında bitkisel droglar daha geniş yer tutmaktadır. Bitkisel droglarda bitki kurutulup ham madde ortaya çıkartılır. Bitkinin yaprağı, kökü, çiçeği, meyvesi, tohumu, kabuğu gibi bölümlerden tesirli madde elde edilir. Halk hekimliği uygulamalarında sağaltım yöntemi olarak kullanılan bitkisel droglarla yapılan ilaçların deneme yanılma yoluyla geliştiği görülmektedir. Halk hekimi olan kişiler veya halkın kendisi bu bitkileri dağdan, ovadan toplayarak bitkilerdeki tesirli maddeyi kullanmasıyla beraber elde edilir. Bu ilaçlardaki tesirli madde olarak tohum droga; çörek otu veya haşhaşı, çiçek droga; lavanta ve papatyayı örnek verebiliriz. Bitkisel drogların toplanmasında doğru zaman çok önemlidir. Yılın hangi zamanında veya günün hangi saatinde toplanması bitkisel drogların faydalı olabilmesi için dikkat edilmesi gereken hususlardandır. Bitkisel droglardan kök veya yumru için toprağın nemli olması gerekmektedir. Meyve droglarında ise olgunlaşması beklenmelidir.

Ayrıca bu drogların kullanım zamanı tedaviyi olumlu yönde etkilediği gibi hızlandırır. Parazit için kullanılacak drog aç karnına; sakinleştirici, uyku verici droglar akşam yemekten sonra alınmalıdır. Bitkisel droglarda tedavi zamanı alabilir. Bu yüzden iyileşme yavaş gerçekleşebilir.

Halk Hekimliği Çerçevesinde Yazılan Kitap, Makale ve Tezler

Halk hekimliği, halk biliminin önemli kollarından olup kültürel olarak da zengin bir birikime sahiptir. UNESCO tarafından 17 Ekim 2003'te kabul edilen somut olmayan kültürel mirası koruma listesinde beş konudan biri olarak araştırılıp muhafaza edilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Halk hekimliği konusunda Türkiye'de öncelikle eczacılık ve tıp alanında araştırma yapıldığı görülmektedir. Halk hekimliği alanında çalışmalar folklorik olarak kısıtlı olsa da zamanla bu çalışmalar artmıştır. Türkiye'de halk hekimliği açısından ilk önemli çalışmayı A. Süheyl Ünver yapmıştır. Halk hekimliği alanına “Selçuk Tababeti (1940)” ve “Tıbbı Deodontoloji Derslerinde Kısa Bahisler (1945)” kazandırdığı eserlerdir.

Kitaplar:

Ayhan Karakaş, Değişim Sürecinde Osmaniye Halk Hekimliği, Karahan Kitabevi, Adana, 2016.

Ayhan Yalçın, A'dan Z'ye Şifalı Bitkiler-Ev İlaçları Şifalı Sular Ansiklopedisi, Geçit Yayınevi, İstanbul, 1981.

Abdülkadir Eroğlu, Şifalı Bitkiler ve Tıbb-ı Nebvî, Hız Dağıtım Yayınevi, (Yayın yeri belirtilmemiş).

Ercan Tuzlacı, “Şifa Niyetine” Türkiye'nin Bitkisel İlaçları, Alfa Yayınevi, 2006.

Fahri Dağı, Türk Halk Anlatılarında Halk Hekimliği, Gece Kitaplığı, 2020.

Faruk Çolak, Yazılı ve Sözlü Belgeler Işığında Niğde Halk Hekimliği, Kömen Yayınları, 2015.

İbrahim Adnan Saraçoğlu, Bitkisel Sağlık Rehberi, Kişisel Yayın, 2006.

İlhan Berk, Şifalı Otlar Kitabı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

İlhan Yardımcı, Şifalı Otlar ve Halk İlaçları, Lokman Laboratuvar yayını, İstanbul, 1968.

İlker Avcıoğlu, Şebinkarahisar Halk Hekimliği Uygulamaları, Gece Kitaplığı, 2018.

Kutlu Özen, Sivas Divriği Yöresinde Türk Halk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri, Dilek Matbaası, Sivas, 1996.

Mustafa Sever, Mersin ve Yakın Çevresinde Halk İnançları ve Halk Hekimliği, Barış Kitap Yayıncılık.

Nagihan Baysal, Gelenek ve Değişim Ekseninde Trabzon Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma, Gece Kitaplığı, 2014.

Recep Tek, Kayseri Yöresi Sağaltma Ocakları, Kömen Yayınları, Konya, 2018.

Rezan Karakaş, Güneydoğu Anadolu Halk İnanışları (Dicle Bölümü), Gezi Kitapevi, 2020.

Rıfat Araz, Harput'ta Eski Türk İnanışları ve Halk Hekimliği, Akın Yay, 1995.

Sümeysra Tozlu, Çorum Halk İnançları ve Halk Hekimliği, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.

Turhan Baytop, Türkiye'de Bitkiler ve Tedavi, Nobel Tıp Kitapevi, İstanbul, 1999.

Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Araştırma Dairesi Yay. Ankara, 1988

Zeki Başar, Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları, Sevinç Matbaası, Ankara , 1972

Zeki Başar, Halk Hekimliğinde ve Tıp Tarihinde Yılan, Atatürk Üniv. Dış Hekimliği Fakültesi Yay. No; 3, Ankara, 1978

Bildiriler (Makaleler):

Adem Öger, Tarsus ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar, Turkish Studies (Elektronik) 5(1), 1231-1246, 2010

Ahmet İçli, Ergani Deringöze Köyündeki Bir Ocaklı Aile, sayı 13,18, sayfa 99.

Acıpayamlı, Orhan (1969). Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 26(1-2), 1-9.

Emen Huriye, Gazipaşa'daki Geçiş Dönemi ve Halk Hekimliği Pratiklerinde Orta Asya Türk Kültürü ve İnanç Sisteminin Tesirleri, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi 15(1), 29-43, 2015.

H. Hüseyin Polat, Halk Hekimliği ve Tamamlayıcı Tıp Üzerine Bir Değerlendirme, Toplum ve Hekim, 32 (1), 29-37, 2017.

Mekin Tanker, (1989), Halk İlaçları, Bitki Folkloru, Attariye ve Drog kavramları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Mifad Yayınları, 237-244, Ankara.

Mustafa Sever, (2015). Folk medicine, Folk Healing. Akademik Bakış, sayı 9(17), sayfa 181-192.

Recep Demir, Bir Halk Hekimliği Uygulaması Örneği “Gelincik Kesme” Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi, 13 (30) , 736-744, 2020.

Sevgi Şar, Anadolu’da Halk Hekimliği Uygulamaları, Türkiye Klinikleri J Med Ethics, Cilt 13, sayı 2, sayfa 131-136.

Sevgi Şar, Halk Hekimliğinin Dünü Bugünü, Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, 222-223, 1989.

Yılmaz Irmak, Bingöl Halk Hekimliği, Bingöl Araştırmaları Dergisi, sayı 5(1), sayfa 49-74

Tezler:

Alpaslan Gönenç (2011); Antalya İli Korkuteli İlçesinde Halk İnanışları ve Halk Hekimliği, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Ayşegül Özarslan (2012); Halk Hekimliğinde Ocaklılar Kurumu ve Araban (Gaziantep) İlçesi Örneğinde Kadın Ocaklılar, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Akın Uyar (2013); Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yozgat.

Aydın Temizsoylu (2012); Ankara’da Halk Hekimliği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Bülent Çevik (2008); Konya’da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Erdal Aday (2013); Kütahya İli Türbe ve Yatırları Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Balıkesir.

Elif Saygı (2018); İnebolu Halk Kültüründe Halk Hekimliği, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

Fatma Ateş (2015); Adana Halk Hekimliğinde Ocak Kültü, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

İbrahim Halil Köprüdüz, Siverek Halk Hekimliği, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Mehmet Yusuf Aslan, Silvan Halk Hekimliği, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2018.

Salih Uçak (2007); Ergani’de Eski Türk İnançlarının İzleri ve Halk Hekimliği, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.

Sever Satır (1994); Muğla’da Halk Hekimliği, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Zübeyde Nur Özgen (2007); Adana (Merkez) Halk Hekimliği Araştırması, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Züleyha Ülger (2012); Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği , Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Yöre ile ilgili Yapılan Tez Çalışmaları

Erkan Akyol’un, “Diyarbakır Merkez ve Köylerinde Halk İnanışları” (2013), adlı yüksek lisans çalışmasını inceledik. Çalışma halk inanışları bağlamında bazı halk hekimliği uygulamalarını içermektedir. Çalışmamıza az da olsa katkı sağlamıştır.

Fatma Sanem Garan, “Diyarbakır Monografisi” (2011), adlı yüksek lisans çalışması derleme şeklinde hazırlanmış olup halk bilimi alanına katkı sağlamıştır. Çalışmamıza katkısı halk hekimliği başlığı altında derlenen ve toplanan bilgilerle olmuştur.

Gözen Akca, “Diyarbakır İli Ergani Halk Kültürü Araştırması” (2009), adlı yüksek lisans çalışması halk bilimi alanında kaleme alınmıştır. Çalışma halk inanışları bağlamında halk hekimliği uygulamalarına yer verilmiştir. Tezimiz kapsamında bulunduğundan çalışmamızın bir kısmına katkı sağlamıştır.

Mebrure Değer, Şevket Beysanoğlu, “Diyarbakır Folklorunda Halk Hekimliği” (1992), adlı yüksek lisans çalışması eczacılık alanında yazılmıştır. Tez çalışması iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde hastalıklarla ilgili yapılan bitkisel tedaviler ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Şevket Beysanoğlu’nun “Diyarbakır’da Yatır ve

Türbeler” adlı kitabından bilgilere yer verilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde bitkisel ilaçlar hakkında bilgiler sunması açısından değerli bir çalışma olsa da araştırılan hastalık sayısının az olmasından çalışmamızın bir bölümüne destek sunmaktadır. Ayrıca kaynak kişi sayısı yirmi olmakla beraber çalışmanın sınırı sadece Diyarbakır merkez ile sınırlandırılmıştır. Kaynak kişilerin çoğunun aslen Diyarbakırlı olmaması tezin amacını tam anlamıyla gerçekleştiremediği kanısındayız. Tezin eski bir tarihte ele alınmasından dolayı günümüz gelişmiş Diyarbakır’ı tam anlamıyla yansıtmadığını düşünmekteyiz. İkinci bölümde ise bölgedeki yatırı ve türbeler açısından zengin bilgiler verilmiştir. Çalışmamızda bu bilgilere yer vermiş bulunmaktayız.

Mehmet Yusuf Aslan, “Silvan İlçesinde Halk Hekimliği Uygulamaları” (2018), adlı yüksek lisans tezinde Diyarbakır Silvan yöresindeki halk hekimliği uygulamalarını anlatmaktadır. Yazar, Silvan halk hekimliği ile ilgili önemli tedavi yöntemlerini ele aldığını özetle belirtmektedir. Tezimiz sınırları içerisinde olmasından ötürü çalışmamıza doğrudan katkı sağlamıştır.

Melih Özdamar, “Diyarbakır Halk Hekimliği ve Kültürümüzdeki Yeri” (2019), adlı yüksek lisans tezinde Diyarbakır halk hekimliği uygulama ve yöntemlerinde kullanılan nesnelerin ve bitkilerin edebiyatımızda motif açısından incelemelerini ele almıştır. Tez çalışması isminden ötürü çalışmamıza destek sağlayacağını umut etmekteydik. Fakat çalışmanın içeriğinde yalnız yirmiye yakın hastalığa yer verilmiştir. Kısıtlı sayıda hastalığa yer verilmesi ve de bunların tamamının basit tedavi yöntemleri olmasından dolayı tezimize ne yazık ki pek bir katkısı olmamıştır. Halk bilimi alanına sunulan bu çalışma, umuyoruz ki başka çalışmalara destek sağlar.

Ramazan Demirok, “Hani ve Çevresi ile İlgili Halk İnanışları ve Uygulamaları” (2014) adlı yüksek lisans tezinde Diyarbakır Hani yöresindeki halk inanışlarını anlatmaktadır. Çalışma içerisinde halk hekimliği uygulamalarına doğrudan fayda sağlayacak bilgiler doğum ve türbeler kısmında yer almaktadır. Çalışmamızın sınırları içerisinde olmasından dolayı çalışmanın bir kısmına fayda sağlamıştır.

Salih Almaz, “Kocaköy İlçesindeki Tabiat ile İlgili Halk İnanışları” (2019), adlı yüksek lisans çalışması din bilimleri alanında yazılmıştır. Çalışma Kocaköy ilçesindeki halk inanışlarını anlatmaktadır. İnanışlar bağlamında birçok halk hekimi uygulamasına çalışmada yer verilmiştir. Tezin sınırı ve kapsamı çalışmamız sınırları içerisinde olduğundan ötürü tezin bir kısmına doğrudan katkı sağlamıştır.

Salih Uçak’ın, “Ergani’de Eski Türk İnançlarının İzleri ve Halk Hekimliği” (2007) adlı yüksek lisans tezi Diyarbakır Ergani yöresindeki halk inanışları çerçevesinde

halk hekimliği uygulamalarını içermektedir. Çalışma Ergani yöresinin kültürüne ışık tutmaktadır. Çalışmamız sınırları içerisinde olan tez, çalışmanın bir bölümüne katkıda bulunmuştur.

Yörede yapılan tezleri belirtip içerikleri hakkında bilgilere yer verdik. Tezimizin sınırları içerisinde bulunan çalışmaların, tek başlarına çalışmamıza kısmen destek sağlamaktadır. Gerek çalışmamızın ismi gerek kapsamından dolayı dileriz var olan bu eksikliği gidermesini bununla birlikte yeni çalışmalara da yol açmasını temenni ederiz.

3. DİYARBAKIR MERKEZ VE ÇEVRESİ (İLÇLERİ) HALK HEKİMLİĞİ

3.1. Diyarbakır ve Çevresinde (İlçelerinde) Halk Hekimliği

3.2. Hastalıklar

3.2.1. Ateş ve Ağrı

3.2.1.1. Ateş ve Ağrı

Genellikle hastalık etkisiyle artan vücut sıcaklığına ateş denmektedir. Sinir ve kaslardan kaynaklı vücutta oluşan şiddetli veya hafif acıya ağrı denir (URL 8). Yörede ağrı için yapılan uygulamalar çeşitlik arz eder.

Ağrı olan ve sancılanan bölgeye sıcak su torbası konur. Ateşli kişiye duş aldırılır (K16).

Diyarbakır'da ağrılı bölge, ısıtılmış havluyla sarılır. El ve ayak ağrılarına ufak bulgur haşlanarak ağrıyan bölgeye sürülür (Karakaş, 2020: 137).

Ağrıyan bölge için kış kabağı pişirilip bir beze sürülür. Ağrıyan bölgeye bırakılır (K10).

Lavanta çayı demleyip içmek ya da lavanta yağını ağrıyan bölgeye sürmek ağrıyı kesmektedir (K20).

Bir çay kaşığı zencefil (rendelenmiş) ile birkaç damla limon bir bardak ılık suya karıştırılarak içilmelidir (K26).

Ateşi olan kişiye ılık duş aldırılır. Hibisküs çayı içirtilir (K8).

Ağrı şiddetliyse ağrıyan bölgeye sıcak demir dokundurulur (K16).

Ateşi olan hastanın damağına is (duman lekesi) sürülür (K11).

3.2.1.2. Adet Sancısı (Eşa Kincan)

Kadınlarda rahim iç yüzeyinde oluşan damar ve dokuların kan ile birlikte vücuttan atılması şeklindeki fizyolojik olay. Adet, hayız, regl olarak bilinen rahatsızlığın yöredeki ismi eşa kincandır. Yörede adet sancısının giderilmesi için çeşitli uygulamalar bulunur.

Vücut sıcak tutulur ve acı yavşan otu (meyremxort otu) kaynatılır. Demlendikten sonra bir bardak içilir (K5, K46).

Papatya çayı ve sumak suyu içilir. Yoğurt ve mayalı yiyeceklerden uzak durmak gerekir. Bir fincan sıcak suya bir tatlı kaşığı bal ve bir tatlı kaşığı tarçın bırakılır, sancıya iyi gelir (K15, K11).

Kadınların adetlerinde oluşan kan pıhtılaşması için maydanoz ile yarpuz (pung) kaynatılır. Yirmi dakika beklettikten sonra bir bardak içilir(K8,K16).

Kisti olan kadın için 500 gram taze veya kuru bamya , bir bardak pirinç, bir bardak kısırlık bulgur ve bir çay bardağı sıvı yağı pişirilip beze sürülür. Ardından bu bez karın bölgesine bırakılır. Uygulama adet süresince tekrarlanmalıdır (K10).

Kekik ve papatya çayı içilirse adet sancıları kesilir(K11, K55).

Sıcak su şişeye doldurulur, karın bölgesine bırakılır. Ardından bacaklar yukarıya doğru kaldırılır (K70).

Pekmez, yağ ve su ile kaynatılıp içilirse ağrı hafifler (K72).

3.2.1.3. Baş Ağrısı (Eşa Seri)

Baş ağrısı çeşitli sebeplerden ortaya çıkmaktadır. Psikolojik olsun, aşırı sıcak-soğuk gibi hava şartlarından kaynaklı olsun birçok sebebi bulunmaktadır. Diyarbakır yöresinde bazı geleneksel yöntemler baş ağrısını geçirmek için uygulanmaktadır.

Altı kilo limon, altı kilo sarımsak, sinameki ve çörek otu karıştırılıp özü çıkarılır. Bu karışım her baş ağrısında kullanılır (K1).

Ağrısı ve ateşi olan hastaya yoğurt yedirilir ve hastanın üstü örtülmez. Sirkeli su ile ıslatılan bez hastanın alnına bırakılır(K5, K3).

Baş ağrısı için bir tutam saç kesilip toprağa gömülür. Bu yöntemle baş ağrısının geçeceğine inanılır (K24).

Kına ve şap karıştırılır, saç diplerine sürülüp bekletilir. Bu uygulama ile baş ağrısının geçeceğine inanılır(K16, K17).

Kekik ve papatya çayı kaynatılıp içilir(K3).

Siyah turp ile balı birlikte tüketmek baş ağrısını geçirir (K8,K6).

Kuru kahveye iki damla limon damlatılıp, yenir (K8).

Baş ağrısı için ilgili alana sülük bırakılır. Sülük kanı emer, böylece baş ağrısı geçer(Karakaş, 2020:137).

Sarımsak veya kına ayrı ayrı veya birbirine karıştırılarak alın bölgesine sürülür, bir bez ile belirtilen bölge sarılır. Tatlı olan narın kabuğu ezilir, yoğurt ile karıştırılır ve yenir. Limon, kabuğuyla birlikte pekmezin içine atılıp kaynatılır ve içilir (Aslan, 2018: 34).

Alındaki damarın şişip kanla dolması için önce bir yazma ile baş sıkıca bağlanır. Ortaya çıkan damar güzan (ustura benzeri) ile kesilir. Ufak bir çizik ile

yapılan bu işlemden sonra kan akıtılır. Aşırı kanamayı durdurmak için de soğan-tuz ezilip tülbente geçirilir, kanayan yere tampon yapılır (K11).

Migrenden kaynaklı baş ağrılarında ocaklı aile tarafından sırt, ensedeki saç olan bölge jilet ile çizilir. Akan simsiyah kanın ardından migren ağrısı kesilir. Senede bir yapılması önerilmektedir(K68).

Migren ağrısı olduğu zaman karanlık bir odaya geçip uyumak ağrıyı geçirmektedir(K74).

Baş ağrısının geçmesi için başparmağa lastik takılır. Ayrıca başparmağa masaj yapılır. Ayak başparmağa da aynı uygulama yapılırsa ağrının geçeceğine inanılır (K75).

Acı badem ve kuru fasülye yemek baş ağrısını geçirmektedir. Ayrıca bir bardak limon sıkıp sarımsak ekleyerek tüketmek ağrıyı kesmektedir(K74).

3.2.1.3.Bel Ağrısı ve Bel Fıtığı

Bel çevresinde oluşan acıya-sızıya bel ağrısı denir. Bel fıtığı ise bel omurları arasında oluşan fıtığa denir.

Temiz bez parçasına (çaput) zift (qir) sürülür ve bele bağlanır. Bel 40 güne kadar bağlı kalır(K26,K16).

Bel ve belden aşağı ağırlar için sarı kantarongillerden, binbirdelik otu (botav) kaynatılıp içilir (K2).

Bel fıtığı rahatsızlığında ocaklı aile tarafından yapılan uygulamalı tedavi şekli bulunmaktadır. Uygulamayı yapan aile Diyarbakır ili ile Derik, Mazıdağı ilçeleri arasında bulunan yaylalarda yazın ikamet etmektedir. Bu uygulamada hastanın fıtığının olduğu yerin sağından bir parmak uzaklıkta, solundan bir parmak uzaklıkta ispirto ocağında ısıtılmış ucunda, on veya on beş santimetre boyunda saf ipekten ip takılı çuvaldızı batırıp fıtığın olduğu bölgeye yerleştirilir. Daha sonra çuvaldızı ipten çıkartıp ipe düğüm atılır. Böylelikle ip fıtığın içinde halka şeklini alır . İp yıpranana dek deri altında kalır. Kaldığı sürece her sabah içte kalan ip döndürülür, içerdeki sarı iltihap çıkarılır. Çevirilen ipin iltihaplı kısmı yeşil sabunla yıkanıp ertesi gün tekrar çevrilmelidir (K12).

Bel ağrısından dolayı doktora gittiğini söyleyen (K26) , doktorun ona tek çare olarak ameliyat olması gerektiğini söylemektedir. Annesinin bu duruma sıcak bakmadığını anlatmaktadır. Ancak bel ağrısından acı çektiğini, amcasının Irak'tan getirdiği üç bitki karışımından meydana gelen bir karışımı beline sürüp sardığını

anlatmaktadır. Bitki karışımının menengiç içerdiğini ve sürdükten sonra iyileştğini belirtmektedir.

Ahmet İçli , “Ergani Deringöze Köyü’ndeki Bir Ocaklı Aile” adlı makalesinde sırt ve bel ağrıları için ilginç bir büyüsel halk hekimliği uygulamasına yer verir. Makalede geçen Ocaklı, hastanın şikayetini dinler ve ardından tedavinin malzemelerini (ekmek tahtası, oklava) ortaya koyar. Daha sonra ekmek tahtasını sol eliyle, oklavayı da sağ eliyle tutarak hastanın sırtına bırakır, sonra aralarında şu diyalog geçer.

Hasta: Nereden geliyorsun?

Ocaklı: Karacadağ’dan

Hasta: Ne arıyorsun?

Ocaklı: Sancı vurmayı.

Hasta: Görürsen vurur musun?

Ocaklı: Gözünü deşerim?

Hasta: Görürsen vurur musun?

Ocaklı: Gözünü deşerim.

Dedikten sonra Ocaklı üç kez oklavanın ucunu, hastanın sırtına bıraktığı ekmek tahtasının tam ortasına hızlı bir şekilde vurur. Ocaklı, bir defa Fatiha ile üç defa İhlas suresini okur. Ardından hastanın sırtına üfler. Ocaklı, yedi gün aralıklarla iki defa daha gelmesini söyler. Hasta da bunu olduğu gibi uygular ve şifasını bulup şifaya sebep olan şahsa dua edip yanından ayrılır(İçli, 2013: 99).

Bel ağrısı için Koki Çayı’ndan getirilen taze alabalık ortadan ikiye ayrılır. Kemikleri çıkarılan balık, bir bezle bele sarılır (Demirok, 2014: 123).

Bel ağrısı ve bel fıtığı için bir kavanozun yarısına zeytinyağı, yarım çay bardağı ispirto ve toz hâline getirilmiş bir çorba kaşığı aspirin karıştırılıp bele sürülür. Karışımın ağrıyı çektiğine inanılır (K52).

Bel bölgesine at kestanesi kremi kullanılır. Ayrıca bölgeye masaj yapılır (K75).

3.2.1.4. Boğaz Ağrısı

Boğazda hissedilen şişkinlik ve yutkunamama gibi çeşitli tıbbi durumlardan kaynaklanan ağrıya denir. Boğaz ağrısında tedavi şu şekilde yapılır.

Havacıva otu (hevajo) kaynatılarak merhem hâline getirilir ve boğaza sürülür(K2).

Ayva kabuğu ile kaynatılır. Daha sonra temiz tülbentin üzerine sürülür ve boğaza bağlanır(K16,K8).

Yumurtanın sarısı tereyağı ile az pişirilip, ince bir beze sonra boğaza sürülür(K17,K8).

Şap ile yumurtanın akı karıştırılıp tülbente sürülür. Özellikle bademcikten kaynaklanan boğaz ağrısı için boğaza sarılır (K9).

Kuru öksürük ve boğaz ağrısı için nar kurutulur. Çay gibi demlenir, içilir (K46).

Boğaz ağrısı için süt ve üzüm bulamacı (pîlor) karıştırılır. Sıcak olarak yenir. Elma ateşte közlenir, tülbende sürülür. Boğaz bölgesine sarılır. Boğaz iyileşene kadar her gün bu işlem yenilenir (Aslan, 2018: 34).

Bir yemek kaşığının üzerine karabiber serpip, limon sıkıp yenirse boğaz ağrısı için iyi gelir (K30).

Boğaz şişmesi için adaçayına, tarçın ve bal karıştırıp içmek iyi gelir. Ayrıca ekmek çiğnemek boğazı yumuşatır (K13).

Islak bez koltuk altı ve baş bölgesine bırakılır (K33).

Boğaz ağrısı için pekmez ile tereyağını pişirip tüketmek boğazı yumuşatır (K47).

Boğaz ağrısı için bıçağın kesmeyen tarafı hastanın boğazına doğru götürüp, keser gibi yapıp geri çekilir. Bir nevi hasta korkutulur böylelikle ağrının geçeceğine inanılır(K9,K 23).

Boğaz ağrısı için mangala ayva gömülür.Ateşte yumuşayan ayvalar soyulur ve hastaya yedirilir. Ayrıca yarım bardak pekmezin içerisine pul biber serpererek içilir (Garan, 2011:137).

Kuru ekmek yenilirse bademcik patlar. Bu şekilde iltihap ve şişkinlik gider (K75, K68).

Pekmez ve cevizin içi kaynatıp içmek ya da su ve şekeri kaynatıp içmek öksürüğe iyi gelmektedir. Hatmi çiçeği (hiro) ile sütü kaynatıp içmek ya da su ısıtılır içine nane koyup buharını solumak öksürüğe ve tıkanıklığa iyi gelmektedir. Ayrıca uyuduğumuz odada soğanı iki parçaya bölerek bırakırsak kokusu öksürüğe faydalı olur (K75).

Kabuğu soyulan patates ikiye bölünür. Patates dilimleri ısıtılıp bademcik ve boğazın üzerine bırakılır(K74,K75).

Ceviz ve şeker havanda dövülür, bir kaşık kadar yutulur. Böylece boğaz ağrısı geçer(K74).

Küp şeker bademciğe sürülür, bademcik patlatılır (K75,K16).

Boğaz ağrısı ve ses kısıklığı için çiğ nohut (sert sarı olan yemeklik) bir kase suyun içine bırakılıp bir gün bekletilir. Sabahı suyu içilir (K53).

Boğaz ağrısı için çeşitli bitkisel emler ve hayvansal ürünler kullanılmıştır. Bu yöntemlerin yanı sıra korkutularak kötü ruhları kaçıрма gibi eylemlerde görülmektedir.

3.2.1.5. Böbrek Ağrısı

Çeşitli sebeplerden ötürü böbreklerde oluşan ağrıya denilir. Ağrı genellikle bel, sırt ve yanlardan hissedilir. Böbrek ağrısı başta böbrek taşı, böbrek kisti veya enfeksiyon vb. gelmektedir.

Keçiboynuzu kaynatılır , içilir. Böbrek taşı için ev yoğurdunun yüzeye çıkan suyu ya da ayranın suyu içilir(K3).

Limon suyu içilir (K1,K8).

Meyan kökü suyu (ava susê) içilir (K16).

Maydanoz suyu kaynatılıp içilir (K8,K26)

Soğan suyu kaynatılıp içilir. Ya da soğan kürü yapılır iki hafta boyunca kesintisiz sabah akşam tüketilirse ağrı geçmektedir. Kür iki haftanın sonunda artık içilmemelidir(K26).

Arpa suyu içilir. Bira içmek veya bol kaynatılmış su içmek gerekir . Bunun dışında tuvalete sık çıkmak ve dişlerin çürük olması da hastalığın belirtileri arasındadır(K13, K33).

Kaynak kişinin babası tek böbreğe sahip olduğu için her sabah zeytinyağı ve sığırdili (guruz) otunu karıştırıp tüketmektedir(K30).

Kiraz sapı kaynatılır. Süzülen suyu içmek böbrek ağrıları için faydalıdır (K55).

Devedikenini otu kaynatılıp çay şeklinde tüketilmelidir(K47).

Turpun kabuğu ile maydanoz kaynatılır. Haşlanan sebzeler süzülür ardından suyu sabah ve akşam içilir(K75).

Böbrek ağrılarının giderilmesi için yapılan uygulamalarda bitkisel emler ve hayvansal ürünler (ayran) kullanılmıştır.

3.2.1.6. Diş Ağrısı

Dişin çevresinde meydana gelen ağrılar genellikle şiddetli semptomlarla ortaya çıkmaktadır. Bu ağrılarının temel sebebi dişin çürümesi veya iltihaplanmasıdır.

Karanfil ezilir, uyuşması için diş etine bırakılır (K5,K8).

Sigara dumanı, diş ağrısına iyi gelir (K3, K49).

Sarımsağı ısırarak yemek, sirke içmek ve kolonyayı pamuğa sürüp tampon yapmak ağrıyı azaltır(K16,K7).

Ağrıyan dişin üzerine aspirin bırakılır. (K3, K27)

Diş kurtları için halk hekimi tarafından yapılan uygulama ile kurtlar dökülür . Bu uygulama için dut ağacından dal kopartılır. Kopartılan dal soyulur ardından ateşin üzerinde ısıtılır. Isıtılan daldan duman tütmelidir. Daha sonra bir iğne dalın ucuna saplanır. Bir kasenin içerisine su koyup hastanın ağzını açması istenir. Ardından dalın ucundaki iğne çeşitli bitkilerden yapılmış ilaca batırılıp çürüyen, kurtlanan dişin üzerine dokundurulur . Duman ağza girer ve kurtlar su doldurulmuş kasenin içine dökülür. Genellikle akşamüzeri yapılır. Hasta 7 yaşından büyük olmalıdır. Fakat bazı çocuklarda görülen diş dökülmelerinde de bu uygulama yapılabilir. Halk hekimi Belkız Demir, kendisi Çınar ilçesi Akçomak Mahallesi'nde ikamet etmektedir. Çevre köylerden insanlar dahi tedavi için gelmektedir(K34,K16,K27). Ateşin arınma ve temizleme özelliği eski Türklerden beri süre gelmektedir. Bu uygulamayla dişler kurtlardan ateş ile temizlenir. Bu yöntemle ocaklı ilkel bir tedavi uygular.

Arap alfabesindeki elif, be, te, se harfleri bir kâğıda yazılır, sonra bu kâğıda ve bir iğneye Ayet-el Kürsî, Felak, Nâs sûreleri üçer defa okunur sonra elif harfinin ucuna bir iğne geçirilir. Bu işlemden sonra bir saat konuşulmaz(Aslan, 2018: 36).Bu uygulamada inanç doğrultusunda iyileştirme söz konusudur. İslam inancına dayalı olarak yapılan bu uygulama Kuran-ı Kerim'den sûre ve ayetlerler okunarak yapılır. Bazı uygulamalarda dini unsurlar ön plana çıkar.

Dicle'de diş üzerine fıstık sakızı konur(Kaya & Akol, 2006: 31).

Ağrıyan dişin üzerine bir diş sarımsak bırakılır. Dişteki iltihabı önlemektedir(K28).

Bol tuzlu su ile gargara yapılır (K30).

Bir gece boyunca sumak suda bekletilir, ardından da sabah akşam gargara yapılır (K16).

Tuz, sirke ve limon hafif ıltılır, gargara yapılır(K76).

Zeytin ağrıyan dişin üzerine bırakılır (K76,K35).

Çeşitli

3.2.1.7. Karın Ağrısı

Karın bölgesindeki ağrılar hafif, şiddetli veya kramp şeklinde semptomlarla ortaya çıkmaktadır.

Bal beze sürülüp güneşin altında bekletilir. Ağrı olan yere bırakılır(K8).

Anason kaynatılıp demlendikten sonra içilir, özellikle bebekler için iyi gelmektedir (K32).

Karın bölgesi sıcak tutulur veya sıcak su torbası ağrıyan bölgeye bırakılır(K8,K11).

Acıyavşan (meryemhort) otu bitki çayı gibi demlenir, içilir (K8, K46,K27,K5,K10).

3.2.1.8. Kulak Ağrısı

Kulağın içinde oluşan iltihap, travma, yabancı cisim teması gibi çeşitli sebeplerden dolayı ortaya çıkan şiddetli veya hafif ağrıların geneline kulak ağrısı denilmektedir.

Zeytinyağı ile soğan küçüğü kızartılıp, soğutulur. Ardından kulağa damlatılır (K5)

Kız bebeği olan annenin sütü ile bir tutam tuz karıştırılıp kulağa damlatılır (K16,K17).

Elma rendelenip bir tülbente bırakılır, iki damla kulağa damlatılır(K8).

Keçi idrarı kulak ağrıları için iyi gelmektedir. Küçük çocuklarda görülen kulak ağrısı için bir iki damla keçi idrarı kulağa damlatılır (Almaz, 2019: 11).

Kulak ağrısı için zeytinyağı damlatılır(K78).

Sıcak bir bez ile ağrıyan bölgeye tampon yapılır (K76).

Sarımsak, süt ile zeytinyağı karışımı kulağa damlatılır (K72).

3.2.1.9. Kas Ağrısı

Saf zeytinyağı kaslara sürülür, bez bağlanır veya streçlenir(K48).

Diz kaslarında oluşan ağrılarda çınar yaprağı dize hava almayacak şekilde sarılır(K8,K17)

Hacamat yapılır. Bilhassa sırt kaslarının gevşemesi için yapılan bu uygulamada takvim yaprağı boyutundaki kâğıt ateşe verilerek bardağın içine bırakılır, daha sonra ağrıyan bölgeye bardak kapatılır. Bir dakika sonra bardak çekilir(K23).

Kas gevşetici olarak kekik otu kaynatıp içilir. Kekik otu kaynatılıp lapa şeklinde kas ağrısının olduğu bölgeye bırakılır (K28).

3.2.2. Arı-Akrep-Yılan-Böcek Sokması, Köpek Isırığı

3.2.2.1. Arı Sokması

Arı sokması ile şişkinlik, ağrı, kızarıklık gibi belirtiler ortaya çıkmaktadır.

Sıcak taş veya çakmak taşı bölgeye bırakılır(K27).

Domates salçası arının soktuğu bölgeye sürülür (K8,K68,K69).

Arının soktuğu alana buz konur(K5, K44).

Arının soktuğu alana idrar dökülür(K27, K16, K44).

Arının soktuğu alan sıkılarak arının iğnesi çıkarılır. Ardından üzerine buz konulur. Eğer üzüm mevsimi ise ham üzüm suyu arının soktuğu yere damlatılır(Aslan 2018: 84).

arı ya da böceğin soktuğu yerdeki iğneyi çıkardıktan sonra taze kesilmiş bir soğanla 10-15 dakika kadar kuvvetlice ovulur. Soğan arının ya da böceğin zehrini aldığı gibi, şişmeyi ve kaşınmayı da önlemiş olur(Beysanoğlu & Değer, 1992: 37).

Salça arının soktuğu bölgeye sürülür (K77).

Sigara külü ve odun külü arının soktuğu alana bırakılır (K77).

3.2.2.2 Akrep Sokması

Akrebin soktuğu bölgenin yukarısı bir iple bağlanır (kan dolaşımını yavaşlatmak için) daha sonra bölge emilerek zehri tükürülür(K2,K53).

Süt ile buğday bir miktar samana karıştırılır, akrebin soktuğu alana sürülür (K27).

Jiletle akrebin soktuğu bölgeye çizik atılır, zehir çıkartılır ve yoğurt sürülür(K5).

Akrep sokmalarında akrep ezilip yara üzerine bırakılır (Karakaş, 2020: 133).

Diyarbakır'ın Çermik ilçesinde akrebin soktuğu kişi, bir eşeğe ters bindirilerek köy sınırlarının dışına çıkarılır. Bu durumdaki kişiden '*Gel eşeğini götür*' diye bağırması istenir. Bu işleminden sonra hastanın sancısının azalacağına inanılır (Karakaş 2020: 134).

Diyarbakır'ın Dicle ilçesinde akrep sokması söz konusu olduğunda yapılan uygulamalar çeşitlidir: Canlı bir tavuğun anüsü, zehri çekmesi için akrebin soktuğu yer üzerinde tutulur. Tedavi sırasında kullanılan tavuk ölür. Akrebin soktuğu yere para veya düğme konur ve etrafı kibrit ateşiyle çizilerek zehrin daire içine toplanması sağlanır. Domates ikiye bölünür, pişirilir ve yaranın üzerine konur (Kaya ve Akol, 2006: 32).

Zehrin etkisi gitsin diye sütleğen otu (hullişîrik) akrebin soktuğu alana damlatılır(K2,K53).

Akrep sokmalarında kutsal mekanlardan yararlanılır. Silvan'da akrep ve yılanın korunmak için Görentepe köyünde buluna Baştıllolu Şeyh Muhammed Ziyareti'nde alınan toprak bez veya poşetin içine konularak evlerin duvarlarına asılır. Bu toprağın bulunduğu evlere akrep ve yılan gelmez, orda bulunsalar bile bu hayvanlar uyuşur, kimseyi ısırılmazlar (Aslan, 2018: 84).

Akrebin pan zehri de kendisindedir. Bunun için ısırılan akrep öldürülür ve yaranın üstüne bırakılarak bir bezle bağlanır. Akrebin ısırıldığı yer jiletle kesilir ve çiğ yumurta ucundan kırılarak kesilen yere konulup zehri çekmesi sağlanır (Aslan, 2018: 84).

Beysanoğlu ve Değer'in, (1992:36) verdikleri bilgilere göre akrebin soktuğu yerin çevresine, hamur veya çamurdan bir halka yapılır. Bu halkanın içine ve sokulan yerin üzerine bir miktar barut konur. Kibrit çakılarak, barutun patlatılması temin edilir. Bu durumda zehir vantuz gibi barut tarafından çekilmiş olur.

Hacamat veya ağızla vakumlama ile akrebin soktuğu bölgeden zehir çekilir (K65).

3.2.2.3.Yılan Sokması

Yılanın soktuğu yeri jiletle çizip yılanın soktuğu kısım sütün içine konulur(K53, K17).

Yılanın soktuğu bölgenin yukarısı bir iple bağlanır ki kan dolaşımı yavaşlasın zehir yayılmasın daha sonra bölge emilerek tükürülür(K53,K2).

Sokulan alan sabunla yıkanır(K27).

Jiletle veya kesici aletle yılanın soktuğu bölge kesilir ve zehir çıkartılır (K5).

İncir sütü yılanın soktuğu yerin üzerine damlatılır (K36).

Kavanoz veya bardakla vakum yapılır, zehir çekilir(K16).

Acısını alsın diye ezilmiş zeytin yılanın soktuğu yere bırakılır(K55,K15).

Sütleğen (hullişîrik)yılanın soktuğu alana damlatılır, bölge temizlenir (K2,K53).

Yılan sokmalarında ısırılan bölgenin biraz üstü ip yardımıyla sıkılır, yaralı bölge emilerek zehrin dışarı akması sağlanır(Karakaş, 2020: 133-134).

Yılan ısırılan bölgeye bir yaşını geçmemiş oğlak eti bırakılır, o et zehri çeker. Zehir tamamen temizlenene kadar akşamdan sabaha kadar et bırakılır. Zehri çeken et renk değiştirir. Eğer zehir bütün vücudu sarmışsa tekenin postu vücuda sarılır, ayak bölgesi ısırlmışsa ayak, oğlağın etinin içine konulur(Aslan, 2018: 86).

Beysanoğlu ve Değer'in (1992:36) verdiği bilgilere göre sokulan yerin ,biraz yukarısından bağlanır. Bıçakla kesilir. Sonra ağızda yara olmayan ve dişleri sağlam

olan bir kişi, ağızına bir miktar zeytinyağı alıp, kesilen yeri emer ve tükürür. Bolca kan akıtıldıktan sonra hacamat (vantuz) çekilir. Sonra dağılanır. Bir kuzu kesip, sokulan yer hemen kuzunun derisi ile sarılırsa, daha iyi sonuç alınır.

3.2.2.4. Köpek Isırması

Kırmızı toprakla yıkanır, helal edilir(K16).

Şems suresi okunur ve ısırılan bölge temizlenir(K2).

Köpek ısırıklarında, köpeğin sahibinin evinden ekşimiş hamur getirilerek ısırılan yere bırakılırsa yaranın iyileşeceğine inanılır. Yumurta yağda kızartılır ve yaranın üstünde bağlanır. Bu karışım bir gece boyunca ısırılan yerin üstünde bekletilir. Kuzu tüyü yakılarak külü köpeğin ısırdığı bölgeye sürülür (Aslan, 2018: 85).

Aspirin dövülür ve ısırılan bölgeye sürülür (K24).

3.2.3. Apse-Yara

Kızarıklık, ağrı, iltihap gibi semptomlar ile vücudun herhangi bir bölgesinde meydana gelmektedir.

Havacıva (hevajo) otu kaynatılıp merhem hâline getirilir, yaraya sürülür (K2).

Çiğ helva (un, şeker veya pekmezle) karıştırılıp merhem hâline getirilir, iltihaplı yaraya sürülür(K16, K 49).

Kuru üzüm havanda dövülerek püre şekline getirilir, apse olan yere sürülür. Özellikle dolama hastalığında bu yöntem kullanılır. Eğer şişkinlik sönmüşse ılık sütle temizlenir (K16).

Kına ve sarımsak karıştırılıp iltihaplı bölgeye sürülür. Boyun ve ensede hatta sırt bölgesinde çıkan iltihaplı yara şişlik için özellikle bu uygulama yapılır (K1).

Patlıcan közlenir ve yaranın üzerine bırakılır(K8).

Soğan haşlanır ardından yaranın üzerine sürülür. Sıkıca bağlanır(K13, K22).

Tütün yaranın üzerine yaprak şeklinde veya kurutulmuş şekilde bırakılır. Hafif bir yanmadan sonra yaranın iltihabı çektiği düşünülür (K13).

Yara için tencereye bir miktar su konur. Su kaynadıktan sonra temiz bir çaput çıkan su buharının üzerine gelecek şekilde tutulur. Ardından çaputun üzerine bir yumurtayı kırılır ve yumurta çaputun üzerinde pişer. Pişen (haşlanan) yumurta çaputla birlikte yaranın üzerine bırakılır. Özellikle yumurtanın sarısı gelecek şekilde yapılır ki yaranın iltihabı dışarı atılsın(K55).

Ayaktaki iltihaplı yara için arpa, siyah diken yağı ile dövölüp yaraya konur. (Akca, 2009: 174)

El, yüz ve ayakta bulunan iltihaplı yaralar için kayınvalidesinden el almış bir gelin yumurta sarısı ile kına otu rengine bir otu karıştırıp akşam ve sabah vaktinde yaraya sürölür (Akca, 2009: 174).

Ağız yaraları için acı badem havanda dövölür. Nebat şekeri veya toz şeker ile karıştırılıp ağız yaralarının üzerine konur. Üç gün tekrarlanmalıdır(K16).

3.2.4. Dış Sebeplerden Dolayı Meydana Gelen Hastalıklar

3.2.4.1. Güneş Çarpması

Güneşin yüksek sıcaklığına maruz kalmaktan vücudun aşırı ısınmasıdır. Baş dönmesi ve halsizlik belirtileriyle ortaya çıkmaktadır.

Yaş bez alın veya başın üzerine konur(K11).

Soğuk ayran içilir(K5).

Buz alın bölgesine bırakılır. Buzlu su ile banyo yapmak güneş çarpmasının etkisini azaltmaktadır (K71).

Soğuk duş alınır ve serin yerde yatırılır(K11, K32).

Limon dilimleyip tüketmek veya limonata içmek güneş çarpmasının etkisini azaltmak için faydalıdır(K69).

Sumak, su ve pekmez karıştırılır. Şerbet hâlinde tüketilmesi güneş çarpmasından kaynaklanan baş ağrısını geçirmektedir (K72).

Meyan şerbetini, soğuk olarak tüketmek serinletir. Ayrıca baş ağrısını geçirir (K73).

3.2.5. Deri İle İlgili Hastalıklar

3.2.5.1. Alerji- Kaşıntı

V çeşitlim addelere karşı vücudun gösterdiği tepkilerdir. Kızarıklık, hapşıрма, kaşıntı başlıca semptomlardandır.

İnanca göre alerjisi olan insan hapşırmasının geçmesi için yedi evin kapısını çalar ve hiç konuşmadan elindeki tabağa yağ koymalarını ister ama bunu o söylemeden çaldığı evin sahibi bilir. Kişi topladığı yağla yemek yapar ve alerjisi geçer(K8,K17). Halk hekimliği uygulamaları içerisinde gerçekçi olduğu gibi büyüsel nitelikte olanlar da görülmektedir.

Çöl kirpisi diye bilinen kirpi çeşidinin eti pişirilip yenilir. Kirpinin kanı kaşınan bölgeye sürülür ve kuruyana kadar beklenir (K53).

Diyarbakır'ın Dicle ilçesinde alerjiden kurtulmak için solucan ezilerek suya karıştırılır; elde edilen karışım içilir (Akol, 2006: 31).

Silvan'da (Aslan, 2018: 45,46) sabahın erken saatlerinde ve aç karnına dışarı çıkılarak kırın düştüğü çim vücuda sürülür. Bu işlemin üç gün yapılması gerekir. Bahar mevsiminde kaşıntı olursa sabahın erken saatlerinde kırlara çıkılır ve soyunup çimenlerin üstünde yuvarlanılır.

Karpuz kabuğunu alerji olan yere direk sürmek veya suyu ile yıkanmak alerjiye iyi gelmektedir. Aynı tedavi kaşıntı için de geçerlidir(K11).

Alerji olan bölgeye buz konur(K27).

Kükürt ile yoğurt karıştırılıp kaşıntı olan yere sürülür. Kükürt ve leblebi havanda dövülüp tüketilmelidir (Garan, 2011: 138)

3.2.5.2.Behçet Hastalığı

Ağızda, gözde ve döl yolu çevresinde oluşan yaralarla seyreden ayrıca deri, göz, eklemler başta olmak üzere vücuttaki organ ve dokuları tutabilen bir hastalıktır.

Şap ile balagin hapı karıştırılıp sürülür. Yara geçene dek tekrarlanır(K5).

Deri hastalıklarında Çermik Kaplıcaları'na gidilir(K27).

Maydanozu bir litre su ile kaynatıp içmeli ve suyu ile banyo yapılmalıdır. Ayrıca maydanozu çiğden yemek hastalığa iyi gelmektedir (K74,K75).

Soğan suyu ve yabani otlar (ebegümece, semiz, yavşan, yarpuz) haşlanıp çay şeklinde içilirse hastalığa iyi gelir. Sülük, behçetli bölgeye bırakılır. Pis kanı çekeceğine inanılır (K74).

3.2.5.3. Cilt Lekeleri İçin Bakım

Vücutta oluşan güneş lekesi, akne izi, yara izi, doğum lekesi, hamilelik lekesi gibi birçok faktörden dolayı meydana gelen koyu kahverengi ve kırmızı lekelerdir.

Yeşil sabun ile yüzdeki lekeler geçirilir(K16).

Limon ciltteki gözenekleri sıkılaştırır(K27, K8, K32).

Dere ve çay kenarındaki temiz toprakla yüze maske yapılır (K44,K8).

Bir tatlı kaşığı kırşan (beyaz kil) ve iki tatlı kaşığı su karıştırılıp maske yapılır, yüze sürülür ve cilt pürüzsüz olur(K27,K56, K20).

Gül yaprakları kaynatılıp suyu çıkarılır ve sabah akşam yüze sürülür (K20).

Limon düzenli kullanımda cilt lekelerini açar(K48,K35).

Aspirin dövülerek sivilce lekelerinin olduğu yere sürülür(K8).

İncir sütü ciltteki lekelerle sürülür. Düzenli kullanımda lekenin rengi açılır.(K20, K36)

Domates rendelenerek haftada bir yüze maske yapılırsa ciltte peeling etkisi görülür. Cilt lekelerinde açılır(K15).

Cilt lekeleri ve cildin nemlenmesi için bir yemek kaşığı kuyruk yağı tavada ısıtılır. Ardından ısıtılmış kuyruk yağına bir tatlı kaşığı pirinç unu, bir tatlı kaşığı mısır unu (nişasta da olur), birkaç damla portakal suyu eklenir ve karıştırılıp merhem hâline getirilir.Yüze uygulanan bu maske 20 dk. boyunca yüzde kaldıktan sonra temizlenmelidir. Daha sonra birkaç limon suyu damlası pamuk ile yüze sürülür. Bu uygulama on gün boyunca her akşam yapılmalı on günün sonunda bir ay ara verildikten sonra tekrarlanmalıdır(K27,K15).

Cildin rengini açmak için bir yemek kaşığı pirinç unu ve bir yarım çay bardağı süt karıştırılıp merhem hâline getirilmelidir. Elde edilen merhem maske şeklinde yüze sürülür. 20 dk boyunca yüzde kalan maske üç günde bir tekrarlanmalıdır. Cilt tonunda açılma ve renk eşitsizliğinin gittiği görülür (K11, K27).

Cilt lekelerini gidererek ve cildin sıkılaşmasını sağlamak için 10 gram kuru maya veya yaş maya fark etmez birkaç yemek kaşığı su ile karıştırılıp yüze sürülür. Yüzde 10-15 dakika bekletilir. Maske sırasında asla konuşulmamalıdır. Daha sonra direk yıkanmamalıdır. Cilt tahriş olur diye eller ıslatılıp yüze dokundurulur. Yavaş yavaş ciltten soyulur (K27).

Cildin sıkılaşması için yumurta akı cilde sürülür. 15 dakika bekletildikten sonra yıkanır (K27).

Yağlı cilt ve saç için limonu yüze ve saça uygulamak yağ dengesini düzenlemeye ve temizlemeye yardım eder(K6).

Türk kahvesinin telvesi ile peeling yapılır. Ölü cilt yenilenir(K6, K27,K26).

Cilt güzelliği için kadının doğum esnasında gelen jel gibi akıntısı yüze sürülür(K76).

3.2.5.4. Çıban (Heftuzik- Pizika Kewi-Kunîr)

Kıl köklerinin stafilokok adlı bakterilerin yol açtığı enfeksiyon sonucu oluşmaya başlayan çıban, bir tür deri hastalığıdır. Cildin altında bulunan ağrılı ve irin dolu yumrulardır(URL 9).

Çıbanın üzerine lokum ve çiğ helva (şeker, un ve ılık su karıştırılır) bırakılır. Daha sonra çıban patladıktan sonra kara merhem (doğal içerikli ocaklı aile (Şeyh Güzel) tarafından yapılan bir bitkisel ilaç)sürülür. Çıban kurur(K16).

Dövme ile sumak kaynatılır . Piştikten sonra tahta kaşıkla temiz bir gazlı bezin üzerine konularak çıbanın üzerine bastırılır, patladıktan sonra da siyah merhem (Şeyh Güzel ocaklı aile tarafından yapılan bitkisel ilaç) sürülür(K43).

Çıban tedavisi için soğan ve maydanoz kavrulup çıbanlı bölgeye sürülür (Karakaş, 2020: 139).

Dicle’de çıbanın olgunlaşıp boşalması için hastalıklı yere lokum bağlanır (Kaya ve Akol, 2006: 31).

Silvan’da çıban olan bölgeye sinirotu (pelçimhevvêz) konulur. Bir süre sonra çıban patlar ardından kantaron yağı sürülür. Yengeç ezilerek yaranın üstüne konulur Lokum ezilerek çıbanlı bölgeye konulur(K30, Aslan, 2018: 43).

Isıtılmış şiş, çibana dokundurulur(K6, K16).

Çıbanın iltihabı ılık su ve sabun ile temizlenir(K70).

3.2.5.5. Dolama (Mevujok)

Genellikle parmakta meydana gelen morarma ile oluşur. İltihaplı ve ağrılıdır.

Siyah üzümü havanda ezip beyaz çaput üzerine bırakılır.Dolanmanın oluştuğu parmağa bağlanır (K8, K16,K11).

İğne ile dolamanın ortasından ip geçirilir. Her gün ip sağa sola götürüp-getirip iltihabın çıkması sağlanır(K27).

Limon ve buz parmağın üzerine konulur(K44).

Parmak dolamalarında ve ezilmesinde patlıcan közlenir. Parmağın ağrısını kesmesi için bu uygulama tekrarlanır. Ayrıca kırmızı et bir parça bırakılır. Morluk ve şişlik için de kuyruk yağı bırakılır(K32).

Çeşitli sebeplerden dolayı parmağın ezilmesi, kapı arasında kalması, yabancı bir madde batması gibi durumlarda oluşan morluk, şişme ve iltihaplanma için zeytinyağlı yeşil sabun rendelenip, yağlı sütle karıştırılıp yaraya bırakılır. Bir diğer tedavi şekli lokum çiğnenip bırakılır (K6).

Metal para, buz veya ekmek çiğnenip bölgeye bırakılır(K75).

3.2.5.6. Egzama-Sedef Hastalığı (Birov)

Ciltte kuru, pullu yamalı bir görüntü veren hastalık genellikle kaşıntı ve yanma hissi vermektedir. Kronik bir rahatsızlık olan egzama, kişinin yaşam kalitesini düşürmektedir. Sedef hastalığı, deri hücrelerinin normalden daha hızlı çoğalmasından ortaya çıkan deri hastalığıdır. Sedef hastalığı da egzama gibi kronik bir hastalıktır.

İki hastalığı beraber ele almamızın sebebi yöredeki halkın bu iki hastalığı birov adıyla adlandırmasıdır. Birov hastalığını bölge halkı iki çeşit olarak erkek (nêr) – dişi (mê) diye ayırır. Erkek (nêr) olarak isimlendirilen hastalık egzama, yarası sulu değildir ve sedef hastalığı yayılmaz. Dişi (mêy) olan yani sedef hastalığı ise arsız yayılır ve daha iltihaplıdır.

Sedef ve egzama hastalıkları için dua ile iyileştirme yöntemi yaygın bir inançtır. Kalem veya siyah mürekkeple (kulak çubuğu ile) üç gün boyunca egzama veya sedef yaralarının etrafı yuvarlak bir şekilde çizilir ve bu dua okunur: Ya Allah, Ya Hüda Ya Muhammed, Ya şeyh Abdulkadir-î Geylani, Hoca Hızır, Pîrê Tarikî ocağı mala bubê,sultanî küllü evliya mala Şeyh Yusuf-ı Arabi , Şeyh Şems (K2).

Sedef hastalığına yakalananlar ocaklıya gider. Ocaklı, dualar eşliğinde hastanın kulak memesini jiletle keser. Hastadan alınan demir para ile kulaktan alınan kan, sedefli bölgeye sürülür. Bu işleme üç çarşamba devam edilir. Sedefin erkek ve dişisi olduğu söylenir. Üç çarşamba uygulanan tedavi sonrası sedef iyileşmezse bu kez tedaviyi farklı kişiye yaptırılır. Örneğin; daha önce kesme işlemini yapan erkek ise bu kez aynı işlem kadın tarafından yapılır(Uçak, 2007: 103). Sedef ve egzamanın tedavisinde büyüsel halk hekimliği uygulamaları dikkat çeker. Çok ilginçtir ki modern tıpta çare bulamayan hasta inanç çerçevesinde hastalığın geçtiğini belirtmektedir.

Mürekkep veya kalemle yuvarlak içine alınır. Tükürük egzama alanına sürülür(K16).

Dut ağacının odunu yakılıp kül hâline getirilir. Külleri her çarşamba ocaklı aile tarafından sedef veya egzama (birov) olan bölgeye sürülür. Bir zaman sonra yaranın kuruduğu görülür (K19).

Egzama ve sedef hastalığı için eşek kanı hastalıklı bölgeye sürülüp kuruyuncaya kadar bekletilir. Egzama ömür boyu artık görülmez. Ayrıca kaynak kişi deve çişini de sürdüğünü anlatmaktadır (K4).

Çermik kaplıcalarına yedi gün boyunca sabah akşam hamama gidilir, hastalığın iyileşmesi için niyet edilir. İyileşme yedinci günün sonunda yaraların kurumasıyla başlar(K27,K35).

Egzama kaşıntısı için kirpi eti çiğ olarak dövülür, kaşıntı olan bölgeye sürülür. Kaşıntı kesilir daha sonra kalan kirpi eti dikenleriyle beraber haşlanıp yenir(K53).

Sedef için kuzukulağı (tırşok) ezilip sedefli alana bırakılır(K2, K53,K17).

Ocaklı, bir tahta üzerine ayetler yazar; bu tahta hastanın bulunduğu mekânda muhafaza edilir(Uçak, 2007:96).

Çermik ilçesinde egzama, okutulmuş yedi ve ya kırk adet arpa tanesinin yaranın üzerine dolaştırılması ve daha sonra toprağa gömülmesiyle tedavi edilir. Eylem üç çarşamba tekrar edilir. Arpaların çürümesi, hastalığın iyileşeceğinin işaretidir (Karakaş, 2020: 140).

Kalemle daire içine alınan egzamalı bölgeye, “yalancı pembe gül” adı verilen kokusuz gülün sapı sürülür(Karakaş, 2020: 140).

Silvan’da koyunun kuyruk yağını ateşte kavuruyorduk. Hastalık olan bölgeye masaj yaparak bu yağı uyguluyorduk ve hasta çok rahatlatıyordu. Bölge ilk gün kaşınmaya başladılar ve hastalık geçene kadar bu ilacı sürerdik. Benim yüzümde de çıktı merhem sürdüğümde geçmezdi o yağı sürdüğümde geçerdi(Aslan, 2018: 47).

3.2.5.7. Güneş Yanığı

Güneşin altında aşırı durmaktan meydana gelen çil boyutunda ya da daha geniş yer kaplayan lekelerdir. Güneş yanığı her insanda farklı seyretmektedir. Kiminde deride su toplamaktadır.

Güneş yanığı oluşan bölgeye yoğurt sürülür (K5,K27,K8).

Buz güneş yanığının olduğu bölgeye bastırılır (K44).

Dikiş makinasında kullanılan ince yağ veya vazelin sürülür (K17, K4).

Bal mumu ile zeytinyağı bir hafta boyunca düzenli bir şekilde sürülür (K4).

3.2.5.8. Nasır (Şekirok)

Genellikle ayakta görülen nasır çok fazla ayakta durmaktan ya da yürümekten meydana gelmektedir. Ayrıca ayağa uygun olmayan ayakkabı da nasıra yol açmaktadır.

Sütleğen (hullişîrik)bitkisinin öz sütü damlatılır, nasır geçer (K2,K53).

Nasırlı ayak için Çermik kaplıcalarına gidilir. Şifalı su sayesinde nasırın geçeceğine inanılır. Ayrıca domates salçası nasırlı bölgeye sabah akşam sürülür (K16).

Temiz bir çaput bez ateşe verilir, küllenen bez(sıcakken)nasırlı alana bırakılır. Bu uygulamayı yöre halkı sıklıkla uygulamaktadır. Uygulamanın adına puşo

denmektedir. Ayrıca sigara ve odun külü tereyağı ile karıştırılır, merhem gibi nasırlı bölgeye sürülür (K57).

Nasırlı yere sarımsak konur veya demir bir nesne ısıtılarak sürülür(Karakas 2020: 149)

Dicle’de nasırlı bölgeye iyice sıkılmış bir domatesin posası bağlanır(Kaya ve Akol, 2006: 31).

Silvan’da (Aslan, 2018: 46) nasırlı bölge tuzlu suya bırakılır. Ayrıca kişinin vücudunda kaç tane nasır varsa o kadar arpa alınır ve arpalar nasıra sürülür. Sürülen arpalar bir bezin içine bırakılır ve ağzı bağlanır. Bez alınıp kirli suyun içine atılır ve nasırı olan kişi bir daha arkasına dönüp beze bakmaz. Eğer beze bakılırsa nasırın geçmeyeceğine inanılır. Bu uygulama üç hafta boyunca çarşamba günleri yapılır. Ay ışığına bırakılan nasırın geçeceğine inanılır. Ay ışığında nasırlı bölge çıkarılır ve biraz beklenir. Bu uygulama birkaç defa devam eder. Silvan’ın Kumgölü (Ömerkan) köyündeki ziyarette bulunan dut ağacından alınan bir dal, döndürülüp daire şekline getirilir ve kurumaya bırakılır. Nasır geçinceye kadar bir daha ağacın yanına gidilmez(Karakas, 2020: 149). Yörede büyüsel halk hekimliği uygulamalarına rastlanmaktadır. Nasır tedavisinde de büyüsel nitelikte sağaltım yöntemine başvurulmaktadır.

3.2.5.9. Pişik- İsilik

Vücudun hava almayan yerlerinde özellikle kıvrım olan bölgelerin ıslak kalmasından dolayı ortaya çıkmaktadır. Pişğin temel sebepleri idrar, naylon, deri ve suni deri kıyafetlerdir. Bebeklerde görülen pişik ise idrarın bezde uzun süre kalmasından oluşmaktadır.

Bebekte oluşan pişik için temiz kırmızı toprak elendikten sonra bebeğin bezinin üzerine bırakılıp altı bağlanır(K27).

Karpuz kabuğu pişik olan bölgeye sürülür. Karpuzu kesilip, sıyrılıp ıslak kabuğu isilikli bölgeye bırakılır(K8,K17).

Zeytinyağı ve kantaron yağı sürülür(K32).

Sabunla yıkanır, zeytinyağı sürülür(K74).

3.2.5.10. Siğiller (Belalûk)

Siğiller, derinin üst tabakasına yerleşen Human Papilloma Virüs- HPV olarak bilinen bir virüsün oluşturduğu enfeksiyonlardır. Siğiller vücudun herhangi bir yerinde bulunabilirler(URL 10).

Siğillerin sayısı kadar buğday tanesi patlıcana batırılır. Patlıcan, sulu bir yere bırakılır(K18,K16,K17).

Siğillerin sayısı kadar arpayı kuyuya atıp Kuran-ı Kerim'den Kevser, İhlas ve Taha sürelerinden ayetler okunur; arpa yıprandıktan sonra geçeceğine inanılır (K16, K53).

Kalemle siğilin etrafını çizerek dua eder ve hekim kadın tükürüğünü sürer(K2).

Siğilin üzerine sütleğen (hulliştirik) otunun öz sütü damlatılır (K2,K53).

Ergani'de siğilin geçmesi için hayvan dalağı ve bir avuç arpa alınarak tılsımlı bir kadına gidilir. Ocaklı kişi, avucuna aldığı arpalara dua okuduktan sonra onları birer birer dalağa batırır. Sonra dalak, hasta tarafından hiç işlenmemiş ve kullanılmamış bir kuyuya atılır çimliğe gömülür ve arkaya hiç bakmadan yola devam edilir. Dalak çürüdükçe eldeki siğillerin de iyileşeceği belirtilir (Akca, 2009: 173).

Kişi, ayı görür görmez üç gün üst üste “*Eğer elimdeki siğil, senden güzelse karışma; senden güzel değilse kurut.*” diyerek Ay’a seslenir(Karakaş, 2020: 155).

Şeyh Güzel ziyaretinin çamuru, siğillere sürülür. Üç çarşamba tekrar edilen bu uygulamadan sonra siğillerin geçtiği söylenir(Karakaş, 2020: 155).

Siğile henüz olgunlaşmamış incirin sütü damlatılır(K36).

Siğillere kurbağaların sebep olduğuna inanılır. Bu yüzden kurbağaları akşam görünce bakmamak ve elleri gizlemek gerekir(K8).

Arpa, siğillere yapıştırılır ve suya atılır. Siğil sayısınca nohut, önce suya atılır; daha sonra çıkarılıp ipe takılır ve kurumaya bırakılır. Nohutların kuruması, siğillerin de geçeceği anlamına gelir. Söğüt dalına ayetler yazmak suretiyle siğili tedavi eden ocaklılar da bulunmaktadır(Uçak, 2007: 103).

Vücudunun çeşitli yerlerinde duta benzer et siğil çıktığı zaman bir kişiden yaş dut ağacından bir dal kesmesi istenir. Dut ağacının dalı hasta olan kişinin ismi söylenerek bükülür ve dal atılır. Dut ağacının dalını kesip bükten kişi arkasına bakmadan olay yerinden ayrılır. Bu inanişaya göre bükülüp atılan dal kuruduğu zaman hasta olan kişideki et siğillerinin kuruyup kaybolacağına inanılır (Akyol, 2013: 57).

Birinin evinden gizliden patates çalınır ve patates bir iğne ile delinir. Güneş gören bir yere bırakılır. Patates çürürse siğilin de geçeceğine inanılır(K74).

Halk hekimliğinde sihirsel ve büyüsel yöntemler sıklıkla kullanılmaktadır. Siğil tedavisinde yapılan büyüsel uygulamalar benzerlik göstermektedir. Tedavide kullanılan ürünler farklılık gösterse de uygulamanın gidişatı aynıdır.

3.2.5.11. Sivilce (Pirzik)

Derideki gözeneklerin yağ ile tıkanması sonucu oluşan iltihaplı kırmızı aknelerdir.

Yeşil sabun ile yüzdeki akne lekeler geçirilir(K35,K8).

Bir tatlı kaşığı kırşan tozu (beyaz kil) ve iki tatlı kaşığı suyu karıştırarak krem kıvamı elde edilir. Yüze sürülür ve 15 dakika sonra kuruyan maskeyi temizlemek için su ile yüz yıkanır. Cilt pürüzsüz olur (K20, K27).

Sivilcelerin kurummasından sonra yüze bal ve zeytinyağı sürülür(K15)

Bal ile karbonat karıştırılıp maske yapılır. 10dakika sonra maskeyi temizlemek için su ile yüz yıkanır. Sivilcelerde kuruma meydana gelir(K28).

Kükürt sabunu ile yüz yıkanırsa sivilceler kurur (K6).

Aspirin toz hâle getirilir ve sivilceli bölgeye sürülür(K8).

Silvan'da (hevajo) olarak adlandırılan bitkinin gövdesi pembe renge dönüşüncüye kaynatılıp krem hâline gelmesi sağlanır. Bu içerik sivilceye ve yüzün diğer bölgelerine sürülür (Aslan, 2018:46).

Ardıç katranlı sabun ve çay ağacı sabunu sivilcelerin geçmesini sağlar. Ayrıca limon yağı da cildi nemlendirir(K50).

Cildin bakımı ve güzelleşmesi için argan sabunu, gül-nar çekirdeği yağı ve gül yağı ile bakım yapılmalıdır(K50).

İltihap kurutucu iğnenin tozu sivilceli bölgeye sürülür ardından pamuk ile tampon yapılır(K16).

3.2.5.12. Su Çiçeği

Suçiçeği hastalığı, genellikle erken çocukluk döneminde geçirilen, varisella zoster virüsünün (VZV) neden olduğu, sıklıkla ateşin de eşlik ettiği, yaygın ve kaşıntılı, içi sıvı dolu döküntülerle karakterize, bulaşıcılığı yüksek bir hastalıktır (URL 11).

Bir tatlı kaşığı gül suyu ile bir tatlı kaşığı kırşan (beyaz kil) karıştırılır ve merhem gibi suçiçeği olan bölgeye sürülür. Yaralar kurumaya başlar(K6).

Suçiçeği olan bölgeye yaraların kuruması için talk pudra sürülür. Kuruması için bu uygulama yapılır (Garan, 2011: 142).

Yoğurt ve süt suçiçeğinin olduğu alana sürülür (K75).

3.2.5.13. Temre

Elde ve yüzde çıkan temreler (temrular) için yedi kere “*Em ebremû emran fe inna mübrimûn*” okunur ve hastalıklı alan kalemle çizilir(K8, K2).

Yörede temre için yapılan farklı halk hekimliği uygulamaları bulunur. Hani’de eli şifalı olduğuna inanılan ocaklı kadınlara başvurulur. Ocaklı kadın, bir iğneyi tükürükle ıslatıp temrenin etrafında yedi defa döndürür. Hekim, uygulamayı üç çarşamba üst üste tekrar eder. Dıştan içe doğru daire şeklinde çizilen hastalıklı bölgeye Zuhurf suresinin 79. ayeti yedi gün, yedi defa okunup üflenir (Demirok, 2014: 125).

Ergani’de Hançerli köyü yakınlarındaki Aliye Nine’ye temre için gidilir. Temrenin üstü tükürük değdirilen kalemle çizilir ve dua okunur(Akca, 2009: 131).

3.2.5.14. Uçuk (Hıldayi veya Pelepûşk)

Herpes simplex virüsün sebep olduğu hastalık genellikle ağızda, dudak kenarında ve diş etinde apse şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Tuz bastırılır, çakmak taşı ya da çakmak ateşi yüze yaklaştırılır (K16).

Uçuklu bölgeye lokum veya şeker bırakılır.Uçuklu bölgeye ayrıca domates suyu bırakılmalıdır (K8,K27).

Ateşte kızdırılmış metal veya demir nesne uçuk olan bölgeye dokundurulur (K26).

Uçuklu bölgeye sarımsak sürülür. Uçuk çıktığı anda siyah poşet çay üzerine dokundurulur(K6).

Amcasının oğlu ile evli kadın saçını uçuklu bölgeye sürerek “Ben kördüm amcamın oğluna vardım, sen de kör müydün burda çıktın.” der (K34).

Uçuklu bölge soğan suyu ile temizlenir. Ayrıca nanenin özü çıkartılır. Taze nane zeytinyağında bekletilir. Uçuklu bölgeye sürülür (K70).

Ergani’de (Uçak, 2007: 97) uçuk tedavisi etmenin farklı yolları vardır. Yörede ağır seyreden uçuklarda ocaklıya gidilir. Ocaklı, hastanın uçuklu bölgesine simit şeklinde hamur yerleştirir. Hamurun ortasındaki açık yer, keten bezle yakılır. Eğer yara uçuk ise mutlaka iyileşeceğine inanılır. Uçuk çıktığı zaman kişinin saçının bir kısmı amcası oğlu tarafından yakılır. Badem ile şeker dövülüp elenir ve uçuğa sürülür. Üzüm pekmezi iyice yakılır, yaraya sürülür ya da ense yakılır. Uçuk, eğer göz kapağında ise genellikle tercih edilen yöntem, mahrem bir kadının saçının yaralı yere sürülmesidir.

“Gece yanığı için dua okunur ve yara üzerine su serpilir.” Dul bir kadının pijaması gizlice alınarak uçuklu yere sürülür (Karakaş, 2020: 160).

Uçuk çıkan kişi Hazar Gölü’ne gidip soğuk suyu ile yıkanırsa uçğun geçeceğine inanılır (Akca, 2009 : 176).

Sigara külü uçuk olan bölgeye bastırılır. Ayrıca zeytinyağı sürülür(K75).

3.2.5.15. Yanık

Kabuğuyla rendelenen patates, yanık bölgeye sürülür. “Beyaz mum eritilip zeytinyağı ile karıştırılır. Karışım, krem hâline getirildikten sonra yanık bölgeye sürülür. Bir tavaya haşlanmış yumurta sarısı konur, arkasından bir çay kaşığı sıvı yağ eklenir. Yağ hâline gelinceye kadar kızartılan yumurta sarısı, bir tavuğun tüyüyle yanık yere sürülür. Bol suyla yıkanan yanığa şeker sürülür. Böylece yanığın derinleşmesi engellenir(Karakaş, 2020: 160).

Bir kase suyun içine bir avuç kadar kireç konduktan sonra karıştırıp süzülür. Bu uygulama altı kez tekrar edilir. Süzülen kirecin üzerine üç çorba kaşığı kristal zeytinyağı eklenir ve merhem kıvamına getirilir. Yanık olan bölgeye on beş dakikada bir sürülür (K22).

Bir kavanozun yarısına kadar taze kekik koyup üzeri zeytinyağı ile doldurduktan sonra kapağı kapatılır. Kırk gün bekletildikten sonra yanık bölgeye sürülür (K8, K22).

Vücutta herhangi bir bölüm çeşitli sebeplerle (sıcak su , kızgın yağ, soba vb) yandığı zaman bölgeye un serpilir (K56).

Herhangi bir nedenden dolayı oluşan yanık lekelerini gidermek için mazot veya makine yağı sürülür (K15).

Buz yanık olan bölgeye bırakılır. Buzun biraz çözülmesi beklenir (K26).

Bir yumurtanın sarısı yanık olan bölgeye sürülür. Temiz bir çaput bezle sarılır (K32).

Sulanıp patlayan yanık yarasına kurutulmuş iğde yaprağı konur. Leke bırakmaması için bu uygulama yapılmaktadır (Akca, 2009: 176).

Yumurtanın beyazı yanık olan alana sürülür(K70).

3 yumurta haşlanıp sarısı alınıp tavada yağ gibi olana dek pişirilir. Ardından yanık olan bölgeye sürülmektedir(K75).

Zeytinyağı, bal mumu karıştırılır ve yanık bölgeye sürülür(K72).

Kırmızı elmanın yarısı yanığın üzerine bırakılır (K34).

3.2.5.16. Yılcık

Yılcık hastalığı olarak da bilinen erizipel ; deride ağrı, kızarıklık, şişlik ve ısı artışı ile ortaya çıkan en çok bacaklarda görülen bir deri enfeksiyonudur (URL 12).

Yılcık tedavisi için keçinin kol kemiğinin enli kısmı meşe ağacı odunuyla közlenir. Közlendikten sonra külü tülbenten geçirilip tereyağı ile merhem hâline getirilir. Daha sonra yılcık olan bölgeye sürülür. Kimisi tereyağı eklemeyen doğrudan külü yılcığın olduğu bölgenin üzerine bırakır(K16).

Yılcığın iki türü yani dişisi ve erkeği olduğu söylenir. Halk arasında dişisi için kadın uzmana, erkeği için erkek uzmana gidilmesi gerektiğine vurgu yapılır. Çermik'te bu hastalık, eskiden Hasan Kamaş adında bir halk hekimi tarafından tedavi edilirdi. Hasan Kamaş'ın vefatından sonra ise iki oğlu tarafından tedavisi sürdürülmektedir. Her iki uzman da hastalara okunmuş lokum verir. Ayrıca hastalara akşamları küşne veya yarmayı, lapa kıvamına kadar kaynatıp yara üzerine koymaları gerektiğini söylemektedir. Köçe adlı kadın da aynı yaraya okumaktadır. Köçe, tedaviyi “*El benden, şifa Allah'tan.*” diyerek yaraya elini sürüp dua okuyarak yapmaktadır(Karakaş, 2020: 161).

Çuvaldız ateşte kızdırılıp yılcık olan bölgeye dokundurulur. Böylece yılcığın geçeceğine inanılır (K75).

3.2.5.17. Zona-Gece Yanığı (Agiri Şevi)

Halk arasında gece yanığı olarak da bilinen ve şiddetli ağrılara yol açan zona; su çiçeği hastalığına neden olan “varisella zoster”adlı virüsün meydana getirdiği sinir iltihabıdır (URL 13).

İnanca göre yedi yıl boyunca çobanlık yapan kişi, zonalı hastanın yüzüne doğru çakmak çakıp bir nevi irkilmesini sağlayarak hastalığın geçmesini sağlar. Kaynak kişi (17), babası tarafından bu uygulamanın yapıldığını anlatmaktadır. Bu uygulamayı yapacak olan kişinin yedi yıl boyunca çobanlık yapmış ve bu sırada gözü harama değmemiş olması gerekir(K2, K16, K17).

Ekmek fırınından alınan köz, bakır havanda dövülür. Ardından yoğurt ile karıştırılıp yaraya bırakılır. Bir sonraki güne hastanın hiçbir şeyi kalmaz(K6).

Isıtılmış iğne veya çuvaldız yaranın üzerine dokundurulur (K74).

3.2.6. Hareket Sistemi Hastalıkları

3.2.6.1. Boyun Tutulması

Boynu sağa sola çevirirken zorluk çekme ve şiddetli ağrı hissetmek boyun tutulmasının belirtileri arasındadır. Ayrıca ağır bir cisim taşıma veya soğuk hava da boyun tutulmasının temel sebeplerindendir.

Hacamat: takvim yaprağı boyutunda kağıt yakılır ve çay bardağının içine bırakılarak hacamat yapılır. Ardından boyun ile sırt arasına bardak kapatılır(K5, K16).

Çermik kaplıcalarına gidilir ya da evde sıcak su torbası konur(K35).

Hakiki zeytinyağı sürülüp bir bezle veya ya da streçle sarılır (K8, K52).

Boyun ve eklem tutulması için alabalık özlü yağ ile masaj yapılarak ağrıların geçmesi sağlanır. Ayrıca kekik yağı boyun bölgesine sürülüp bekletilir(K50).

İkiz çocuk doğuran anneler hastanın boynuna masaj yaparak aniden sağa-sola çevirip kırpar (K74).

3.2.6.2. Burkulma- İncinme-Ezik

Eklem yüzeylerinin anlık olarak ayrılmasıdır. Zorlamalar sonucu oluşur. Burkulan bölgede kızarıklık, şişkinlik ve ağrı görülmektedir (URL 14).

Hamur yoğurulurken tuzlanır daha sonra tereyağı ile açılır. Burkulan yere bir gece boyunca bırakılır(K5,K16).

Kırmızı et havanda dövülüp bir küçük çay şekeri eklenerek burkulan, incinen moraran yere bırakılır. Bir gün bekletilir(K16, K23, K35).

Zeytin ezilir ve burkulan yere bırakılır. Sabaha kadar acısını ve ağrısını çeker (K15, K55).

3.2.6.3. Kemik Erimesi

Paça, kemik ve piliç (firik olgunluğa ulaşmamış) tavuk eti suyu haşlanır, içilir(K53).

Her sabah bir kase yoğurt yenir ve yoğurdun üzerindeki su içilir(K8,K16).

Keçi sütü ile yoğurdu sürekli olarak tüketilmelidir (K24).

3.2.6.4. Kırık- Çıkık-Çatlak

Kırık, kemik bütünlüğünün bozulmasıdır. Kırıklar darbe sonucu ya da kendiliğinden oluşabilir. Yaşlılık ile birlikte kendiliğinden kırık oluşma riski de artar.

Kırık çeşitleri açık ve kapalı olmak üzere ikiye ayrılır. Kırık olan bölgede morarma, şişme ve işlev kaybı meydana gelmektedir.

Burkulma, eklem yüzeylerinin kalıcı olarak ayrılmasıdır. Tekrardan normal konumuna dönemez (URL 15).

Çıkık için yeşil sabun ve ılık suyla plan yere masaj yapılır(K5).

Çatlak olan alana yakı (zift) bandı yapıştırılır(K23).

Kırık olan bölgeye beş yumurta akı ve tuz çırpılır, yıkanmamış çaputa(bez) sürülür, kırık alana sıkıca sarılır. Sekiz güne kadar kolluk ya da bir tülbent yardımıyla boyuna geçirilir ve kol göğüse doğru tutulur. Sıkı bağlanan sargı üç gün sonra gevşetilir(K16, K55).

Kanlı kırıklarda , iki kişi yardımıyla kırılan bölge yerleştirilir daha sonra alta tahta bir takoz ile destek sağlanır. Hamur yoğrulup bölgeye sarılır ve kaynaması için beklenir. Hamur iki veya üç defa üç-dört saat arayla tazelenir. Kemik birbirine kaynadıktan sonra yumurta akı ve tuz karışımı sürülür ve sarılır (K16,K55).

Kaynak kişi oğlunun yedi yaşlarındayken düşme sonucu köprücük kemiğinde kırılma meydana geldiğini belirtmektedir. Doktorlar köprücük kemiğine alçı vs. gibi uygulama yapamadıklarını ancak bandajla tedavi edebileceklerini belirtmişlerdir. Bunun üzerine kırıkçıya gittiklerini anlatmaktadır. Kırıkçının yakı bandını kırığa yaptırdıktan sonra bir aya kalmadan köprücük kemiğinde oluşan tümseğin düzeldiğini söylemektedir(K23).

Bilek burkulması için yumurta(akı-sarısı birlikte) ve yeşil sabunla(rendelenip)bilek ovalanır. Ardından streçle sarılır.Kaynaması beklenir(K30).

Diyarbakır'ın Bağlar ilçesinde tanınmış bir halk hekimi olan Askeri Mirzaoğlu, kırık-çıkık-çatlak gibi tedavileri uygulamaktadır. Ona gelen hastaların hangi şikayetle başvurduğunu şişlikten anlamaktadır. Kırılan bölge çıkık ve çatlağa nazaran daha şiş ve ağrılı olduğu belirtmektedir. Ayrıca kişi ilgili alana dokunduğunda da farkına varmaktadır. Tedavi için sabun olmadığı dönemlerde hiro otunu (kayganlık özelliğinden dolayı) ve köy yumurtasını kullanmaktadır. Sabun ve hiro otu ile ovalanır. Daha sonra kırık yere konur ve beze yumurta kırılarak sarılır. Üç veya yedi gün arasında iyileşme olur (K21).

3.2.6.5.Romatizma (Ba)

Romatizma, kas ve iskelet sisteminde görülen kronik bir hastalıktır. Ellerde ve dizlerde şişme ve ağrı belirtileri arasındadır.

Kapari(kemberok) kurutup, haşlanıp çay gibi demleyip suyu içilir(K2).

Tütün ve bal karışımı romatizma olan bölgeye sürülüp bez veya streçle sarılır (K27).

Çınar yaprağı kaynatılır romatizmalı bölgeye bir bezle sarılır(K8).

Ayrık (frez) otu lapa hâline getirilip romatizmalı bölgeye bırakılır(K17).

Yedi yıl saklanmış sabun ile romatizmalı alan yıkanır (K16).

Ağrılı yer jiletle kanatılır. Ateşte ısıtılan kiremit, romatizmalı bölge üzerine konur. Kaplıcalar romatizmayı tedavi ettiği düşünülen kutsal mekanlar ziyaret edilir(Karakaş, 2020: 152).

Süt veren annenin romatizmalı bölgeye masaj yapması ile ağrının geçeceğine inanılır(K6).

Diz ağrılarında, kuyruk yağı et gibi dövülür. Ardından dizin üzerine bırakılır. Streçle sıkıca sarılır. Bir gece bekletildikten sonra çıkarılır(K51).

Koyun sürüsüne çarşamba günü tuz verilirse hayvanın eti, sütü, yoğurdu romatizmal hastalıklara iyi gelmektedir(Almaz, 2019: 10)

Çermik yolu üzerinde bulunan Sabisar Köyü'ne yel girmiş romatizmalı hastaları burda bulunan çeşmenin suyunu ve çamurunu ağrıyan bölgeye sürmektedir. Yine Çermik yolu üzerinde Kalkan Köyündeki dağdan gelen su ve çamuru ağrıyan alana sürülmektedir (Akca, 2009: 171).

Yabani otlar kaynatılır lapa şeklinde romatizmalı bölgeye sürülür, streçle sarılır. Sızının böylelikle geçeceğine inanılır (K66).

Dizin ağrısını azaltması için muz kabuğu üzerine bırakılır. Ayrıca zeytin çekirdeği dövülüp dize bırakılırsa diz ağrısını geçirir(K70, K69).

Kireçlenmeye bağlı diz ağrılarında buz dize bırakılır. Yarım saat bekletilir. Ayrıca ayak parmakları yukarıya doğru doğrultarak alt bacak egzersizi yapılır(K53).

3.2.6.6.Uyluk Kemiğinin Eğriliği (Sêvok- Siwok Ğuar)

Doğuştan meydana gelen eğrilik, doğum sırasında bebeğin sıkışmasıyla bebeğe kuvvet uygulanarak çıkarılmasından kaynaklı kemik eğriliğidir.

Çağımızda teknoloji sayesinde ultrason ile bebeğin sakat olup olmadığı anlaşılabilir. Teknolojinin gelişmediği eski dönemlerde bu rahatsızlık bebek yürümeye başladığında anlaşılırdı. Medikal ve ortopedinin gelişmediği dönemlerde halk kendi imkanlarıyla bu durumu tedavi etmekteydi.. Bebeğin yürümeye başlamasıyla fark edilen rahatsızlık bacaklar düz edilerek bacağın her iki tarafına (iç-dış) tahta takozu

koyup iple bacak ve tahta dolandır. Bu şekilde ayak düzleşinceye kadar uygulamaya devam edilir. Genellikle küçükken yapılanca sonuç olumlu olur(K16).

3.2.7. Solunum Sistemi Hastalıkları

3.2.7.1.Astım-Bronşit (Bêhnsoyarî – Behnçikîn)

Astım, solunum yollarını tıkayan ve nefes almayı zorlaştıran kronik bir hastalıktır. Astımda, hava yolu etrafındaki düz kaslar, alerjenler, duman, soğuk hava veya egzersiz gibi tetikleyicilere yanıt olarak kasılır ve mukus adı verilen yapışkan salgının üretimi artar; bu durum hava yolunun daralmasına neden olur (URL 16).

Arpa samanı ya da arpa tozu ile hasta kaplanır, yüzü açık kalacak şekilde hasta terleyip iyileştirilir(K2).

Ayrık otu (frez) toplanır ve kurutulur çayı yapılır(K2,K17).

Yarpuz (pung) çay gibi demlenir. Astım için iyi gelir(K10, K7, K47).

Hatmi çiçeği (beyaz renkli) toz hâline getirilir. Bir bardak sıcak sütün içine bir çay kaşığı kadar hatmi tozu bırakılır (K36).

Keten tohumu (bızırkıtan, tovê flaxê) süte koyup içilir. Bronşları açar ve nefes darlığına iyi gelir(K16).

Zencefil ve andız pekmezi karışımı, bronşlar için iyi gelmektedir. Ayrıca Afrika sardunyası macunu ve Manisa mesir macunu göğsü yumuşatmaktadır (K50).

Astım hastaları, iyileşmek için bol oksijenli havasından ötürü Bırkleyn Mağarasına gider ve bir müddet orada kalır (Demirok, 2014 : 124).

Dağdağan adıyla bilinen yörede yetişen bir tür ağaçtır. Ağacın yaprağı kaynatılıp çay şeklinde tüketilir. Ayrıca menengiç ağacı gibi kuruyemiş şeklinde meyvesi vardır. Bu meyve hem kuru yemiş gibi tüketilir hem de süt ile kaynatılıp süzildükten sonra içilir. Bronşit hastalığı için faydalıdır (K46).

Elma, harlanmış ateşte közlenir. Astım hastası her seferinde ısırarak yemelidir (K74).

Taze nane ve kuru inciri birlikte tüketmek astım hastalığına iyi gelmektedir (K73).

3.2.7.2. Grip-Nezle-Soğuk Algınlığı (Şewb-Bahor-Serma)

Grip, influenza virüsünün neden olduğu, genellikle yıl içerisinde sonbahar sonu, kış ve ilkbahar başına kadar olan dönemde daha sık görülen oldukça bulaşıcı bir hastalıktır.

Soğuk algınlığı (bazen nezle olarak da ifade edilmektedir), influenza virüsü dışında; 200'e yakın virüsün sebep olduğu, çok daha hafif seyirli bir hastalıktır. Soğuk algınlığı burun akıntısı, boğaz ağrısı ve halsizlik ile seyreden üst solunum yolu enfeksiyonuna verilen isimdir. Belirtileri gripten farklı olup daha hafif seyreder(URL 17).

Nane-limon kaynatıp içilir(K11, K56).

Hibisküs çayı (çayasor) demlenir, bir çaydanlık dolusu içilir. (K16,K27).

Ihlamur kaynatıp içilir(K6,K32).

K11, babaannesinin sobadan aldığı is lekesini damağa sürdüğünü ve böylelikle gribin geçtiğini ifade etmektedir.

Ada çayı, hibisküs, meyve kabukları, ihlamur, papatya ve çubuk tarçın karıştırılıp çay şeklinde içilir(K18, K47, K13).

Nefes darlığı , nefes alıp vermede güçlük çekmeyle kendini gösteren solunum yolları rahatsızlığıdır. Alerji ve panik atak gibi sebeplerden dolayı ortaya çıkmaktadır.

Bir kaşık keten tohumu, bir bardak süte karıştırılıp içilirse nefes darlığı geçer (K23).

Yarpuz (pung) otundan çay demlenir. Ay ışığına bırakılır, gece içilir(K8).

Gülhatmi çiçeği (hîro çiçeği) bal ya da sütle karıştırılarak kaynatılır. Yapılan bu karışım üç gün boyunca içirilir. Bu karışım hırıltıyı keser ve balgamı söktürür. Nefes darlığı çeken yetişkinler kırk gün bunu içerse nefes darlığı geçer (Aslan, 2018: 99).

Nefes darlığı için farklı tedavi yöntemlerinden bahsederler: yarım kilogram süt kaynatılır. Üzerindeki kaymağı atılır. Sonra nohut büyüklüğünde menengiç sakızı, bu sütün içerisine ilave edilir . Akşam yatmadan evvel içilir. Bir diğer karışımda karpuz ve elma soyulduktan sonra su ile iyice kaynatılır. Karpuz dağılmaya başlayınca, süzülür. Bu su; su yerine bardak bardak sürekli içilir. Havuç bir kilo kadar haşlanır, bir su bardağı bal ve 250 gram nebat şekeri ile karıştırılır. Suyu sabah, öğle ve akşam içilir (Beysanoğlu & Değer, 1992: 40).

Corona (Covid-19) virüsü: ateş, kuru öksürük, solunum güçlüğü, nefes darlığı, göğüs ağrısı, yüksek ateş, kas ve eklem ağrıları, tat ve koku kaybı gibi yaygın belirtileri olan bir bulaşıcı hastalıktır. Coronanın hayatımıza girmesiyle her kesimden insan tedbirler kapsamında geleneksel tedavi pratiklerine, özellikle şifalı bitkisel uygulamalara başvurmaktadır.

Virüsten korunmak amacıyla uygulanan halk hekimliği uygulamalarından bazıları şunlardır:

Bir çorba kaşığı sumak suda bekletilir. Bir saat kadar bekleyen sumak suyu ağızda gargara yapılarak içilir ya da geri dışarı atılır(K16, K24)

Echinops yöredeki ismi şekirok olan bitki kökleri ve kelle hâlde bütün diken bitki çayı gibi demlenerek tüketilir. Corona virüsü etkisiz hâle getirir(K2).

Limon suyu ağızda gargara yapılarak içilir. Sabah-akşam tekrarlanmalıdır(K46,K48)

3.2.7.3. Kabakulak

Kabakulak, kabakulak virüsünün neden olduğu, bulaşıcı bir hastalıktır. Hafif ateş, tükürük bezlerinde ve lenf bezlerinde şişme, baş ağrısı, kas ağrısı, yorgunluk ve iştahsızlık belirtileri görülür. Virüsü alanların yaklaşık olarak %30'unda tüm belirtiler ile hastalık gelişir (URL 18).

İs karası ile kulağın altına nişan(işaretleme) yapılır. Kırık tahta kaşık ateşte ısıtılır , bölgeye dokundurulur(K11, K16).

Dövme buğday lapa şeklinde kabakulaklı bölgeye sürülür (K53).

Kuru kayısı haşlanır, ılıkken yumurtanın akı eklenir. Karıştırıldıktan sonra karışım kabakulaklı bölgeye poşet veya bez içerisinde bırakılır (K6).

3.2.7.4. Sinüzit

Yüzde burun çevresinde yer alan sinüs boşluklarının iltihaplanmasına sinüzit adı verilmektedir (URL 19).

Su kamışı bitkisi (zil-hasır otu) ocaklı aile tarafından burun deliğine sokulur, ocaklı hekim tarafından kamışa üflenir ve burun deliğinden boncuk şeklinde iltihap dökülür. Sinüzit ağrılarında azalma hatta bitme söz konusu olur(K24).

Kafanın tepe noktası güzan (jilet benzeri) ile saç (bir lira maden para büyüklüğünde alan) temizlenir. Daha sonra güzanla (jilet benzeri) beş çizgi atılır ve sakız ağacından (dara beniştok) sakız koparılır bir bezin üzerinde tepeye yapıştırılır. Sinüzit ağrısının geçtiğine inanılır (K16, K24).

Çermik kaplıcalarına gidilir şifalı olduğuna inanılır (K27).

Deniz suyu genze çekilir. Bir hafta boyunca tekrarlanır (K32).

3.2.7.5. Öksürük (Koux)

Öksürük, akciğer enfeksiyonlarından koruyan, zararlı maddelerin ve mukusun atılmasını sağlayan en önemli doğal savunma mekanizmalarından biridir. Hava

yollarındaki yabancı cisimleri temizlemeye yönelik ani, patlayıcı ekspirasyon manevrasıdır.

Öksürüğü geçirmek için beyaz turpun içini açılıp içine bir tatlı kaşığı toz şeker koyulur. Şurup hâline gelen sıvı öksürük şurubu gibi içilir. Balın içine limon sıkıp bir veya iki kaşık tüketmek öksürüğe iyi gelmektedir(K8).

Kuru öksürük için pekmez, tereyağı ve kekik tavada pişirilerek içilir(K47).

Nar kabuğu ve ayva kabuğunu(her ikisi de kurutulmuş) suda kaynatıp çay gibi tüketmek öksürüğü kesmektedir. Ayrıca ayva çekirdeği yarım fincan suya bırakılır, jel kıvamına bir-iki günde gelmektedir. Öksüren hasta yapılan jeli şurup gibi tüketmelidir (K46).

Yarpuz (pung) çay gibi demlenir ve içilir (K8, K46).

Soğanlı süt hazırlayıp sabah akşam içmek öksürüğe iyi gelmektedir. Soğan közlenip sütle karıştırılır. Bu karışımı sabah akşam tüketmek gerekir. Başka bir yöntem de cezveye bir bardak su konur. Cevizleri (iki veya üç) kırıp bir taşım geldikten sonra suyunu içmek öksürüğü geçirmektedir(K41).

Öksürük ve boğmacanın geçmesi için Hani'nin Deregân Mahallesi'ndeki Zeytuni ziyaretinde bulunan delikli taştan geçilir. Küçük çocuklar hayvan gübresi birikintisinden açılan bir delikten üçer defa geçirilip çıkarılır(Demirok, 2014: 124).

Zülküf Dağı'nda bulunan delikli taştan öksürüğü olan çocuk geçirilir. Ayrıca Zülküf Dağı'nın arkasında "öksürük suyu" denilen bir çeşme vardır. Uzun süre öksüren ve öksürüğü geçmeyenler buraya götürülür(Uçak, 2007: 45).

Silvan'da papatya, sütün içine konulup kaynatılır ve hastaya içirilir. Soğan ateşte közlenip üzerine pul biber dökülüp yenilir. Pekmez, çiçek yağı ve pul biber birlikte kaynatılır ve içilir. Soğuk almış kişinin göğüs kısmına, sırt kısmına gaz yağı ile masaj yapılır. Bu tedavi öksürüğe iyi gelir, öksürüğü keser. Yabani güllerin kökleri kaynatılıp içilir (Aslan, 2018: 99).

Soğanı ikiye bölüp odanın bir köşesine bırakılırsa öksürük azalır. Odaya yayılan keskin koku öksürüğü geçirmektedir. Su ve şeker ısıtıp içmek, hatmi çiçeği (hiro) ile sütü kaynatıp içmek öksürüğün geçmesini sağlar. Ayrıca kaynayan suyun içine nane koyup buharını burna ve ağza çekmek öksürüğü geçirmektedir (K75).

Süt ile zerdeçal karıştırılır, kaynatılır. Boğazı yumuşatır ve öksürük kesilir (K73).

3.2.7.6. Zatürre

Akciğer dokusunun iltihaplanmasına denir. Virüs ve bakterilerin neden olduğu ölümcül bir hastalıktır(URL 20).

Yarpuz (pung) çay gibi demlenir ve içilir (K8, K 46).

Çocuklarda özellikle saf zeytin yağı gazete kağıdına sürülüp göğse ve sırtı bırakılır. Hastanın terlemesi sağlanır (K3).

3.2.7.7.Boğmaca

Boğmaca, her yaştaki duyarlı bireyi etkileyen, özellikle çocukluk çağında ve 5 yaşından küçük çocuklarda ağır seyreden akut, bulaşıcı bir solunum yolu hastalığıdır. En tipik belirtisi boğulurcasına olan aralıksız öksürük nöbetleridir. Hastalık, solunum yoluyla bulaşmakta ilk dönem belirtileri, burun akıntısı, gözde yaşarma, halsizlik, fazla yüksek olmayan ateş gibi hafif üst solunum yolu bulgularıdır (URL 21).

Gazete kağıdına saf zeytinyağı sürülür. Kağıt çocuğun göğsüne ve sırtına bırakılır. (K3).

Tren istasyonuna çocuk götürülür ve trenden çıkan buhar çocuğun yüzüne tutulup 10 dakika bekletilir. Uygulama üç gün boyunca tekrar edilir (K3).

Çermik'te boğmacaya yakalanan çocuklar, köpek yalağının üzerine götürülür ve burada bıçağın tersiyle çocuğun boğazı kesiliyormuş gibi yapılır. Bu sayede boğmacanın da kesileceğine inanılır (Karakaş, 2020: 138).

Demirok'a göre (2014: 124) boğmaca olan kişi, Hani'nin Deregân Mahallesi'ndeki Zeytuni ziyaretindeki delikli taştan geçirilerek hastalık bertaraf edilmeye çalışılır.

Ergani ilçesinin Gedikler köyünde delikli taş cuma günü ziyaret edilir (Uçak, 2007:46).

250 gram kiraz sapı bir litre suda kaynatılır. Süzildükten sonra bu suyu sabah akşam içilir (K28).

3.2.7.8. Akciğer

Akciğer rahatsızlıkları; soğuk algınlığı, iltihaplanma, virüs, bakteri, toz akarları ve polen gibi çeşitli sebeplerden oluşmaktadır. Hastalığın tedavisinde bitkisel emler kullanılmaktadır. Bazı tedavi yöntemleri aşağıda belirtilen şekildedir.

Yarpuz (pung) çayı demlenir. Akciğer için iyi gelir(K8, K46).

Hatmi çiçeği (beyaz renkli) toz hâline getirilir. Süt kaynatıldıktan sonra toz hâlinde süte eklenir. Sabah ve akşam içilir (K36).

Keten tohumu (bızırkıtan, tovê flaxê) süte ilave edilerek içilir. Bronşları açar ve nefes darlığına iyi gelir (K23).

Kara kantaronu kaynatıp içmek akciğer için faydalıdır. Narçiçeğini kaynatıp çay gibi demleriz akciğer iltihaplanması için iyi gelmektedir(K46).

Soğan kürü sabah akşam tüketilirse doğal bir antibiyotik görevi görmektedir. Ayrıca yeşil soğanı ve soğanı her akşam dilimleyip yemek balgamı söker (K16).

Menengiç süt ile kaynatılıp sabah akşam içilirse akciğere iyi gelir(K73).

Elma, ateşin üzerinde közlenir. Közlenen elma yemek akciğer şikayetlerine iyi gelmektedir(K71).

Zerdeçal ile sütü kaynatıp içmek akciğerleri yumuşatır ve iltihabı söktürür (K70).

3.2.7.9. Guatr

Guatr, boyunda oluşan şişlikle kendini belli eden tiroit büyümesidir. Tiroit bezinde eğer nodül yoksa bu diffuz guatr olarak adlandırılır; bir veya daha fazla nodül varsa bu duruma da nodüler guatr denir (URL 22). Guatr rahatsızlığından kurtulmak için yörede yapılan uygulamalar şunlardır:

Ayva haşlanır lapa hâline getirilir guatrın üzerine bezle bağlanır(K10, K54).

İyotlu tuz yemeklerde tüketilmelidir (K32).

Maydanoz suyu tüketilmelidir. Süt kaynatıp içilir(K6).

3.2.8. Sindirim Sistemi Hastalıkları

3.2.8.1. Basur

Hemoroid makatta bulunan damar yapıların baskıya maruz kalması sonucunda genişleyip makattan sarkmasıdır. Sarkan bu yapılara hemoroid memesi ismi verilmektedir. Basur hastalığı oluşan memeciklerin konumuna göre iç ve dış basur olmak üzere 2 türe ayrılmaktadır (URL 23).

Banyoda bir leğenin içine sıcak su konulur ve üzerine oturulur (K8).

4 tane ceviz su dolu kavanoza koyulur. Sabah suyu içilir. Ardından cevizler yenilir. İyileşene dek aç karına tekrarlanır(K3).

Acı ve baharatlı yiyecekler yememek gerekir(K16).

Ebucehil karpuzu ezilir, bal eklenip yenir(K2,K53).

Kapari (kemberok) bitkisi havanda ezilir, bal eklenip yenir(K2, K17).

On tane patlıcan sapı suya karıştırıp içilir(K8,K17).

Acı yavşan (meryemhort) otu haşlanır. Daha sonra bir bardak süte bir iki damla damlatılıp içilir(K8).

Menengiç çiğ olarak yenirse basura iyi gelir(K49).

Keçiboynuzu pekmezi sabah akşam bir kaşık içilir (K37).

Bal ve andız pekmezi karıştırılıp sabah akşam yenir. Ayrıca yağ karışımı sprey ile basurlu bölgeye sıkılır. Kekik çayı içilir (K18).

Bir bardak su cezveye katılmıştır, içerisine bir çorba kaşığı sumak, bir tutam tuz ve bir yumurta kabuğu ile birlikte kırıp bir taşım kaynatılır. Daha sonra süzülür ve sabah akşam tüketilir(K6).

Patlıcanın sapını suda haşlayıp tüketmek basura iyi gelir. Ayrıca yaklaşık iki çorba kaşığı kişnişi havanda dövüp yemek basura iyi gelmektedir(K6, K8).

3.2.8.2. Gastrit

Çeşitli belirtileri olan gastrit mide yanması, midede ağrı ve şişkinlik gibi başlıca şikayetlerle ortaya çıkmaktadır. Gastrit, mideyi çevreleyen iç duvarın iltihaplanmasıdır.

Çörek otu ile bal karıştırılıp yenir(K20, K35)

Bir tatlı kaşığı soda suya karıştırılıp içilir (K16).

Ekşi yenmez, turşu özellikle yenmemelidir(K5).

3.2.8.3. İshal

Akut ve kronik olmak üzere ikiye ayrılan ishal normalden daha sık sulu dışkıya denmektedir. Akut ishal, virüs ve bakterinin vücuda bulaşmasıyla görülür. Kısa sürelidir. Kronik ishal ise üç-dört haftaya kadar devam etmektedir. Kronik ishal altta yatan ciddi hastalıklarının belirtisidir.

Özellikle çocukta görülen ishal ve ateş için közlenmiş ateşin üzerindeki sacın isi ile el, ayağa işaret konulur. Haliya Bese(Mâlâ Bûbê) ocaklı aile tarafından yapılır (K27).

Acı yavşan (meryemhort) kaynatılır, içilir (K17).

Haşlanmış patates ya da yoğurdun içine kuru çay veya kuru kahve konur (K8).

Ayva tüketmek ishale iyi gelmektedir(K33).

Muz püre şeklinde tüketilir(K28).

Diyarbakır’da ekşi nar, sönmeye yüz tutmuş odun ateşinde bulamaç hâline gelinceye kadar pişirilir. Bu şekilde hazırlanmış nar, ıslak beze sarılarak saklanır ve birkaç gün hastaya yedirilir (Karakaş, 2020: 145).

Kaynatılmış bir litre suyun içine bir çorba kaşığı karbonat atılır. Sabah akşam içilirse ishale iyi gelir. Haşlanmış patatesi bol tuz ile tüketmek de ishale iyi gelmektedir (K33).

Biz bu hastalığa “naveşi” diyoruz bunun için annem bize dağlarda yetişen ve acı bir tadı olan yılanıyastığı otu (karî) sumak ile kaynatıp içirdi. Sadece bu ot da çiğnenip yenilebilir ama sumak ile kaynatılıp içilmesi hastaya çok iyi gelir(Aslan, 2018: 87).

Silvan’da yiyeceklerden nohut, şeftali, kuru kahve yenilir. Yumurta akı, zencefil otu ve kahve karıştırılıp yenilir. Diğer uygulama da ise narın kabuğu ile yoğurt karıştırılarak yenilir (Aslan, 2018: 87).

Silvan’da mazi kozalağı dövülüp mersin bitkisinin yaprağıyla kaynatılıp içilir. Sumaklı pilav pişirilip yenilir. Kekik suyu kaynatılarak üç gün boyunca sabah akşam içilir (Aslan, 2018: 87).

Bir avuç sumakla, bir avuç kekik yarım kilogram su ile bir kapta kaynatılır. Soğutulduktan sonra, sabah, öğle, akşam günde üç çay bardağı içilirse barsaklar normal duruma gelir. Meşe palamudu ya haşlanarak veya mangalda küle gömülerek pişirilir ve yenilir. Dövme, ağırlı ishal için, “ufak döğme” (buğday döğmesi) bir avuç nane pişirilir. Lapa hâline gelince soğumaya bırakılır. Hafif ılık iken bez üzerine serilir. Karın üzerine konur. Bu ilaç özellikle çocuklarda hem gazı, hem ishali giderir (Beysanoğlu & Değer 1992: 43)

Kanlı ishalde ise mazi otu iyice dövülür. Temiz bir bezin üzerine konur. Makattan içeriye itilir. Eğer makat dışarıya çıkıyorsa üzerine mazi otu konulmuş bu bezle içeriye doğru itilir. Ayrıca mazi iyice dövülür ve yoğurt ile karıştırılır. İshal kesilinceye kadar yenir (Beysanoğlu & Değer 1992: 43)

İshal için ayva yaprağı kaynatılıp çay gibi demleyip içilmelidir. Kuru kahveye limon damlatıp bir veya iki kaşık yemek ardından su içmek ishali geçirmektedir(K48).

Yoğurt ve çay demi karıştırılıp yenilirse ishal geçer (K75).

Sumağı bir litre suda kaynatıp, içine bir yumurta kırıp, kaynatmaya devam edip iyice karıştırmalıyız. Daha sonra karışımı sabah akşam tüketmek ishali bir aya kadar geciktirmektedir (K74,K63).

Bir kase yoğurda bir tatlı kaşığı nişasta koyup tüketmek ishali geciktirmektedir. Ayrıca doğal probiyotik etkisi vermektedir(K63).

3.2.8.4. Kabızlık

Kişinin bir hafta içerisinde üç defadan az büyük tuvalete çıkma durumudur. Kabızlık ciddi hastalıkların habercisi olmasa da kişinin rahatlama için günlük yaşamda giderilmesi gereken bir rahatsızlık durumudur. Yörede kabızlığı önlemek için uygulanan yöntemler şunlardır:

Meryem otu veya fatma otu (gezbelok veya girbelok) adıyla bilinen ot suya bırakılır. Bir saat bekletip su içilir(K2).

Saf zeytinyağı içilir (K30).

Kabızlık için ısırgan (gezgezok) otundan çay demlemek iyi gelir(K46).

Kuru kayısı yenir. Nane limon demlenip, içilir(K32).

Sütleğen (hullışırık) bitkisi pekmeze damlatılıp, içilir(K2,K53).

Söğüt ağacının yapraklarını (pelê dara bîyê)kaynatıp çayını içmek (K2).

Silvan'da mercimek pişirilip yenir, dağlardan toplanan acı yavşan otu (mervend) kaynatılıp içilir. Ayran çorbası içilir, daha sonra incir yenilir. Semizotu kaynatılıp içilir. Koyun eti haşlanır suyu içilir, zeytinyağının içine limon suyu koyulur, kaynatılarak içilir. İnek sütü kaynatılıp ılık iken içilir (Aslan, 2018: 88-89).

Yeşilçay kabızlığı geçirir(K28).

Melisa çayı içilirse ve yürüyüş yapılırsa kabızlık geçer(K30).

Kabızlık için yeşil sabun anal bölgeye sürülür. Her sabah aç kanına üç olgun kayısı yemek kabızlığı geçirir(K11).

Yulaf lapası kabızlık için günde bir öğün yemek faydalıdır. Üç çorba kaşığı yulaf ile bir çay bardağı süt cezvede haşlanır, lapa hâline gelene kadar pişirilir. Daha sonra tüketilir. Yüksek lif kaynağı olan yulaf, metabolizmayı hızlandırır(K44, K58).

Kardeş kanı otu olarak bilinen bitki yörede gelin damat (bûk û zava) otu olarak bilinir.Çay gibi tüketilmelidir (K46).

Kabızlık için papatya çayı demlenir ve günde iki kez içilir(K8).

Sabah erken aç karnına yarım bardak ılık su ve yarım bardak sıcak su içmek bağırsakların yumuşamasını sağlar(K63).

Limon ve kuru kahve iki kaşık yenir(K72).

Salatalık ve kayısı tüketmek, gün de sekiz tane zeytin yemek kabızlığa iyi gelmektedir. Ayrıca yoğurt, sirke, pul biber karıştırıp yemek kabızlık sorununu gidermektedir (K75).

Gün içerisinde 1,5 litre sabah, 1litre akşam olmak üzere su tüketilmelidir (K74).

3.2.8.5.Kusma Bulantı

Bulantı, boğazın arka tarafında ve midede hissedilen rahatsız edici bir duygudur ve kusmayla sonuçlanabilir.Bulantıya tükürük salgısında artış, baş dönmesi, yutma güçlüğü, başını kaldıramama, vücut ısısında değişiklikler ve çarpıntı eşlik edebilir(URL 24).

Nane-limon çayı içilir(K8).

Yavşan otu (meryemhort) ve papatya kaynatılıp içilir(K5,K17).

Dağ (yabani) yeşil çayı bulantıyı geçirir (K46).

Sürekli bulantısı olan kişiler, özellikle motorlu taşıtlara bindikleri zaman meydana gelen bulantılarda bir veya iki kaşık benzin içmelidir. Bulantı ömür boyu geçer (K16).

3.2.8.6. Mide Ağrısı ve Ülseri

Bu yaralardan mide ve duodenumda olanlarına genel olarak peptik ülser hastalığı adı verilir. Bu hastalık, mide asidi ile mideden salgılanan pepsin adı verilen bir sıvının etkisi ile, ilgili organın yüzeyini kaplayan dokuda oluşan, farklı derinliklerdeki yaraların varlığı ile belirlenir(URL 25).

Süt ve taze yoğurt yemek iyi gelir, ağrıyı alır (K58).

Acı yavşan (meryemhort) veya yarpuz (pung) kaynatılıp içilir (K8,K46,K47).

Turşu, ekşi gibi yiyeceklerden uzak durulmalıdır(K8).

Çörek otunu bal ile karıştırıp yemek mide ağrısını geçirir(K48).

Hurmayı sabah akşam yemek ağrının geçmesine sağlar(K23).

Sinameki çayı ve bal karıştırılıp içilir (K1).

Keçiboynuzu pekmezi sabah akşam aç karnına içilir (K18).

Muz ve avokado mide yaraları için sabah aç karnına yenilirse ağrıyı geçirir(K58,K5).

Mide bulantısı ve mide ekşimesi için ekmek yenir(K16).

Bal kabağı veya kabak pişirilerek tüketilirse mide rahatsızlıkları giderilir(K10).

Zeytin çekirdeği ile birlikte yenir(Karakaş, 2020: 149).

Mide ekşimesinden kurtulmak için zahter kaynatılır ve içilir (Kaya ve Akol 2006: 31).

Mide rahatsızlıklarında aşırı baharat tüketilmemelidir. Ama bir kase yoğurda bir çay kaşık kimyon ekleyerek tüketmek rahatsızlığı giderir(K33).

Kardeş kanı otu olarak bilinen bitki yörede gelin damat (bûk û zava) otu olarak bilinir. Kaynatılıp çay gibi içilir (K46).

Mide ağrısı için zeytin çekirdeği yutulur (K74,K67).

Ballı veya tarçınlı süt aç karnına yemek ağrının geçmesini sağlar(K74).

Menengiç (kızbari) macun hâline getirilir. Kaynamış süte bir kaşık menengiç bırakılır. Bu formül mide ağrısını geçirir (K75).

Midede oluşan reflü için leblebi yemek ya da leblebiyi toz hâline getirip tüketmek midedeki acı suyu almaktadır(K74).

3.2.8.7. Zaafiyet

Kelime anlamıyla aşırı zayıflık anlamına gelen zaafiyet, bir çeşit yemek yiyememe rahatsızlığıdır. Bireyde iştahsızlık, yemek yemede isteksizlik olarak görülmektedir.

Yumurta ve süt ürünleri tüketilmelidir(K32).

Dağdağan meyvesi yemek ve ada çayı içmek zaafiyete iyi gelir(K46).

Ekmek yemek, süt içmek ayrıca pekmezli yumurta yemek iştahsızlığı geçirir (K21).

3.2.8.8. Parazit

Genellikle gözle görülmeyecek kadar küçük yumurtaların ağızdan alınmasıyla kurtçuklara dönüşmesine denir. Oluşan kurtçukların (parazitler) hazım sisteminde yaşamasıya başlar ve enfeksiyona neden olur (URL 26).

Kısır koyun (peze stevr)ya da hiç doğum yapmamış koyun veya kuzu eti tüketmek vücuttaki kurtları düşürür(K53).

Bir yudum benzin zeytinyağı ile beraber içilir (K16).

Kiraz yaprağı veya sapı kaynatılıp içilirse kurtlar vücuttan atılır (K28).

Parazitlerden kurtulmak için günde birer fincan sirke içirilir. Bu yöntemle tüm parazitlerin vücuttan atılması sağlanır(Karakaş, 2020: 151).

Bağırsak kurtları için alınan bitkisel ilaç ve otların sabah aç karnına alınması gerekir. Üç gün boyunca sabah taze sığırdili otu (gûriz) aç karnına yenilirse bağırsak kurtlarını temizler (Aslan, 2018: 87).

Bağırsak kurtlarını düşürmek için sabahları aç karna birkaç tane kabak çekirdeği çiğnenerek yutulur. Aç karnına kabak çekirdeğinin yağı yenilir (Aslan, 2018: 87).

Zeytinyağı sade içilir (K30).

Bağırsaklarda oluşan parazitler ve bağırsak hastalıkları için Diyarbakır'da aktarın tavsiyesi, halk tarafından talep gören çaylar, meyan kökü-mısır püskülü çayı ile açlık otu çaylarıdır(K18).

Kurt ve parazit için kelek (şemmamok) tüketmek parazitlerin vücuttan atılmasını sağlar(K3).

Haftada bir bardak sumak suyu içmek kurtçuk ve parazitlerin vücuttan atılmasını sağlar (K59).

3.2.9.Sinir Sistemi Hastalıkları

3.2.9.1. Epilepsi-Sara (Da)

Kronik bir hastalıktır. Doğum sırasında ya da daha sonra herhangi bir nedenle beyin zedelenmesi oluşan kişilerde gelişir. Her zaman tipik sara krizi karakterinde olmasa da bazı belirtilerle tanınır.

Hastanın bayılma anında soğan burnuna tutulur. Ayılması sağlanır(K3,K5,K44).

K3, kızının ilkokula başladığı yıllarda travma ve stresten bu hastalığın ortaya çıktığını şöyle anlatmaktadır: Uykuda nöbet geçirme, altına kaçırma gibi şikayetleri vardı. Şeyh Heybet kamışlı ziyaretinde boylama (muska gibi) yapıldı, iyileşti(K3).

3.2.10. Kalp Dolaşım Sistemi Hastalıkları

3.2.10.1. Kalp Hastalıkları

Kalp hastalıklarının temel sebebi sağlıksız beslenme, yağlı-karbonhidratlı yiyecekler, hareketsiz yaşam, genetik faktörler gibi etkenlerin sebep olduğu damar hastalıklarıdır.

Ebegümece (tolik) otunu haşlayıp yemek kalp damar hastalıkları için faydalıdır(K46).

Palamut (berû) közlenerek yenilir. Kalp ağrısına ve damarların açılması için iyi gelir (K47).

Ceviz kabukları kaynatılır. Kaynadıktan sonra suyu içilir(K3,K17).

Limon dilimlenip bir litre suyun içine bırakılır. Sabah akşam içilir (K26).

Kırkkilit otu kalp ve damar hastaları için faydalıdır. Kaynatılıp çay gibi tüketilmelidir(K46).

Devediken otu kalp ve damar tıkanıklıkları için faydalıdır. Çay gibi kaynatılıp içilir (K46).

3.2.10.2.Kolesterol

Kolesterol vücudumuzun bütün hücrelerinde bulunan yağ benzeri bir maddedir. Kolesterol hücre zarının, bazı hormonların yapımında kullanılır, ancak kanda fazla miktarda bulunması zararlıdır (URL 27).

Limon suyu, limonu suya damlatıp içmek iyi gelir . Sirdım (sarımsak otu) yenir ve yemeğe konulur.Greyfurt tüketilmelidir(K8, K26).

Çiriş (guriz) otu ve kenger yemeği kolesterolü dengeler(K16).

Bölgede bilinen Mazıdağı ve Derik zeytinini tüketmek kolesterolü dengeler(K55).

Nane-limon demleyip içilir(K27).

Mardin küşütu çay gibi demlenir, süzülür, suyu içilir (K18, K43).

Her sabah bir çay bardağı sirke içmek kolesterolü dengeler (K26).

3.2.10.3. Tansiyon Düşüklüğü ve Yüksekliği

Tansiyon, vücuttaki kan basıncıdır. Kalpte pompalanan kanın atar damar duvarında oluşturduğu basınca büyük tansiyon, kalbin sakinleştiğini sırada oluşan basınca ise küçük tansiyon denir (URL 28).

Düşük tansiyon için tuzlu ayran, ekmek gibi doyurucu gıdalar tüketilmelidir (K8,K17).

Yüksek tansiyonu düşürmek için kişnişli yoğurt yenmelidir(K8,K32).

Limon ve sumak yemek tansiyonu düşürür(K59, K16).

Nar kabuğunu kaynatıp suyunu içmek veya nar suyu içmek tansiyonu düşürmeye yardımcı olur (K10).

Sarımsak ve sarımsaklı yiyecekler de yüksek tansiyonu düşürmeye yardımcı olur(K5).

Yüksek tansiyonu düşürmek için zeytin yaprakları kaynatılıp çayı demlenir. Sabah akşam birer bardak içilirse tansiyon normale döner(K46).

Bir diş sarımsağın üzerine limon sıkıp yemek tansiyonu dengeler. Özellikle yaşlılığa bağlı tansiyon hastaları bu uygulamayı yapmalılar (K63).

3.2.10.4.Varis

Bacaktaki toplar damarın deri altında mavi ve kıvrımlı bir şekilde görülmesine varis denir.

Papatya suda beklettikten sonra zeytinyağı ile kaynatılıp, süzülüp sert bir beze sürülür. Bu bez ayaklar biraz yukarı kaldırılıp varisli yere bırakılır(K31).

Soğuk duş varisleri geçirir. Sıcak banyo ve kese iyi gelmemektedir (K24).

3.2.10.5.Burundan Kan Gelmesi

Burun kanamasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Tansiyon, kan sulandırıcı ilaçlar, aşırı sıcak hava, yüz travması bu nedenler arasında sayılabilir.

Yumurtanın kabuğu toz hâline getirilir ve burna çekilir(K48).

Örümceğin yaptığı ağ buruna çekilir (K27).

Baş yüksekte tutarak uzanılır. Tansiyondan kaynaklı kanama olmuşsa tuz yememek gerekir (K16,K31).

3.2.11. Göz Hastalıkları

Göz hastalıklarına neden olan bir çok faktör var. Bunlar gözde iltihaplanma, kızarma, göz tansiyonu ve miyopluk gibi faktörler göz hastalıklarına sebep olmaktadır.

Bölgede geçen bir hikayede gözlerinden rahatsızlanan hasta Lokmam hekime gitmiş. Lokman hekim, hastanın şikayetini dinledikten sonra hastanın ellerini , hastanın arkasına alıp iple bağlamış. Bağladıktan sonra senin ilacın bu, eğer gözlerine ellerinle dokunmazsan hemen iyileşirsin. Bu sebeble görüştüğümüz kaynaklardan aldığımız bilgi şöyle göz hassas olduğu için mikrop kapabilir. Bundan dolayı elle dokunmamak gerekir.(K53, K35).

Göz ağrısı için buzağının dışkısı ısıtılıp bir beze sürülür ve gözün üzerine bırakılır. Ayrıca göz ağrısına karşı dikenli ot göz kapağına değdirilip kanaması sağlanır (Akca, 2009: 173).

3.2.11.1. Arpacık (Bûkêk)

Gözde arpacığa neden olan bakteriler yağ bezlerinin tıkanmasına ve şişmesine sebep olmaktadır.

Sıcak ekmekten bir parça koparılır ve göze dokundurulduktan sonra köpeğin önüne atılır. Hasta arkasına bakmadan köpekten uzaklaşmalıdır. Böylece geçeceğine inanılır(K9).

Gözde çıkan arpacık için bölgede bilinen büyük zat Şeyh Güzel tarafından tükürülüp tülbentle kan çıkana kadar bastırılıp iltihabı alınır(K43).

Amcası oğlu ile evli kadının sütü gözün içine damlatılır. Ayrıca bu kadın, arpacık olan yere saçından bir tutam sürer ve şöyle der: “Ben akılsızdım amcamın oğlu ile evlendim sen de akılsız mıydın burda çıktın.” (K8,K9,K16,K27).

Arpacığın olduğu yere sarımsak sürülür. Bu işlem birkaç kez tekrarlanır(K59).

İkiz doğuran kadının saçı göz kapağına sürülür (K77).

Küp şeker sürülür(K75).

3.2.11.2. Göz Kanlanması

Gözdeki damarların genişlemesi sonucu meydana gelen kızarıklığa göz kanlanması denir. Göz kanlanması, ufak bir toz ya da daha ciddi enfeksiyondan kaynaklanabilmektedir.

Çayın demi bir beze sürülür ve gözün üzerine bırakılır (K5).

Kırmızı et dövülerek gözün üzerine bırakılır (K16).

Patates dilimlenir gözün üstüne bırakılır(K44).

Çay demi veya poşet çayları ılıyınca gözün üstüne koymak ya da çay bardağındaki çayı göze buhar yapmak göz kanlanmasına iyi gelmektedir (K6).

3.2.12. Üriner Sistem Hastalıkları

3.2.12.1. Altına Kaçırma

İdrar kaçırma, kontrol edilemeyen istenmeden meydana gelen durumdur. Her yaşta görülebilen idrar kaçırma daha çok küçük yaşta veya yaşlılarda görülmektedir. Çeşitli sebeplerden ortaya çıkan idrar kaçırma iltihap, zorlu doğum, menapoz dönemi gibi durumlarda kronikleşebilmektedir.

Sorsorîk yani kuzu, koyunun kör bağırsağı sözlükte yemek borusu olarak geçmekte fakat yöre halkı kör bağırsağa bu adı verir. Sorsorîk pişirilip yenmesi ile altına kaçırma probleminin ortadan kalkabileceğine inanılır(K16)

Uyumadan evvel sıvı içecek ve karpuz tüketilmelidir(K35).

Silvan’da altını ıslatan çocukları tedavi etmek için un değirmenlerindeki buğday artıkları ve değirmende kullanılan süpürge getirilir. Süpürge uçları hafif yakılarak çocukların bacak arasına çocuğu yakmayacak şekilde vurulur ve Ya Rabbi! Şifa ver, diye dua edilir. Altını ıslatmaması için hayvan gırtlığının acı olan kısmı pişirilerek hem eti yedirilir hem de suyu içirilir. Yumurta kaynatılıp yedirilir ve süt içirilir. Keçinin boynuzu yakılıp öğütülerek balla karıştırılıp çocuğa yedirilir. Altına kaçıran çocuklara

kaynatılmış köy yumurtası verilir; dağlarda toplanan doğal bitkiler, otlar karıştırılır ve kaynatılarak çayı tüketilir (Aslan, 2018: 50).

3.2.12.2. Böbrek Taşı

Vücutta bulunan çeşitli minarelerin birleşmesi sonucu böbrek taşı oluşmaktadır. Kespik veya şeytan kulağı (tazı boncuğu) diye bilinen nehirlerde ve çaylarda bulunan deniz kabuklarına benzeyen kabuklar toplanır, kavanoza konur, üzerine limon sıkıp kapağı kapatılıp bekletilir. Toz hâline geldiğinde su koyulur ve içilir(K16).

Keçiboynuzu kaynatılıp içilir. Böbrek taşı için ev yoğurdunun yüzeye çıkan suyu ya da ayranın suyu içilir(K3).

Limon suyu içilir (K51).

Meyan kökü suyu (ava susê) içilir (K16,K51)

Böbrek taşı düşürmek için meyan kökü şerbeti, kaynatılmış mısır püskülü, maydanoz suyu veya saf zeytinyağı ve limon suyu karışımı içilir (Karakaş, 2020: 138).

Maydanoz suyu kaynatılıp içilir(K6, K26).

Soğan suyu kaynatılıp içilir(K8, K26).

Arpa suyu veya bira da içilir(K51).

Böbrek taşını düşürmek için 3 litre kadar limon suyuna 3 tane köy yumurtası kırılmadan iyice yıkanıp bırakılır. Limon yetmezse su eklenebilir. Kavanoz hava almayacak şekilde iyice sıkılmak gerekir. Yumurtalar yok olana kadar bekledikten sonra tülbent yardımıyla süzülür, temiz bir kaba aktarılır. Ardından sabah aç karnına gece uyumadan önce içilir(K30).

Böbrek taşı ve böbrek ağrısı için kaynayan suya bir tutam mısır püskülü, bir tutam kiraz sapı, bir tutam avakado yaprağı ve maydanoz bırakılır. Bir taşım geldikten sonra süzdürülür ve sabah akşam içilir(K6).

Böbrek ağrısı için turp kabuğu ve maydanoz kaynatılıp içilmelidir(K73).

Böbrek taşı olan hastaların araba ile tümsekli yollardan geçmesi böbrek taşını düşüren uygulamalardandır (K75).

3.2.12.3. İdrar Tutukluluğu

Genetik sebeplerden dolayı veya idrar yolunun böbrek taşı ile tıkanmasından ötürü idrar tutukluluğu meydana gelmektedir.

Maydanoz suyu içilir. Soğan kürü yapılır(K8, K16).

Kekik çayı yapıp içilir (K11, K46).

Bol bol su ve sıvı tüketmek gerekir. Ayrıca bölgeyi sıcak tutmak gerekir. Çermik kaplıcalarına gidilir(K35).

3.2.12.4. İdrar Yolları İltihaplanması

İdrar yollarının iltihaplanmasıdır. Genetik ya da kullanılan ilaçlardan dolayı ortaya çıkmaktadır.

Kırmızı soğan kabuğu kaynatılıp içilir (K16, K15).

Hindiba otu kaynatılıp çay gibi tüketilmelidir(K46).

Çermik kaplıcalarına gidilir; beş veya on gün burada sabah-akşam günde iki kez hamama gidilmelidir(K27).

Evde yapılmış elma sirkesi bir pamuğa sürülür ve genital bölge temizlenir. 10 dakika sonra yanma ve iltihaplanma geçmektedir(K6, K32).

Maydanoz sapı kaynatılır ve genital bölgeye buhar banyosu yaptırılır(K6).

3.2.13.Kadın ve Çocuk Hastalıkları

3.2.13.1.Hamile Kalmak İçin Yapılan Uygulamalar

Rahim hastalıkları için saman, reyhan, ceviz yaprağını kaynatılıp bir saate yakın o karışımın üzerine oturulur. Rahim içi enfeksiyonları için özellikle çok faydalıdır (K7).

Zülküf Peygamber Türbesi'ni ziyaret edip dua etmek gerekir (K60).

Ocaklı kadının yanına gittiğini söyleyen K60, Viranşehir ile Diyarbakır arasında bir köyde küçük bir parça kağıdı yakıp büyük kavanozun içine attıktan sonra göbeği kavanozun içine soktu. Vakum gibi göbeği çektikten sonra kavanozu çekti.

Hamile kalmak isteyen kadının karnı düşerse (alt karın dedikleri bölge) yere yatırılır. Göbeği saat yönünün tersine ovularak masajla üste çekilir. Daha sonra kış kabağını yağda kızartılıp haşladıktan sonra püre hâlinde beze bırakılır. Karın üzerine üç gece bırakılır. İki aya kadar hamile kalacağına inanılır (K10).

Rahimde iltihaplanma olduğu anlaşılırsa yine kabak haşlanıp beze serilir karına bırakılır. Maydanoz ile yarpuz (pung) kaynatıp içmek iyi gelir (K8, K47).

Kadınların adetlerinde oluşan kan pıhtılaşması için maydanoz ile yarpuz (pung) kaynatılır(K10, K46).

Kisti olan kadın için taze veya kuru 500 gram bamya, bir bardak pirinç, bir bardak kısırlık bulgur bir çay bardağı sıvı yağda pişirilir. Beze sürülür ve karına bırakılır(K34).

Hamile kalmak için ebeğümeci (tolik) haşlanıp kızartılır. Daha sonra beze sürerek karına bırakılır (K10).

Göbek düşmesi (rahim düşmesi, ters olması) şöyle anlaşılır. Aç karınla kadının göbeğinin altı sabun ile ovalanır. Dokunulduğunda göbeğin altı sanki elden kayar gibi boşa gider, göbeğin düşmesi anlaşılır. Düzeltmek için sabunla ovulur ve ele gelen kan pıhtısı hissedilir. Bu şekilde yukarı doğru kaldırılır ve düzeltilir (K5, K10).

Hamile kalmak için yılan balığı karnın alt kısmına bırakılır. Bir gece bekletilir. Ayrıca taze kabak rendelenip ardından haşlanır, karına bırakılır. Streç film ile karın sarılır. Bir gün boyunca üzerinde kalır. Haftada üç gün tekrarlanmalıdır (K20).

Kadının hamile kalması için yarpuz (pung) haşlayıp ılıdıktan sonra kadının karnına sürülür(K41).

Mardin taşı olarak bilinen fosfatı toz hâline getirilip sıcak suya koyup banyosu yapılır (K2).

Adetten bittikten sonra Azizoğlu ziyaretine gidilir. Yorgan ipliği ile bel üç kez çevrilir, ardından asma kilit ve anahtar ipe takılır. Kadının üç ay veya dokuz aya sonra hamile kalınması beklenir. Eğer hamilelik gerçekleşirse ip ve anahtar açılmaz ve doğuma kadar beklenir. Doğum gerçekleştiğinde anahtar ziyarete geri bırakılır. Çocuk erkek ise Aziz adı verilir ve bir kulağı delinir. Yedi seneye kadar çocuğun saçı kesilmez. Kız olsa Azize adı verilir. Saçı yedi seneye kadar kesilmez (K16, K31).

Hız. Süleyman türbesine gidilir. Dilek dilenir. Dilek kabul olursa orada mevlit okuyan kişilere mevlit okutulur. Bisküvi, lokum ve şeker dağıtılır. Çocuk erkek olursa Süleyman kız olursa Vesile-Safiye adı verilir(K16,K31).

Sultan Şeyhmus'a gidilir. Dua edilir türbenin açık alanında kurban adak olarak verilir. Yemeği yapılır ve etraftaki insanlar sofraya davet edilir. Kuzunun sağ kolu, türbedeki kişilere kurban niyetiyle verilir. Allah kabul etsin denir. Kişi hamile kalırsa erkek ise Şeyhmus, kız olursa Sultan adı koyulur. Ayrıca ziyarette incir ağacından incir toplanır ve hamile kalmak isteyen kadınlara dağıtılır. Bunun üzerine çocuk olursa bebekte küçük bir incir lekesi olur. Sultan Şeyhmus ziyaretinden beş kilometre uzaklıkta kırk çeşme denilen yere gidilir, hamile kalmak isteyen kadınlar çeşme suyunu üzerlerine döker(K24, K27).

Kuru incir kürü ve soğan kürü içilir (K8,K26).

Erkek evlat isteyen kadının yapması gereken ritüel: Bal mumu çarşamba günü eritilir ve bir tencere suya dökülür. Üç çarşamba boyunca tekrarlanır. Sonuncu çarşamba günü bekletilen üç haftalık su ile banyo yapılır. Buna kırk suyu denilir(K31).

Çocuksuzluk için eşler, protein ağırlık yiyecekler tüketmesi gerekir. Özellikle erkekten kaynaklanıyorsa erkeğin kırmızı et tüketmesi tavsiye edilir (K6, K32).

3.2.13.2.Hamileliğin Anlaşılması İçin Yapılan Uygulamalar

Kirpiklerin birbirine yapışması hamileliğin belirtisidir(K5).

Baş ağrısı ve mide bulantısı gibi şikayetler belirtiler arasındadır(K8,K48).

Ebe kadın elini hamile kalmak isteyen kadının alt karnına koyduğunda düğme gibi bir belirti hissederse, kadın hamiledir(K10, K32).

3.2.13.3. Aşerme ve Çocuğun Cinsiyetini Belirleme

Karnının toplu ve yukarda olması çocuğun cinsiyetinin erkek, karnın yayvan ve aşağıya doğru olması da kız olacağına işarettir(K23).

Tatlı erkeğe, ekşi kıza işarettir (K6).

Kahve ve kül yiyenlerin bebeği erkek olur(K32).

Turşu ve buz gibi yiyeceklere aşermek bebeğin kız olacağını gösterir(K8).

3.2.13.4. Hamile Kadının Yapması Gerekenler

Gece yatarken yan yatılmalıdır (K20).

Hamilelikten dolayı oluşan ağız yaraları için ciğer kızartılıp yenir(K5,16, K8).

Rahat giyecekler tercih etmek gerekir (K45).

Ayşan Küshan (kaynak kişinin anneannesi) rahim bölgesine dokunup karnına yukarı doğru masaj yapar (K65).

3.2.13.5. Hamile Kadının Yapmaması Gerekenler

Ağır taşımaması, yüksek yerlere koluyla uzanmaması gerekir (K5, K15).

Yüzü koyun uyumamalıdır (K20).

Etlı çığ köfte yemek ve soğan yememelidir (K32).

Ziyaretlere (türbeler) gidilmez çünkü orada yediği bir yiyecekten sonra elini yüzüne sürerse çocukta leke oluşur(K16).

Kola ve asitli içecekler içilmemelidir (K75).

Türk kahvesi ve çay içilmemesi gerekir (K76).

Topuklu ayakkabı giyilmemelidir (K76,K65).

3.2.13.6. Doğum Sırasında Yapılan Uygulamalar

Doğum sırasında hamile kadın yatağına yatırılır. Kusma tehlikesine karşı yeme içme kesilir. Sıcak su hazırlanır. Zeytinyağı ana rahmine sürülür ki doğum rahatlıkla gerçekleşsin. Hamile kadından derin nefes alması ve ıkınması istenir. Ebe göğüs altından başlar bastırarak bebeğin inmesi sağlar. Bebek ters ise anlaşılır düzeltilir. Doğum gerçekleşir bebekle beraber plasenta (bebek eşi, heval bıçuk) düşer. Göbek bağı kesilmeden önce bebeğin göbeğine yorgan ipliğiyle sıkı sıkı düğüm atılır. Göbek bağı plasentadan jiletle kesilir. Eğer kanama olursa Türk kahvesi göbeğe sürülür (K8, K10, K16).

Meryemana (Fatmaanaeli) bitkisi doğum esnasında bir tas suyun içine koyulur. Otun açılması ile birlikte kadının da rahminin bitki gibi açılacağına inanılmaktadır. Bu şekilde doğum çok rahat gerçekleşmektedir (K77).

3.2.13.7. Doğumdan Sonra Yapılan Uygulamalar

Doğumdan sonra anneye direncini, kuvvetini toplaması için yumurtalı pekmez yapılır(K8,K24,K16).

Kırmızı et kızartılıp yedirilir(K5).

Memeden süt gelmediği için bebeğe şekerli su verilir (K9).

Annenin sancısı varsa acı yavşan (meryemhort) otu çay gibi demlenerek anneye içirilir(K36).

Normal doğum esnasında bebek şişman ise aşırı zorlanmadan ötürü kadının rahmi dışa çıkabilir. Tam teşekküllü hastanelerin olmadığı dönemlerde ebe veya yaşça büyük kadınların tecrübesi sonucunda tedavi edilir. Hasta uzanır ve her iki bacağını yukarıya doğru doğrultur. Daha sonra temiz bir bezle var gücüyle hekim kadın içeriye doğru rahmi iter. Kadın bir saate yakın bacaklarını duvara dayar ve bekler. Böylelikle tedavi olumlu sonuç verir. Aynı uygulama doğum esnasında zorlanan makat içinde geçerlidir. Dışarı çıkan bölüm içeriye doğru itilmelidir(K42).

Kırk gün boyunca odanın lambası gece sönmez. Anne ile bebeğin başucuna ekmek ve Kuran-ı Kerim bırakılır. Lohusalı kadın yalnız bırakılmaz. Kırkı çıkmamış başka bir lohusalı ile karşılaşmamalı ki kırklar birbirine karışmasın(K17, K32).

Bebeğin ilk yıkaması doğduğu gibi olur, üçüncü ve yirmi birinci günü son olarak kırk birinci gün kırk yıkaması gerçekleşir. İnanişâ göre hacdan getirilen kırk tas ile bebeğe su dökülür. Annenin de kırkı çıkınca aynı kırk tasta yıkanır(K27, K32).

Bebeğin koltuk altına ve genital bölgesine karınca yağı sürülür. İlerde tüylenme az olsun diye (K6).

3.2.13.8.Bebeklerde Görülen Bazı Rahatsızlıklar ve Tedavileri

Bağırsakların sıkışmasından kaynaklanan karın şişmesi için bazı yörelerde güzan (jilet) veya büyük yorgan iğnesi iple bir tahta çubuğa bağlanır. Ateşin üzerinde ısıtılıp(+)artı şeklinde göbeğin üzeri çizilir. İnanca göre bu şekli (+) yapmalarının nedeni kötü ruhların (cin) vücudu uçarak terk edeceğidir. Yörede hastalığa tengiji denilmektedir (K37).

Yeni doğan bebeklerde görülen karın şişmesi için kanı çeksin diye sülük bebeğin karnına bırakılır (K5).

Yeni doğan bebekte kabızlık bir çay kaşığı şekerli su ile giderilir. Şekerli su yapılır. Bir-iki çay kaşığı bebeğin ağzına damlatılır. Böylelikle bebeğin kabızlığı giderilir(K8,K32).

Yeni doğan bebeklerde göz çapağının geçmesi için anne sütü göze damlatılır (K8, K32).

Yeni doğan bebeklerde gaz sancısı için bir bez ütileyip bezi bebeğin karnına bırakırız. Böylece gaz sancısı geçer(K32).

Yeni doğan bebeklerde oluşan göbek fıtığı için metal para göbeğe bırakılır. Ardından yara bandı ile kapatılır. Paranın üç gün boyunca bantlı bir şekilde göbeğin üzerinde kalması gerek. Daha sonra fıtık geçer(K32, K42).

Yeni doğan bebeklerde sancı ve gaz için bir kaşık zeytinyağı bebeğin ağzına damlatılmalıdır (K32).

Yeni doğan bebeklerde anormal kafa büyümesinde ve şekil bozukluğunda temizlenmiş tavuğun içine kafa sokulursa düzeleceğine inanılır (K1).

Bebeklikte ve çocukluk döneminde görülen boğaz şişmesinden kaynaklı yutkunamayan, süt ememeyen bebekler için ocaklı kadın parmağıyla bebeğin dilinin ortasına bastırır. Bu duruma yöre halkı “ziman ketiye” adını vermiştir (K16).

Bebeklerde ilk diş üstten gelirse uğursuzluk ve hastalık olacağına inanılır. Bu yüzden köyde tek katlı evin damından bebek aşağıdaki örtüye atılır(K16, K8).

Yeni doğan bebeklerde bir kaşık su ve bir kaşık tereyağı bebeğe verilir, bebek dışkısını dışarı atsın diye (K74).

Yeni doğan bebekler bel çıkmasında kendi kendilerine yerine koyabilir, bu yüzden kundak gevşek tutulmalıdır. Ayrıca kundağın bebeklerin omurilik sağlığına iyi geldiği için ilk kırk gün bebek kundaklanmalıdır(K74).

Yeni doğan bebeklerde görülen sarılık hastalığında kuru fasulye suyu ile bebeği yıkamak sarılığı geçirmektedir. Ayrıca yeni doğan bebeğin ensesinden ve ayaklarından tutulup ters düz etmek boyunu uzatır (K75).

3.2.14. Karaciğer Hastalıkları

3.2.14.1. Karaciğer Yağlanması

Karaciğerin normalden daha fazla yağ üretmesidir. Biriken yağ karaciğer yağlanmasına neden olmaktadır (URL 29).

Alkollü ve yağlı yiyeceklerden uzak durulmalıdır. Yarpuz (pung) çayı içilmelidir (K8).

Ebegümeci (tolik) haşlanarak veya salatada çiğden tüketilir (K17).

Pekmez yemek karaciğere iyi gelir (K53).

Limon, nane, tuz ve maydanoz bir bardak suya eklenip içilir(K44).

Kara kantaron çayı karaciğer yağlanması için faydalıdır(K46).

3.2.14.2.Sarılık

En sık görülen karaciğer rahatsızlığıdır. A, B, C, D ve E olmak üzere beş çeşit hepatit vardır. Hepatit karaciğer iltihaplanması olarak da bilinir (URL 29).

Sarılığın sebebi korku ve kötü ruhlar olduğunu düşünen ocaklı, hastaya fark etmeden aniden tokat atar. Kötü ruhların bedenden uzaklaşacağına inanılır(K5).

Ocaklı tarafından dil altına ve kulak arkasına güzan (jilet gibi) ile kesik atılır. Pis kanın çıkıp sarılığın geçeceğine inanılır (K11).

Sarılığın geçmesi için alnın ortasına ve dil altına düzan veya güzan ile kesik atılır. Pis kan bedenden atılır(K1, K37).

Kapari (kemberok) bitkisi havanda dövülüp balla karıştırılıp yenilirse sarılığın geçeceğine inanılır. Sarı kantaron (botav) otunu kaynatıp çayının yapılıp içilmesi de sarılık için ilaçtır(K2).

Sarılık için Hani'de Ankaris Suyu'na ziyarete gidilir ve havuzuna girilir (K16).

Bebeklerde görülen sarılık için sarı bir yazma ve sarı bir boncuk beşikte olur. Bebeğin koluna sarı boncuk takılır ve sarı yazma yüzüne serilir. Şekerli su sürekli kaşıyla ağzına verilir ki kanı temizlensin diye (K6, K32).

İki saatte bir yemek yemek ve bol su içip açık havada yürüyüş yapmak iyi gelir(K13).

Bir kaba su koyup üzerine Ayet el-Kürsi okunur. Daha sonra sabah akşam bu sudan içilirse sarılık geçecektir(K6, K17).

Bir su bardağına altın atılır. Bu sudan sabah akşam içilirse sarılık geçer (K32).

Diyarbakır'da sarılıktan kurtulmak için Anzele Suyu'na gidilir, oradaki balıklara bakılır. Çermik'te Hacı Musa Çeşmesi'nden aldıkları suyla yıkanan sarılık hastalarının iyileşeceği söylenir(Karakaş, 2020: 152).

Hani'de sarılıktan kurtulmak için üç cuma Veziri Mahallesi'ndeki Ankaris Suyu'na vücudun tamamı ıslanacak şekilde aniden atlanır. Soğuk suyun vücutta meydana getirdiği ürpertinin, hastalığı dışarıya attığına inanılır(Demirok, 2014: 122).

Ergani'de sarılık hastalığına yakalananlar "Sultanpınarı" ya da "Sarılıkpınarı" denilen suya götürülür. Bu pınarda siyah bir yılanın -melek kabul edilir- olduğu söylenir. Yılanın görülmesi, hastanın iyileşeceğine yorumlanır. Yine bu pınarda Urfa'daki "Balıklı Göl" de bulunan balıklara benzer balıklar vardır. İnanıla göre balıklar yumurtaları yedikçe hasta iyileşir(Uçak, 2007: 51, 52).

"Surinç" adı verilen bir bitkinin dalları, suda kaynatılarak yarım bardak içilir; kalan yarım bardak su da vücuda sürülür(Demirok, 2014: 122).

Fasulye kaynatılır ve suyu ile yıkanılır. Sarılık hastası dut ağacına çıkarılır ve taşlanır(Uçak, 2007: 98).

Çocuğun sarılığının geçmesi için ona altın takılır. Bebeklerin yanına konulan altın sarılığının geçeceğine inanılır (Aslan, 2018: 55).

Sarılık olmuş çocuk sarı çarşafın içine konulur, bir süre sonra çarşaf yıkanır, hastalığın da geçeceğine inanılır (Aslan, 2018: 55)

Diyarbakır'ın Terkan bölgesinde sarılık için ocaklıya başvurulur:"Sarılık geçirmekte olan çocuklar, sarılık kesme işinde ocak almış kişilere götürülür. Ocaklı kişi, iki iğneyi bir tas suyun içine koyarak üzerine okur. Ocaklı kişi suyun üzerine okurken çocuğun okunan suya bakması sağlanır. Çocuk baktıkça sarılığı gözlerinden su ve iğnelere geçer. Okutulmuş suyun içindeki iğneler pas tutuncaya kadar evin bir yerinde saklanır. Çocuğun sarılığı geçince okutulmuş su ile paslanmış iğneler temiz bir yere gömülür"(Tanrıkulu, 2017: 50).

Sarılık için dalak(fatreşik) pişirilip yenilir (K38).

Mardin küşütu bitkisi sarılık için iyi gelir. Ayrıca kehribar kolye takılması da sarılığı geçirmektedir(K8,K47,K27).

Sarılık olan bebeğin bezine bir yumurta kırılır ve altı bağlanır. Bu şekilde sarılığın geçeceğine inanılır. Özellikle köy yumurtası kullanılmalıdır(K47).

Diyarbakır yöresinde, sarılık olan kişiler, Anzelha'nın balıklı sularına üç gün üst üste gider ve suyu seyreder. Böylece o kişinin sarılıktan kurtulacağına inanılır (Akyol, 2013: 73).

Haşlanan kuru fasulyenin suyu ılıdıktan sonra banyo yapmak sarılığı geçirmektedir (K74).

Sarılık olan bebeği altın suyuyla yıkamak ve floresan ışığını altında tutmak bebeğe iyi gelmektedir (K75).

3.2.15. Kanser

Sözlük anlamı ile bir organ veya dokudaki düzenli veya düzensiz bir şekilde çoğalmasıyla meydana gelen ölümcül tümörlerdir. Birçok kanser çeşidi bulunmaktadır (URL 30).

Isırgan tohumu veya ısırgan otuyla bal karıştırılır her sabah aç karnına yenir ve tedavi yapılır. Tedavisi on gün sürmektedir(K40).

Dört kilo saf bal, bir kilo sarımsak, sinameki ve çörek otu karışımı sabah akşam yenmelidir (K1).

Kaplumbağa kanı hastaya içirtilir (K39).

Kuru incir ve hurma tüketilmelidir(K5).

Pekmez aç karnına her sabah içilmelidir. Dut pekmezi özellikle aç karnına içilmelidir(K11).

Hasta kırmızı ve mor renkli sebze-meyveler ve kırmızı et tüketirse kanser için faydalıdır(K13).

Meme kanseri için anne sütü bir bardak içilmelidir(K74).

Palamut (berû) toplandıktan sonra serin ve kuru bir yerde kurutulur. Kuruyan palamut (berû) kabuğuyla beraber öğütücüde çekilir. Toz hâline gelen palamut (berû) süte karıştırıp içilir. Kanseri önler (K53).

3.2.15.1. Akciğer Kanseri

Akciğerde meydana gelen düzensiz hücre bölünmesi ve çoğalmasından meydana gelen kanser çeşididir.

Zencefil, öğütülmemiş karabiber, çörek otu, bal, kuru üzüm, karanfil, zeytinyağı bu yedi çeşit karıştırılır, sabah akşam tüketilmelidir. Halk hekimi tarafından yapılan

ilaç ücret karşılığında hastalara satılmaktadır. Hasta, bu ilaçtan sonra daha rahat nefes alıp verdiğini ve kendini daha enerjik hissettiğini söylemektedir (K60).

Ciğerlerin temizlenmesi için her gece bir maden suyuna limon dilimlenir, pişirilmelidir. Ayrıca kara turpun ortası oyularak veya turpu rendeleyerek bal karıştırıp tüketmek ciğerleri temizler(K6).

Ciğerleri temizlemek ve sigarayı bırakmak için karabaş otu kaynatılıp içilmesi önerilir (K29).

Bir kilo limon suyunun içine üç tane yumurta kırılır bir hafta bekletilir. Daha sonra sabah akşam bu su içilmelidir (K75).

3.2.15.2.Lösemi

Kanda bulunan hücrelerin kontrolsüz bir şekilde çoğalmasından kaynaklanmaktadır.

Lösemi teşhisi konulan hastaya kaplumbağa kanı içirtilir(K39).

Kuru incir ve hurma tüketilmelidir. Her sabah kuru incir ve bir kaşık zeytinyağı yenir(K8).

Pekmez aç karnına sabah akşam içilir (K26, K39).

Dikenli çöl kirpisinin eti pişirilir hastaya yedirilir (K53).

Isırgan otu on gün boyunca sabah akşam çay gibi demlenir ve içilir (K40, K46).

3.2.15.3.Cilt Kanseri

Cilt dokusunda oluşan kanser türüdür. Cilt kanserine neden olan melanomun kaynağı; melanosit adı verilen hücrelerdir.

Yeni kesilmiş horoz ve keçinin ayakları ateşte közlenir. Közlenen kemikler kül oluncaya kadar yakılır. Daha sonra külü kanserli bölgelere sürülür (K26).

Sinir otu (pelheviz otu) yaranın üzerine konursa cerahati çeker (Beysanoğlu ve Değer, 1992: 44)

3.2.16. Bilinen Diğer Hastalıklar

3.2.16.1.Ağız Yaraları

Ağız yaraları bakteriyel etkili basit yaralar olabileceği gibi virüs nedeniyle de ortaya çıkmaktadır.

Pamukçuk gibi ağız yaraları için çaput ya da temiz bir bezi ateşte yakılır. Ateş sönmeye yakın enseye bastırılır. Bir lira büyüklüğünde oluşan ense yanması ile ağızdaki

yaralar korkutulur ve biteceğine inanılır. Bu ağız yaralarına sebep kötü ruhlar olduğuna inanılır ve ateşle korkutulup biteceğine inanılır. Ocaklı aile tarafından yapılan uygulamalardır (K5). Yapılan bu uygulama büyüsel halk hekimliği niteliğinde olup eski inanışların etkisi görülür.

Acı badem havanda dövülür ve un şekline getirilir. Daha sonra tülbent parmağa sarılır ve badem ununa bandırılıp ağızdaki yaralara sürülür. Ayrıca şekerle karıştırıp yaraya bırakılmalıdır (K8, K16).

Kırmızı dut reçeli ağız yaralarına sürülür (K16).

Badem şekeri yaranın iyileşmesine yardımcı olur. Aralıklarla tüketilmelidir (K41).

3.2.16.2. Ayak Ağrısı

Çeşitli sebeplerden dolayı oluşmaktadır. Ayak ağrısında başlıca şikayetler topuk diken, mantar, nasır, tabanın çatlaması gibi nedenlerdir.

Tuzlu suda bekletilir(K9).

Sirkeli suda bekletiriz. Ayak kokusunu ve mantarı geçir. Ağrısını alır (K6).

Yeşil sabunla masaj yapılır(K8).

Ayak tırnaklarında oluşan mantar için ayakları sirkeli suda 20 dk. bekletmek mantarların geçmesini sağlar. Tırnakta oluşan mantarın geçmesi için bir diğer tedavi yöntemi viks vazelinini bir ay boyunca sürmektir (K44).

Kınaya çay demi konur ve yoğrulur. Ayağa yakılır(K16).

Topuk dikeninde ayaklar yukarıya kaldırılır ağaçtan yapılmış sopa ile topuğa vurulur (K12).

Ayak çatlağı için kekik yağını (bir kavanozun yarısına kadar taze kekik koyup zeytinyağı bırakılır) banyodan sonra sürmek çatlağı yumuşatır. Ayak ağrısını alır (K22)

Ayak çatlaması için kuyruk yağını tavada ısıtıp eridikten sonra ayağa sabah akşam sürülür(K27).

Ayağın altında oluşan su balonları ve yaralar için siyah kuru üzüm ezilerek ayağın altına bırakılır ve bir bezle sarılır(K26).

3.2.16.3. Diken Batması

Dış faktörlerden kaynaklı şikayetlerdir. Çıplak ayak veya terlik sandalet gibi açık ayakkabılar kullanılmasıyla yaşanan diken batması iltihaplanmaya ve ağrıya neden olmaktadır.

İltihaplı diken batmasında odun külü, tereyağı ile merhem hâline getirilip bölgeye sürülür (K17, K23).

İğne ile diken battığı yerden çıkartılır (K27).

Zeytini ezip ağrıyan bölgenin üzerine koymak görünmeyen dikenini ortaya çıkarmaktadır(K48).

Sirke ile bölgeyi temizlemek iltihabı yok etmektedir (K34).

Soğanı haşlayıp dikenin battığı yere bırakmak veya soğan suyunda ayağı bekletmek gerekir. Hem iltihabı hem de ağrısını alması için bu uygulama yapılır (K74).

3.2.16.4. Diş Beyazlaması İçin

Çok fazla kahve, çay ve kola gibi kafein içeren içeceklerin tüketilmesi sonucu dişler sararmaktadır. Diş beyazlatmak için çeşitli halk uygulamalarına araştırmamızda yer vermekteyiz.

Karbonat yörede soda olarak bilinen madde ile dişler ovulur(K43).

Muz kabuğunun iç tabakasıyla diş ovulur ve beyazlatılır(K40).

Limon ile diş ovmak dişi beyazlatır. Haftada bir bu uygulama yapılmalıdır (K26).

Çamaşır suyunu (yoğun olan değil) bir pamuğa iki damla damlatıp altı ayda bir temizlemek dişi beyazlatır (K44).

Sumak ile gargara yapmak hem ağrısını almakta hem de dişi beyazlatmaktadır (K59).

3.2.16.5. Göbek Düşmesi

Yılan derisi çiğnenir. Yılan derisini soyduğu dönemlerde bulunan deri saklanır. Göbek düşmesi hâlinde bu kabuktan yenir. Kaynak kişinin dedesi tarafından yapılan bu uygulamaya Ergani'nin Ahmetli köyünde rastlanmaktadır. Köyün ve Ergani'nin eski bir yerleşim yeri olması bu uygulamanın geçmişinin çok eskilere dayandığını göstermektedir (K11).

Ocaklı kadına aç karına gidilir. Ocaklı, elini alt karnına dokundurur ve yukarı doğru ovar (K10).

Sabah aç karnına yeşil sabunla göbek saat yönünün tersine ovulur. Masaj yaparak üç gün boyunca tekrarlanır (K10, K27).

3.2.16.6. Sırt Ağrısı

Duş aldıktan sonra takvim yaprağı boyutundaki kâğıt yakılarak çay bardağına konur, ardından sırt bölgesine iki kez kapatılır. Hacamat yapılan yere jilet ile üç çizik atılır. Aynı yere tekrar bardak ile hacamat uygulaması yapılır. Hacamat yapılan alanda kanama olur ve dört dakika boyunca kanamanın devam etmesi gerekir. Son hacamatında yaptıktan sonra toplamda üç hacamat yapılır. Temiz bir bezle üstü kapanır ve kaslarda yumuşama meydana gelir. İki güne kadar duş alınmaz(K6, K17).

3.2.16.7. Havale Geçirme

Sinir sisteminin merkezindeki bir tahriş (irritasyon) yüzünden beyinde meydana gelen elektriksel boşalmalar sonucu oluşur (URL 31).

Ay tutulduğu sırada ipekten bir kumaş yıkanıp ay ışığına bırakılır. Daha sonra güneş görmeyecek şekilde saklanır. Çocuk havale geçirdiği sırada bu kumaş ıslatılıp çocuğun alnına bırakılır(K23).

İs lekesi artı şeklinde ele, alna, karna ve ayağa nişan yapılır. Bu işareti yapan genelde bir ailenin ilk evladı olmalıdır (K9,K11).

Şeyh Kasım'ın çocuklarından olan Hacı Rukiye havale geçiren çocukları geniş abanın (elbise) altından koyup üstünden çıkarır. Havale geçiren çocuğu iyileştirir. Ocaklı aile olarak tanınan ailedir. Aile, Çınar ilçesinde ve Diyarbakır merkezde ikamet etmektedir(K59, K9).

3.2.16.8. Hıçkırık

Hıçkırık geçirmek için yörede şunlar yapılır:

Diyaframda meydana gelen kasılmaya denilmektedir.

Nefesini on beş saniye kadar tutmak(K49)

Hıçkırık insanı şaşırtma, korkutma veya dikkatini dağıtmak(K58).

Ilık su içmek ve hıçkırırken oturmamak hıçkırığı geçirmektedir (K48).

3.2.16.9.Kulunç Tedavisi (Kolinç)

Kulunçlarda meydana gelen kasılmalar ve tedavilerine çalışmamızda yer vermekteyiz.

Omuzun yukarisından damarlar tutulup kuvvetli bir şekilde çekilip bırakılır (K5).

Kulunç tedavisi için hastanın sırtını bilen bir kişi dizlerine yerleştirir ve hastanın kolları önden çapraz yapılarak bilen kişi (ocaklı) kendine doğru çeker(K5, K10).

Çınar yaprağı haşlanıp kulunçların üzerine konur (K8).

Hacamat tedavisi uygulanır. Çay bardağına takvim yaprağı boyutunda kâğıt yakılıp, kulunç üzerine bastırılır çektikten sonra bardak çıkartılır.Gerektiğinde tekrarlanır(K16,K8).

3.2.16.10. Kulimek (Kalça Kemiği)

Aniden sert bir zemine oturma veya ağır taşımaktan meydana gelen kalça kemiği ağrılarıdır.

Duvara belini dümdüz bir şekilde yapıştırarak, dizini hiç kırmadan elleri düz bir şekilde eğilerek ayak parmak uçlarına dokundurmak gerekir. Böylelikle ağrı geçer (K5).

Kulimek sertleşmesi için duş alındığı sırada sabunla ovalanır. Banyodan sonra bilen kişi tarafından masaj yapılır ayak bileğine kadar ovalanır. Bilen kişi baş parmağı ya da ağaç tokmağı ile kalça kemiğine bastırır. Bir yıla kadar ağrı olmaz tekrarlanırsa aynı şekilde uygulama yapılır (K10).

Bir yıl aşkın zamanda düzeltilmeyen kalça kemiği rahatsızlığında 3 gün hamama gidilir ve zeytinyağı ile ovaladıktan sonra poşet ve streçle bölgeyi sararılır. Damarlar yumuşamaya ve kaslar gevşemeye başlar(K10, K16).

3.2.16.11. Kuyruk Düşmesi (Boçık)

Kuyruk düşmesi halk arasında çok sık görülen şikayetler arasındadır. Ağır taşımak veya sert zemine oturmak kuyruk düşmesine sebep olmaktadır.

Zeytinyağı sürülür ovalanır. Bilen kişi parmağını kuyruk sokumuna koyup, kuyruk sokumunu parmağıyla kaldırır. Genelde sert yere oturmaktan dolayı kuyruk düşmesi meydana gelir (K5,K10, K16, K17).

3.2.16.12. Ay düşme (Â Serme)

Ay dolunay durumundayken oluşan baş dönmesi, ağzın kokması, bulantı ve kusma için duman isi hastanın alnına t harfi şeklinde nişan yapılır. Genelde bu uygulamayı hiç erkek kardeşi olmayan kadın yapmalıdır (K6).

İpekten şal yıkanıp ay ışığına bırakılır. Kuruduktan sonra hastanın alnına konur. Özellikle ay tutulduğu zaman bu uygulama yapılır(K9).

Ay dolunay durumundayken küçük çocukların üzerlerinin açık yatırılmaması gerektiği söylenir; aksi durumda “ay çarpması” hastalığının oluşacağına inanılır. Hasta çocuklar, Ay’ın o anki şekline göre kestirilen kuruşla tedavi edilir. Bu kuruş, hasta çocuğun külahına takılır. İlerleyen zamanlarda evin ilk çocuğu için yapılan kuruş, evdeki sütunlardan birine çakılara daha sonra dünyaya gelen çocukların koruma altına alınması sağlanır (Uçak, 2007:40).

3.2.16.13.Sıtma (ta)

Sıtmalı hastaya ılık duş aldırılır. Hastaya yoğurt yedirilir.Vücut sıcak tutulur. Alnın ortasına küçük t harfi şeklinde is yapılır. Hastalık uçup gitsin diye(K6,K16).

Çermik’te eskiden sıtmalı çocukları tedavi etmek için ilçede yaşayan Yahudilerin sakallarından birkaç tel koparılır; suda kaynatılan sakal çocuklara içirilirdi(Karakaş, 2020: 154).

Çüngüş’te bir ayva ağacının altına götürülen sıtmalı kişinin orada yıkanması sağlanır. Hastanın kıyafetlerinden bir parça kesilerek ağacın dalına bağlanır. Böylece hastalığın orada bırakılacağına inanılır. Ayrıca ağacın bir köşesine bir baş soğan ve para bırakılır (Demir, 1985: 36).

3.2.16.14. Kekemelik

Diyarbakır’da kekeme olan ya da geç konuşan çocukların ağzına minare kapısının anahtarı sürülür(Karakaş, 2020: 146).

Hacdan getirilen deve eti geç konuşan çocuğa ve kekemelere yedirilir (K5, K60).

Kekemelik için ve geç konuşan çocuk için bildircin yumurtası çiğ içirtilir (K37,K39).

3.2.16.15.Kansızlık

Kansızlık için kuru üzüm, kuru incir ve pekmez tüketilmelidir. Ayrıca domates ve salça tüketilmesi kansızlığa iyi gelmektedir (K35).

Protein ağırlıklı yiyecekler ve kırmızı et tüketilmelidir(K13).

Diyarbakır'da meşhur olan yöre halkı tarafından bol tüketilen kuzu ciğeri kansızlığın ilacı olarak görülür(K11).

Dağdağan kansızlığa iyi gelmektedir (K46).

İgde tüketmek kansızlığa iyi gelmektedir (K67).

3.2.16.16. Zayıflık

Yeterince uyumak ve dalak, ciğer gibi yiyecekler tüketmek gerekir. Ayrıca ekmek, patates, muz gibi gıdalar tüketmek de kilo aldırır(K32).

21 tane kuru üzüm gecedan suda bekletilir ve bekletilen su sabah aç karınla içilir(K8).

3.2.16.17. Vücudun İltihaplanması

Kış kabağı haşlanarak püre hâline getirilir.Temiz bir beze serilip iltihaplı bölgeye sürülür ve bekletilir (K10).

Vücut iltihabı için hindiba otunu demleyip çay gibi tüketilmelidir(K46).

Bol bol su içmek, soğan suyu içmek, sarımsak, maydanoz suyu içmek vücuttan iltihabı sökmektedir(K16).

3.2.16.18. Çivi batması

Çivi batmasında siyah zeytini ezerek yaraya bastırırsak çivinin pasını mikrobunu alır. Hiçbir ilaç siyah zeytin gibi çare olmaz. Lokman hekimin bile tedavi yöntemi olduğu söylenir(K55).

Çivi batmasından sonra ilk olarak çivi çıkartılmalıdır. Eğer çivi paslı ise hemen çivinin battığı bölgeye kesik atılarak kan akıtılmalıdır. Daha sonra pansuman yapılır(K2, K53).

3.2.16.19. Saç kıran

Saç kıran olan bölgeyi ucu kesik bir diş sarımsak ile kanatana kadar ovalarız. Kan gelmesi gerek çünkü saç kıran mikrobunun ölmesi için sarımsak saç köklerine kadar ulaşmalıdır(K32).

Eskilerde kellik diye bilenen mantar hastalığı için yakı (kûmê guriya) bir beze sürülür. Ardından kafaya yapıştırılıp ağda gibi çekilir. Kafada kanama meydana gelir. Böylece yeni saçlar çıkmaya başlar (K51).

Ceviz yağı, susam yağı, tatlı badem yağı, hint yağı, lavanta yağı, buğday yağı, ısırgan tohumu yağı, yılan yağı ve menekşe esansı karıştırılıp saç kıran olan bölgeye sürülür(K6, K45).

Hindistan cevizi yağı ve argan yağı masaj yapılarak saç kıran olan bölgeye yedirilmelidir(K32).

Sarımsak ve soğan suyu ile saç kıranlı bölgeyi yıkamak faydalı olacaktır(K74).

Acı badem yağı veya acı badem tüketilmelidir (K75).

3.2.16.20. Cin Çarpması

Ruhsal rahatsızlıkların kaynağı genel olarak halk nezdinde özellikle kırsal kesimlerde ve dağ köylerinde cinlere bağlanmaktadır.

Pir İbrahim olarak bilinen ziyarete (yatır) perşembeyi cumaya bağlayan akşam gidilir. Bir gece yatırda uyur. Daha sonra kurban adak adanır. Ziyaret suyundan içilir. Kötü ruhun çıkacağına inanılır (K9,K27,K59).

Şeyhi Koteka tarafından boylama muskası yapılır(K3).

Gümüşten yapılmış hilal şeklinde muskaya besmele yazdırılır ve çocuğun koluna takılır (K16).

Tütsü yakılır kokusu eve yayılır. Cinin uzaklaşacağına inanılır(K35).

Kötü ruhların gitmesi için, hermel (üzerlik) otu tütsü gibi yakılır (K17).

Cin çarpma daha çok büyüsel halk hekimliği yoluyla tedavi edilir. Evli ve bir çocuğu olduktan sonra hastanın gece uyanıp kilere veya başka bir yere gidip tuhaf hareketlerde bulunmuştur. Anlatanlar hastanın sürekli on gözlü köprü üzerinden suya durgun bir şekilde baktığını ve kendini ifade edemediğini anlatmaktadır. Bunun üzerine durumu eşi, kayınpederi ile kayınvalidesine anlatır. Onlarda bilinen tanınmış şeyhe götürür. Şeyh, hezime denilen kitabı açıp bir tasa su koyup, beş-altı yaşlarında çocuğun (çocuklar saf ve günahsız oldukları için) gözlerini kapatıp ona ne gördüğünü sorar. Çocuk da genç bir kız gördüğünü ve bir adamın yanına gittiğini söylüyor. Şeyh daha sonra ailesine dönüp “Oğlunuza genç bir cin kadın aşık olmuş.”der. Daha sonra hastaya muska ve batallama yapılır. Hasta Şeyh Güzel’in evine götürülür ve mucizelerine inanılan zat tarafından iyileştirilir. Şeyh Güzel’in(mala bûbe dedikleri) seyyid soyundan geldiği söylenmektedir. Bu büyük zatın yılanlar beslediği söylenmektedir. Kendine ait yılanları varmış. Genel şikayetler için başvuru bu kişiler Diyarbakır ve çevresinde şeyh veya hacı olarak adlandırılmaktadır. Bu zatların iyi ve zararsız ruhlarla (cinlerle) evli veya arkadaş oldukları halk tarafından söylenmektedir. Bu kişilerin olağanüstü

güçlere sahip olduğu giden ziyaretçiler tarafından söylenmektedir. Hastalık başta olmak üzere, kayıp, kısmet açma, evli çiftlerin sorunları, cin musallat olması ve fal bakma gibi çeşitli sebeplerle ekseriyetle çarşamba günleri ziyaret edilir. Diyarbakır'da önceleri hazime (kitap) açma çok sık rastlansa da daha sonra sihir olduğuna inanıldığı için Müslüman zatlar tarafından pek tercih edilen bir yöntem olmamıştır. Hezime denilen kitap açılır ve 5-6 yaşlarında küçük bir oğlan çocuğunun gözleri kapanır. Ortaya tas içine su konularak bırakılır. Ruhlar çağırılır sonra küçük çocuğa sorular sorulur. Çocuk günahsız ve saf olduğu için gerçeği göreceğine inanılır.

Gidilen birkaç şeyh isimleri şöyle Şehi Koteka, Şeh Güzel, Şeh Vecih, Şeh Zekeriya bilinenlerdir.

Kadın şaman olarak bölge halkının bilinen bir örneği Hacı Aynur adında Derik merkezde ikamet eden cinli olduğuna inanılan biridir. Diyarbakır halkı tarafından bilinir ve her çarşamba ziyaret edilir. Buraya ekseriyetle fal bakma ,kayıp, kısmet açma veya çeşitli sorular sormak için gidilir. Oraya giden ziyaretçilerden biri şöyle anlatmaktadır. Perde arkasında olan kadın (kimisi cin olduğuna inanır) ve onun yardımcısı Sultan denilen kadın bakıyordu. Hacı Aynur'un sesi gelse de Sultan denilen kadın sadece görünürdü. Biz "Oğlumuzun kısmeti neden açılmıyor" dediğimizde oğlana muska yapılmış ve yapılan yerden muskayı alıp bize olağanüstü bir şekilde gösterdi.. Bir diğer ziyaretçi de çocuğum olmadığı için gitmek istedim gelmeden bir tavuk getirmemi söyledi. Bu tavuğun ayaklarını kesip küllendirdi(K9, K16, K51). Tarih boyunca büyüye başvurulduğu gibi günümüzde de en gelişmiş toplumlarda bile büyü yapanlara ilgi duyanlar vardır.

3.2.16.21. Nazar

Herbel veya hebi herbelok (üzerlik otu) evin kapısına asılır. Tütsü gibi yakılır, kötü ruhların uzaklaşacağına inanılır(K53,K2).

Şap, sarımsak kabuğu ve çörek otu beze konur çocuğun koluna takılır(K54).

Nazar değdirdiğine inanılan kişi veya kişilerin ismi yazılır ve evdeki ocak üzerinde yakılır. Ayrıca tuz da ateşe serpilir(Akca,2009:133).

Nazardan korunması için bebeğe mavi nazarlık ve maşallah yazısı (bir gramlık altına veya gümüşe)takılır(K32, K35).

Bir bardak sirkeye bir avuç kaya tuzu karıştırılır. Nazar duası ardından 100 defa El-Fetih esma-ül hüsna okunur. Üç çarşamba bu uygulama tekrarlanır(K35).

Bir tavaya soğan kabuğu, sarımsak kabuğu, tuz ve çörek otu koyup kokusu çıkana kadar ısıtılmalıdır. Daha sonra şüphe duyulan (nazar değdiren) kişilerin adı sesli bir şekilde söylenir. 15 kere Ayet-el Kürsi okunmalıdır (K6).

Koyun yavrularından ölen olduğu zaman, birinin leşi göze çarpan bir yere b kem gözlerden korur (Almaz, 2019: 10).

Hasat mevsiminden sonra buğday meydana dökülür ve ortasına dikenli bir değnek korunmak için asılır. Nazarı

3.2.16.22. Şeker hastalığı

Bölgede yetişen palamutu (berû) közleyip tüketmek şeker hastalığı için faydalıdır (K29).

Çörek otu sabah aç karnına bir kaşık bal ile tüketilmelidir (K31).

Sarımsak ile soğanı aç karnına sabah yemek şekeri düşürmektedir (K26).

Acı yavşan otu çay gibi demlendirilip tüketilmelidir (K 45).

3.2.17. Bilinen Diğer Tedavi Yöntemleri

3.2.17.1.Sülük Tedavisi

Hasta, halasının gördüğü tedavinin olumlu sonuçlanmasından ötürü sülük tedavisine başvurmuştur. Kalbinde mitral kaçak ve aort kaçağı bulunan hasta kanının sıvılaşması için sülük tedavisi yapmıştır. Sülükler ayaklarının arkasına ve boynun arkasına bırakılmış. Tedavi hiç kullanılmamış sülükler ile uygulanmıştır. Yarım saat kanı emen sülükler daha sonra vücuttan kaldırılıyor. Hastanın bu tedaviden sonra kan sıvılaştırıcı aspirine ki yüksek dozlu olmasına rağmen artık gerek duymadığını belirtmektedir. Ayak yanmalarının son bulduğunu ve sırt ağrılarının geçtiğini belirtmektedir. Memnun kaldığını ve tekrarlamak istediğini hasta söylemektedir. Hasta halasının şiddetli migren ağrılarının olduğunu sülük sayesinde geçtiğini anlatmaktadır. Hasta tedaviyi Bismil’de yapmıştır(K45).

Sülük tedavisine sırt ağrıları ve boyun fıtığı için başvurdum. Tedavi olumlu sonuç verdi. Kaynak kişi, sülüğe yöredeki ismi olan ziro demektedir(K55).

Diyarbakır’da Sülüklü Han olarak bilinen günümüzde cafeye dönüştürülen mekan, eskiden avlusunda sülük havuzlarının bulunduğu bir yerd. Sülük tedavisinde kullanılan sülükler buradaki küçük havuzlardaydı (K19,K44, K49).

3.2.17.2. Kurşun Dökme

Çocuk ve bebeklerde nazarla oluştuğuna inanılan hastalıklarda kalayı eritip, tülbenti bebeğin veya çocuğun üzerine siper gibi tutar ardından eritilen kalay (kurşunu) tencereye boşaltılır. Üç kez tekrarlanır. Tencereye düşen kurşunun oluşturduğu şekil nazarın belirtisidir. Kurşun döken kadın genelde erkek kardeşi olmayanlardan olur (K53).

3.2.18. Diyarbakır Halk Hekimliğinde Yatırlar ve Ziyaretler

Yatır, doğaüstü gücü bulunduğu inanılan mezarı belli ölü, evliya şeklinde tanımlanmaktadır(TDK) .

(Beysanoğlu, 1992:57), Diyarbakır’da yatır yerine daha çok ziyaret ismi kullanılmaktadır. İyileştirdikleri hastalık çeşidine ve hastalıkların başvurmada öncelik tanıma durumlarına göre yazar Diyarbakır ve çevresindeki yatırları dokuz grupta incelemiştir:

Çocuğu olmak ya da doğan çocuğun yaşamasını sağlamak için gidilen yatırlar: Sultan Şeyhmus, Sultan Süleyman, Zülküf Peygamber, Harun Peygamber, Herabazin ziyareti,

Akıl ve ruh hastalıklarının götürüldüğü yatırlar: Pîr Hattab, Şeyh Hasan Ezrakî, Şeyh Selamed, Şeyh Zirav, Şeyh Abdürrahman Aktepe,

Yel romatizma, bel ağrıların iyileşmesi için gidilen yatırlar: Pîr İbrahim, Kamışlı Ziyaret.

Sancıdan kurtulmak için gidilen yatır: Sancı Ziyareti.

Felçli çocuğun iyileşmesi, çocuğunun erken yürümesi, vaktinde konuşması ya da sürekli ağlayan hırçın çocuğun sükunete kavuşması dileğiyle gidilen yatır: Şeyh Muhammed, Eshab- ı Kehf.

Göz ve baş ağrıları için gidilen yatırlar: Veysel Karani, Şeyh Abdülcélil.

Sıtma için gidilen yatırlar: Karadeniz, Sıtma Ziyareti, Hasan Dede, Cafer Tayyar.

Sarılık hastalarının götürüldükleri yatır : Gam götürmez

Yukarıda değindiğimiz gibi, halk hekimliği yönünden incelediğimiz bu yatırlara, halk, genellikle bütün dilek ve hastalıklar için gider. Yatırlar bu şekilde gruplara ayırmamız, her yatırın iyileştirmede yaygın bulunan ününe, halkın bu üne dayanarak tanıdığı öncelik durumuna göre olmuştur.

Diğer yatırlar: Bunlar, halk hekimliği yönünden yaygın bir üne sahip olmayan yatırlardır. Çoğunlukla, bu yatırlara pek yakın yörelerde yaşamakta olan halk, her dileği ve buraya hastanın iyileşmesi için gitmektedir. Bunlar: Elyesa' Peygamber, Enuş Peygamber, Şeyh İsmail, Hallâk Nebi, Sultan Şüca, Ali Ziyareti, Zünûn Ziyareti, Zat-ı Âli, Pîr Mansur, Pîr Musa, Şeyh Şapur, Şeyh Bilal, Şeyh Abdurrahman, Arakçın Baba, Bab-ı Kal, Hindi Baba, İmam Ukayl, Durak Dede, Şeyh Yusuf- i Hemedanî, Arap Şeyh, Seyfû'l- Mülûk, Malik Eşder, Seyyid Bedreddin, Hıfde Ziyareti, İmam Gazalî, Sinü Seydoş ve Sarı Saltık yatırlarıdır.

Yatır ve türbeler için bu sınıflandırmaya daha başka eklemeler yapılabileceğinden çalışmamızda sınıflandırma şeklinde değil de tek tek ele almaktayız.

3.2.18.1. Sultan Şeyhmus

Bölgede bilinen en ünlü ve en tanınmış türbelerden biri olan Sultan Şeyhmus türbesi Şevket Beysanoğlu ve Mebrure Değer'in(1992: 58,59)eserinde şöyle anlatılmaktadır:Diyarbakır'dan Mardin'e giderken 62. kilometrede Şeyhan denilen bir mevkie gelinir. Buradan batıya bir yol ayrılır. Güney ve kuzey tarafları engebeli, bağlık ve bahçelik bu yola saparsanız, kısa bir süre sonra asırlık ağaçların yükseldiği, yamaçları bağlık geniş bir düzlüğe gelirsiniz. Ana yoldan gelip geçenler çoğu kez vasıtalarını bu ağaçların birinin gölgesine çekerek bir süre dinlenir, sonra yollarına devam ederler. Bu düzlüğün biraz ötesinde Sultan Şeyhmus Türbesi ve batıdaki tepeciklere serpilmiş irili ufaklı yedi köy görünür. Bölgeye“Şeyhanyani Şeyhler” adı verilir. Sultan Şeyhmus soyundan birçok şeyhin ve Halifelerin türbeleri buralardadır. Türbedarlardan Abdullah Durmaz şu bilgiyi verdi:

Sultan Şeyhmus'un asıl adı Şeyh Musa el- Zûlî'dir. Hazreti Ömer soyundandır. Dedesi Şeyh Mehdi, Babası Şeyh Mehin'dir. Yerleştiğiköy, türbenin güneyinde iki km kadar ötede bulunan Atlıca (Ziyareta Hesp, at ziyareti) köyüdür. Hicri 470 (miladi 1077- 78) yılında ölünce vasiyeti uyarınca buraya gömülmüş, evi de cami olmuştur.

Sultan Şeyhmus'a ilişkin birçok keramet ve efsane söylenir. Bunlardan biri: “Şeyh Abdülkadir Geylanî ve taraftarları Sultanı ziyaret kaygısına düşmüşler. Yola büyük alaylar dizilerek Şeyhan'a yaklaşınca, Şeyhmus; bir çeşit parçasına binmiş, bu kayacanlı bit at gibi yürüyüp koşarakAbdülkadir'i karşılamış”.Bunu kendilerine anlattığımızda türbedarlardan (1) Hacı Ahmet Hakan söze katılarak ‘Doğrudur.’ Sultan Şeyhmus'un binince canlanan kaya parçası, camiinin kuzeyindeki Şeyh Akîl türbesinin yanındadır. Şeyh Abdülkadir Geylani kırk müridiyle geldiğinde bunlar arasında Şeyh

İbrahim-î Sûki, Şeyh Ahmed-i Rûfâî, Seyyid Ahmed Bedevî, Bub-i Gürri de varmış. Keramet göstermek için aslan, kaplan, kurt, ayı gibi yırtıcı hayvanlara binmiş olduklarını anlayan Sultan Şeyhmus da bu kaya parçasına binerek onları karşılamaya çıkmış. Allah'ın emriyle canlanan ve bir at gibi koşmaya başlayan bu kaya üzerinde Şeyhi gören Abdülkadir ve müritleri hayrete düşmüşler. Sonra hep birlikte köyün kuzeyindeki dereye gelmişler. Abdest alıp namaz kılmak için su olmadığını gören Şeyh Abdülkadir Geylanî çubuğunu yere vurmuş, su fışkırmaya başlamış. Müritleri de çubuklarını yere vurmuşlar, böylece en büyüğü Şeyh Abdülkadir'in olmak üzere kırk pınar meydana gelmiş, o günden beri akardurur".

Sultan Şeyhmus türbesi, ek yapılarla geniş bir alanı kaplamaktadır. Türbe başlıca beş odadan oluşuyor. Birinci odaya "Dilek Odası" denilmektedir. Duvarların birinde üç metre kadar yüksekliğe yarımşar metre ara ile üç demir çubuk çakılmış. Karşısındaki duvarda da aynı hizalarda çakılmış üç çiviye yaklaşık 30 cm çapında üç demir çember asılı. Dilek sahibi, bu çemberlerden birimi alır , dileğini söyler ve çemberi karşısındaki çubuğa atar. Eğer çemberi çubuğa geçirebilirse dileği olacak denektir.

İkinci oda, "delileri iyi etmek, hastalara şifa buldurmak odası" dır. Çoğunlukla ruh ve akıl hastaları, bazen diğer hastalar, bu odada 1,3,5,7 gün yatırılır. Hastaların çoğunun bu süre içerisinde iyileştiklerini gördüğümüz bazı ziyaretçiler söylemektedirler. Bu odada Sultan Şeyhmus'un ilk halifesinin sandıkları var. Üçüncüsü, "Kendini affettirme ve tövbe odası"dır. Suç ve günah işlemiş kişiler, bu odada tövbe ederek kendini affettirmek için Allah'a yalvarır, dua ederler. Dördüncüsü " adaklarını kabul edildiği oda"dır. Buraya, çocuğu olmayan ya da çocuğu yaşamayanlar gelir. Çocuğu olmayanlar burada dua ettikten sonra kendilerini Türbe dışında "Zenki" çukurundaki kutsal incir ağacından koparılmış yedi incir verilir ve kadının her gün bir tanesini yemesi ve kocasıyla cinsel ilişkide bulunması önerilir. Bu incirleri yiyen kadının bir süre sonra gebe kalacağına inanç kesindir.

Çocuk doğduğunda ilk fırsatta Sultan Şeyhmus'a getirilir. Bu odadaki beşiğe konularak sallandırılır. Oğlan ise adı Şeyhmus, kız ise adı Sultan konulur. Kurbanı kesilir, adağı verilir.

Sonra "Teşekkür Yeri" beşinci odaya götürülür. Burası geniş bir odadır. Sultan Şeyhmus'un ipek şallarla örtülü sandukası buradadır. Sandukanın baş ucunda sancağı asılıdır. Duvarlarda çeşitli ayet ve levhalarla dokudur. Dileği kabul olan herkes buraya gelip Allah'a şükreder.

Sultan Şeyhmus'a gidilir. Dua edilir türbenin açık alanında kurban adak olarak verilir. Yemek yapılır ve etraftaki insanlar sofraya davet edilir. Kuzunun sağ kolunu pişirmez türbedeki kişilere kurban niyetiyle verilir. Allah kabul etsin denir. Kişinin dileği çocuk ise hamile kalırsa erkek çocuğa Şeyhmus, kız çocuğa Sultan adı verilir. Ayrıca ziyarette incir ağacından incir toplanır ve hamile kalmak isteyen kadınlara dağıtılır. Bunun üzerine çocuk olursa bebekte küçük bir incir lekesi olur. Sultan Şeyhmus ziyaretinden beş kilometre uzaklıkta kırk çeşme denilen yere gidilir, hamile kalmak isteyen kadınlar üzerlerine çeşmeden akan suyu döker(K24).

3.2.18.2. Sultan (Hz.) Süleyman

Hz. Süleyman olarak bölgede bilinen meşhur ziyaretir. Şehir halkı için önemli olan türbe her Perşembe ziyaret edilir. Gerek çocuksuzluk için gerek sınavı kazanmak, kaybolan çocuğunu bulmak, hastalık için dualar edilir, dilekler dilenir. Dileği kabul olanlar meydanda mevlit ya da yasin okutturur.

Şevket Beysanoğlu ve Mebrure Değer Ankara 1992: s 61: Türbe hakkında geniş bilgi vermektedir. Hazreti Ömer'in halifeliği (634-644) döneminde Bizans Heraklius'un idaresindeydi. İslam orduları, 636 yılında yapılan Yarmuk Savaşında Heraklius'un ordularını yenerek Suriye'yi istila etti.(h.16, m 637). Artık sıra Kuzey Mezopotamya'nın fethine gelmişti. Hazreti Ömer bu görevi de İyâz b. Ganm'e verdi. İyâz 8 bin kişilik bir kuvvetle harekete geçti . Ordusunda bine yakın sahâbe vardı. Ordu yol boyunca mevcut kaleleri feth ede ede ve bazılarını da barışla ala ala Âmin (Diyarbakır) kalesi önüne geldi. İyâz, Tell (şimdiki Mardin) kapısını, said b. Zayd Rûm (Urfa) kapısını, Muaz b. Cabal, Ermen (Harput- Dağ) kapısını, Halid b. Velid de Su (Babü'Ma, şimdi Dicle veya Yenikapı) kapısını tuttular.

Şehrin kuşatması uzun sürdü. Saldırıları, şehri baştan başa kuşatan muhkem ve muhteşem surlar karşısında neticesiz kalıyordu. Bu arada İyâz, Hakem b. Hişam'ı bir miktar kuvvetle Meyyâfârikîn (Silvan) üzerine yolladı. Bu komutan kısa bir sürede kaleyi fethetti. Nihayet Hazreti Halid , sur dibindeki sık sık yaptığı keşiflerden birinde, surun Dicle vadisine bakan yönünde gizli bir su deliği (kanalizasyon çıkış deliği) buldu. Bu deliğin genişleterek orada içeri girilebileceğini tespit etti. Komutan İyâz'ın da onayını alarak, bir gece, yanına iyi savaştan ve çoğu sahâhabeden oluşan seksen kadar asker alarak bu delikten içeri girdiler. Bu yere yakın bulunan ve şehri fethinden sonra Fetih Kapısı (İçkaleden hastanelerin bulunduğu yol üzerindeki kapı) ismini alan kapıyı açmak için nöbetçilerle yapılan savaşta en az 27 sahâbenin şehit olduğu anlaşıyor .

İçkale Camii bitişiğindeki türbede gömülen bu şehitlerin isimleri, buradaki manzum bir kitâbede açıklanmıştır:

“Reis-i cümledir Sultan Süleyman
 Rıdvan, kardeşi Mes’ud ey can
 Beşr ü Hamza, Amr ü Şa’be, Sabit
 İki Zayd, iki Halid, biri Numan
 Muhammed iki, Abdullah üçtür
 Hasan ban iki, bir kâ’b-i Zişan
 Fudayî ü Malik ü Fahr ü Ebü’l – Hamd
 Ebû Nasr ü Magir’e eyle iz’an”

Hazreti Süleyman Türbesi günümüzde camii olarak da kullanılmaktadır. Hazreti Süleyman Camii, Nasiriyye Camii, Meşhed Camii, Murtaza Paşa Camii ve Kale Camii olmak üzere birçok isimle anılmaktadır. Minaresindeki kitabelerden anlaşıldığı üzere Nisanoğlu Ebul Kasım tarafından 1155-1160 yılları arasında yaptırılmıştır. Cami 1631-1633 yılları arasında Vali Silahtar Murtaza Paşa tarafından yanındaki meşhedle birlikte esaslı bir onarım görmüştür. Eğimli arazi üzerine kurulan cami, farklı dönemlere ait yapılarla bir topluluk hâline gelmiştir. Batısında bir Sahabeler Türbesi, namazgâh ve bir çeşme bulunmaktadır. Kuzeyinde de bir türbe ve bir çeşmeye yer verilmiştir. Cami kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Kuzeyinde bulunan son cemaat yerinden harime geçiş sağlanmaktadır. Caminin iç kısmında mihrap nişi ve tavandaki kalem işi süslemelerle sınırlı kalan yapıda süsleme unsurları cephede kitabe olarak karşımıza çıkmaktadır. Caminin kuzey doğusunda kare gövdeli bir minare yer almaktadır. Minarenin gövdesi silmeli yazı kuşaklarıyla beş bölüme ayrılmıştır. Kalker üzerine sülüs yazı kullanılan kitabelerde harflerin araları Rumi ve palmetlerin işlendiği kıvrık dallarla hareketlendirilmiştir. Kitabeler yarım oluk ve düz bir silme ile üç yönden çevrilmiştir. Minarenin doğusunda yer alan kitabe güneyindeki kitabeye göre daha sağlam durumdadır (URL 33).

3.2.18.3. Zülküf Peygamber

Bölge halkının sıklıkla ziyaret ettiği türbe özellikle çocuk isteyen çiftlerin uğrak yeri hâline gelmiştir. Başta çocuğu olmayanlar, kısmet için, sınav veya çeşitli dilekler için buraya gelmektedir. Türbeyi ziyaretten sonra çocuğu olan çift erkek ise Zülküf ismini, kız ise Zülfiye adını yeni doğan çocuklarına vermektedir (K26).

Bir peygamber olduğuna inanılan Zülküf'ün makamı Ergani'de, mezarı ise Eğil'in Hacılar köyü yakınındadır. Ergani'deki makamı Zülküf Dağı'nın (1660 m.) üst yamacındadır. Eskiden burada büyük bir mescit vardı. Üstü toprak örtülü kârgir bir yapıydı. Batıya dönük uzunca bir taş merdivenden tek kapı ve pencereleli bir koridora girilir, oradan mescide varılırdı. Buradaki, uzun kubbeli ikinci bir koridordan salona geçilirdi. Salonun bir köşesindeki 60 cm eninde, bir metre yükseklikte, demir parmaklıklı bir kapıdan da Zülküf peygamberin makamına girilirdi. Burada kıymetli halılar, altın ve gümüş eşya, Uzun Hasan'ın armağanı şamdanlar bulunurdu. I. Genel Müfettişliğin buyruğuyla 1936 yılında mescit ve yapının bir kısmı yıktırıldığı sırada bu değerli eşyadan bir kısmının Vakıflar İdaresi'nce İstanbul'a gönderildiği, bir kısmının da kaybolduğu söylenmektedir. Burası, 1958- 1959 yıllarında Ergani Hayır Cemiyeti tarafından yeniden onarılmıştır (Konyar, 1967: 35).

Yapının bugünkü durumu şöyledir: Önündeki geniş avludan girilince üç bölüm göze çarpar. Ön kısmında erkeklere mahsus namaz yeri vardır. Sağdaki bölme bir kapı ile girilir. Burası kadınlara ayrılmış namaz kılma yeridir. Ortadaki bölmeden Zülküf peygamberin sancaktarı Abdullah'a ait türbeye girilir. Burada, bir adam boyundan daha uzun, topraktan yapılmış ve ceviz tahtalarla muhafazaya alınmış bir mezar görülür. Üstü yeşil bir örtüyle örtülmüştür. Çocuk dileyen üç cuma akşamı buraya gelirler. İlk kendilerine ayrılan yerde namaz kılarlar, sonra türbenin bulunduğu bölme geçerek dilekte bulunurlar. Erkek çocuğu olursa adını "Zülküf" koyarlar, türbede kurban keserek fakirlere dağıtırlar. Başka adakları varsa yerine getirirler.

Eğil'in Hacılar köyü civarındaki türbe mütevazı bir binadır. Küçük bir kapıdan uzun bir koridora girilir. Sonunda küçük bir kapı vardır. Kapının üstünde kırmızıya çalan bir taş kazılmış "Hâzâmerkad- Nebi Zülküf aleyh-is-selâm" (Bu Zülküf peygamberin mezarıdır, selâm onun üzerine olsun) yazısı okunmaktadır. Bu küçük kapıdan türbenin bulunduğu odaya girilir. Kabrin baş tarafında kûfi yazısı ile dört satırlık bir kitabe vardır. Okuyamadık. Ancak kitabenin altında H. 487 (m. 1094) tarihi açıkça belli oluyordu. Türbenin ön kısımlarında bir cami ve minare kalıntısı var (Beysanoğlu, 1981/2: 5-18).

3.2.18.4. Harun Peygamber

Eğil kasabasının aynı adı taşıyan tepesinin yamacındadır. Türbenin giriş kısmında "Haza kabir- ilmerhum Harun ibni Pîrî Can" yazılı. Tarihi : R. 557, (m. 1161). Türbede başka kitabeler de vardır. Türbede mezar veya sanduka yoktur. Halk, burada

Harun Peygamber ile oğlu Ruveyr'in yattığına inanıyor. Burası Çarşamba günleri çocuğu olmayan kadınlar tarafından ziyaret edilir(Şevket,1981/2: 5-18).

3.2.18.5. Pîr Hattab

Diyarbakır'dan Mardin'e giderken Mazıdağı'na ayrılan yola saparsanız 6 km. sonra Pîr Hattab yatırına gelmiş olursunuz. Türbe Ömürlü (Piran) köyündedir. Cami ve türbe yan yanadır. Caminin bitişiğindeki kapıdan türbeye girilir. Geniş bir odanın içinde sandukası yüksekte bulunmaktadır. Pîr Hattab zatınınseyyid soyundan olduğu söylenmektedir.

Buraya gelenler akıl ve ruh hastalığı şikayeti veya çocuğu doğduktan sonra ölen kişiler.Gelen hastaların özellikle akıl hastalarının 1-3-7 gün bağlanıp uyumaları gerekir. Ekseriyetle rüyalarında yeşil asker veya komutan elbiseleriyle ve uzun çizmeleri ayağında Pîr Hattab'ı gördüklerini söylerler. Yılan başlı kancasıyla hasta rüyasında omuzundan ısırıldığını görür ve birden rüyasından uyanır. O korku ile birden aklının başına geldiğini söyler ve normalinsanlar gibi davranır(K9,K24, K26,K27).

3.2.18.6. Şeyh EminTürbesi

Bu zatın türbesi Silvan ilçesine bağlı Çalıönü (Bezvan) köyündedir. Bu Türbede yatan zat halk arasında büyük bir âlim, şeyh olarak tanınır. Halk arasında çözölemeyen veya anlaşılamayan konular için bu ziyarete gelinir, yemin edilir. Yalan yere yemin edenlerin başına felaketler gelir. Buraya gelenler başlarına ne geleceğini bildiği için kolay kolay yalan yere yemin etmezler (Haspolat, 2014: 187). Ayrıca bu Türbeye psikolojik, ruhsal sorunları olan kişiler ile cin çarpmış kişiler getirilir. Bu kişiler ziyarette uyutulur.

Bezvan Köyü Ziyareti'ne cin çarpan kişiler götürülür, türbenin içinde uyutulurlar(Aslan, 2018: 142).

3.2.18.7. İmam Ukayl Türbesi (İmam Akıl)

İmam Ukayl Türbesi:Salnameye göre sahabedir.Zira isminin yanında sahabeye ithaf olunan “RA” ibaresi vardır.Salnamede Diyarbakır'da Fabrika köyünün üst kısmında İmam Ukayl türbesi bulunmaktadır. Halk bu türbenin Hz.Ali'nin abisi olduğuna inanır. Salnamede kendisi için “RA” ifadesi kullanılır. Diyarbakır salnamelerinde (IV/208) Fabrika köyünde İmam Akıl İmam Akıl (Ukayl) (RA) yattığı ifade edilir. Türbe düzgün bazalt taştan inşa edilmiş, üst örtüsü konik bir kubbe ile

kapatılmıştır. Kemerli bir niş içerisinde yer alan dikdörtgen bir kapı açıklığı ile mekana girilmektedir. İç mekanda İmam Akıl Hazretleri'nin sanduka mezarı bulunmaktadır. Çatı kısmının alt kısmında ve kapı açıklığının üst kısmından birer silme geçmektedir. Ayrıca türbede iki renkli kemerli bir niş içinde dikdörtgen formlu bir pencere açıklığına yer verilmiştir. Kuzey tarafta açılan bir kapıdan girilen iç mekân silindirik planlı olup pandantif geçişli kubbe ile örtülüdür. İç mekânın kuzey duvarında kapı; doğu, batı ve güney duvarında birer pencere bulunmaktadır. Kapının sağında ve solunda dikdörtgen formlu birer nişe yer verilmiştir İç mekân sade olup boyanmıştır. Ortada İmam-ı Akıl'ın kabri bulunmaktadır (Haspolat, 2014: 41).

Akli dengesi yerinde olmayan ruhsal bunalım geçiren hastalar ve felçli hastaların götürüldüğü türbedir. Türbenin etrafında yemek yapılır etraftaki kişiler sofraya davet edilir. Üç perşembe tavaf edilmesi gereklidir. Hastaların orada gece kaldıkları da olur(K54).

3.2.18.8. Akkurm Ziyareti

“Silvan’a 20 km uzaklıktaki Bayrambaşı köyünde bulunan ziyaretteki zat hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte bu kişinin bir şehit olduğu söylenir. Daha çok perşembe günleri romatizma tedavisi için ziyarete gelen insanlar, buraya ait taşları yaktıkları ateşte ısıtarak bir bezin içine koyup vücutlarındaki romatizma bölgelerine sürerler. Tedavi için üç perşembe üst üste gelinir ve aynı tedavi gerçekleştirilir. Romatizma tedavisi dışında her türlü dilek ve şifa için gelinir. Çocuk sahibi olmak isteyen kişiler kundak şeklindeki bezleri ziyaretteki ağaçların dallarına bağlar ve adak adar. Dilekler kabul edilince buraya gelir ve kurban keserler.”(Aslan, 2018: 142)

3.2.18.9. Kavuğö Ziyareti

Bu ziyaret de Silvan ilçesinin Köprülübağ köyü (Kinyat köyü) ve Zorova köyü arasındaki bölgededir. Ziyaret bölgesi olarak bilinen bu yerde bulunan ziyaretlerden biridir.

“Şeyh Amok Türbesi'nin yakınında bulunan Kavuğö Ziyareti'ne çarşamba günleri gidilir. Bölge halkı romatizma tedavisi için bu buraya gider. Kollarında, bacaklarında uyuşukluk olanlar da bu ziyarete gelirler. Buraya gelenler ziyaretin etrafında ateş yakarak aynı bölgede bulunan taşları bu ateşte ısıtır ve vücutlarına özellikle de romatizma olan bölgeye sürerler(Aslan 2018: 142).”

3.2.18.10. Ayık-Vayık Ziyareti

Bu ziyaret, “Silvan ilçesi Köprülübağ köyü (Kinyat köyü) ve Zorova köyü arasındaki bölgededir. Buraya ziyaretler bölgesi denilmekte ve burası halkın sürekli ziyaret ettiği, hastalıklarına şifa aradığı, bahar ve yaz mevsimlerinde piknik alanı olarak kullandığı bir bölgedir. Bu bölgede Şeyh Amok Türbesi, Ayık-Vayık Ziyareti, Kavuğö Ziyareti ve kaşıntı tedavisi için kullanılan şifalı su bulunmaktadır.”

“Bu ziyaretlerin bulunduğu bölgede kutsal olduğuna inanılan ağaçlar vardır. Bu ağaçlara ait odunları yere düşmüş olsa bile almak günah sayılır. Odunlarını alanın başına bir bela geleceğine inanılır ve bu durumun yaşandığı bölge halkı arasında ifade edilmektedir. Daha önce buradaki ağaçları kesmeye gelenler, balta vurdukları yerden kan geldiğini gördüklerini ve bundan dolayı korktuklarını söylediler. Buranın odunları sadece cami ve medreseler verilir.”(Aslan, 2018: 142)

3.2.18.11. Şeyh Fatma Türbesi

“Silvan’a bağlı Onbaşılar köyünün karşısındaki dağ başında bulunan türbede bulunan kişinin Şeyh Fatma adında bir şehit bir kadındır. Hz. Ömer döneminde 639 yılında, İyyaz bin Ganem tarafından Bizanslılar idaresindeki Silvan fethedilirken burada yapılan bir savaş esnasında şehit düşmüş. Şehit düştüğü yere defnedilmiştir. Bu türbenin bulunduğu yerdeki odunlar ve çalı çırpı alınmaz. Alan kişilerin başına bir musibet geldiği söylenir. Buradaki odunlar ancak cami, medrese gibi hayır yerleri için götürülebilir. Halk buraya her türlü hastalığı için dua etmek ve dilekte bulunmak için gelir. Bölgede baharın gelişini olarak kabul edilen bir mayısın kazasız belasız geçmesi için bu türbeye gidilir ve dua edilir.”(Aslan 2018: 142)

3.2.18.12. Malik-i Ejder Hazretleri

Defterdar camii şerifi civarında medfundur. Özel bir günü yoktur, türbesi ma’murdur. Malik-i Eşter’in burada sadece parmağının olduğu veya Mısır’da kabrinin olduğu da ifade edilmektedir. Ebubekir Feyzi, Hülâsa-i Ahval-i Buldan fi Memalik-i Devlet-i Ali Osman adlı eserinde burada medfun sahabenin ismini Malik Azur olarak vermektedir. Mâlik -i Ejder Türbesi’ni Nakip Efendi’nin yaptırdığı bilinmektedir. Türbe 3x3 m ebadında küp şeklinde olup siyah taştan yapılmıştır (Haspolat, 2014: 43-44).

Türbe şehir merkezinde olup halkın uğrak noktası olan çarşının içinde olmasından ötürü ziyaretin önünden geçince dua edip geçilmektedir. Türbeye gidenlerin

çoğu ruhunaFatiha süresini okuyup dilek diler ve dua eder. Hastalık, kısmetiçin dua edilir(K3,K5, K16,K31).

3.2.18.13. Enuş Peygamber

Ergani’de ziyaret ettiğimiz önemli ziyaret yerlerinden bir tanesi Enuş Peygamber Türbesi’dir. Türbe, ilçenin 17 km. güneybatısında Otluca (Kızılan) köyünde bulunmaktadır. Çermik ilçe yolunda ilerlerken sola sapılmakta ve bir kısmı asfalt, bir kısmı stabilize olan yoldan buraya gidilmektedir. Türbe, köyün batısında yer almakta ve cami ile köyün mezarlığı içinde bulunmaktadır. Burası, arkeolojik kazılarda M.Ö.7500–6500 yılları arasındaki döneme ait kalıntıların bulunduğu Sesverenpınar köyü yakınlarında Çayönü antik kazı alanına çok yakındır. Mülkiyeti köy tüzel kişiliğine ait olan türbe sürekli ziyarete açıktır (Haspolat, 2014: 16)

Halk hekimliği açısından romatizmal ve psikolojik rahatsızlığı olan kişiler ziyarete gelmektedir.

Kurban adak olarak dağıtılır veya şeker dağıtılır (K11).

3.2.18.14. Eyni Pil Züyeti

Eyni Pil ziyareti, Hani’nin Süslü köyünün kuzeybatı tarafında Eyni Pil denilen mevkideki çeşmenin batı tarafında bulunur. Eyni Pil ziyareti yakınındaki kutsal su, pis ve haram şeylerin temizliğinde kullanılmaz. Geçmişte bu suyu banyo temizliğinde kullanan iki kadının felç geçirdiği anlatılır. Geceleri ışık yandığı söylenen türbeye genellikle romatizma hastaları ve çocuk hastalar götürülür. Ziyaret esnasında ekmek pişirilip dağıtılır (Demirok, 2014: 86, 87).

3.2.18.15. Aktepe Ziyareti

Diyarbakır’ın Çınar ilçesine bağlı Aktepe köyünde bulunan “Aktepe” ziyareti, kutsal sayılmakta ve çeşitli vesilelerle bilhassa nisan ayında ziyaret edilmektedir. Köye adını veren tepede Hz. Muhammed’in ayak izi olduğuna inanılır. Ağrıyan yer, hem bu ize hem de bölgede yetişen ve toplanan bir ota sürülerek şifa aranır (Karakaş, 2020: 107).

Aktepe Ziyareti’nin kerameti şöyledir: Köyün tepesinde Hz. Muhammed’in ayak izinin olduğuna inanılır. Yöredeki halk Hz. Muhammed’in miraca yükseldiği zaman yanında ehli beyt ervahların olduğuna ve bu ervahlardan birinin Şeyh Hasani Nuran-i olduğuna inanır. Mirac sırasında ruhlara Allah’ın nuru ve bereketinin geçtiğine inanılır.

Şeyh Hasan, Nurani lakabını miraçtan sonra aldığı rivayet edilir. Şeyh Hasani Nurani'yi ziyaret eden hastalar deva bulurmuş. Şeyh'in, Lokman Hekim gibi bütün hastalıkları iyileştiren formülleri olduğu anlatılmaktadır. Günümüzde de yöre halkı tarafından ziyarete sık sık gidilir(K14, K53).

3.2.18.16. Şeyh Selamed Türbesi

Dicle'nin Dede köyünde bulunan türbe köye adını vermiştir. Zazaca ismi *Gır Heriolan* köyün ismi *Şexselamed* olur. Bu ismi köye gelen Şex Mehmet Emin değiştirmektedir. Kendisi dinine çok bağlı, o dönemin değişiyile perdeli bir zattır. Şex Mehmet Emin, Hasan Nurani hazretlerinin halefini almıştır. Şex Mehmet Emin'nin oğlu Mehmet Reşid Rişdi de Şex Mehmet Can'dan (Aktepli Hasan Nurani'nin oğlu) haleflik almıştır. Kendisini beşinci kuşaktan torunu Şex Enver Teyfur'dan dinledik. Türbe hastalıklar ve birçok dilek için ziyaret edilir. Şex Enver'in verdiği bilgilere göre en çok akıl ve ruh hastalıkları için ziyaret edilmektedir(K14).

3.2.18.17. Cafer-i Tayyar Türbesi

“Hani ilçesinin kuzeyinde Zirve Mahallesi'nde yer alır. Türbenin sahibi Cafer-i Tayyar, halk arasında Hz. Ali'nin kardeşi olarak bilinir. Rivayetlere göre Cafer- Tayyar, halk arasında Hz. Ali'nin kardeşi olarak bilinir. Rivayetlere göre Cafer-i Tayyar, kardeşi Hz. Ali ile savaşa katılmış ancak girdiği bir savaşta, sancaktar şehit düşünce sancağı kendisi taşımıştır. Savaş esnasında elleri, ayakları ve gövdesi parçalanan Cafer, sancağı dişleriyle yakalamış; uçarak Hani'ye gelmiştir. Hani'de Cafer-i Tayyar'ın bütün organları bir araya gelmiş, kendisi dirilmiş ve daha sonra tekrar ölmüştür.” Yörede cuma gecelerinde türbede ışık yandığı rivayet edilmektedir(Demirok,2014: 78,79).

Yöredeki halk hemen hemen bütün hastalıklar için perşembe günleri dua etmeye gider(K7).

Türbeye cuma akşamları çocuğu olmayanlar, evlenmiş kızlar ve çoğunlukla sıtmalılar tarafından ziyaret edilir. Sıtmalılar, dilekte bulunup “Fatiha” okuduktan sonra türbenin yanındaki ağaca bir ip veya bez bağlamak suretiyle sıtmalarını türbede bıraktıklarına inanırlar(Beysanoğlu,1981/2:78,79).

3.2.18.18. İmam Gazali Ziyareti

Silvan'ın Kumgölü (Ömerkan) köyündeki ziyarete çok büyük bir dut ağacı vardır. Nasırlı bölgeyi tedavi etmek için bu ağaçtan alınan bir dal, döndürölüp daire

şekline getirilir ve kurumaya bırakılır. Nasır geçinceye kadar da bir daha ağacın yanına gidilmez (Karakaş, 2020: 108).

3.2.18.19. Mirani Ziyareti (Merani)

Bu ziyaret, Hazro’ da bulunur. Mirani köyündeki Şeyh Hasane Zeraki adındaki kişiye ait olduğu söylenen ziyarete bilhassa felçli hastalar üç çarşamba götürülür (Karakaş, 2020: 109). Boyun tutulması, inme, romatizmal hastalıklar, sakatlık ve felçlik için gidilir. Ziyarete gidenler mekanın etrafındaki demire yaslanıp Fatiha suresini okur ve şifa diler. Felçli hastanın bir geceyi mekanda geçirir. Kurban kesilir ve dağıtılır(K25).

Eskiden türbenin yanında mescid ve hastaların tedavi için kaldıkları odalar vardı. Bu ek binalar, Cumhuriyet’in ilk yıllarında yıktırılmıştır. Hasta sahipleri kurulan çadırlarda kalmaktadır (Beysanoğlu ve Değer, 1992: 68).

Kaynak kişimiz ziyarete yönelik deneyimleri ile ilgili şunları anlatmaktadır: “Amcamın iki ineği çalındıktan sonra amcama aniden bir inme inmesiyle konuşamaz hâle geldi. Bunun üzerine üniversite hastanesinde tedavi ettik fakat herhangi bir düzelme olmadı. Doktor ancak zamanla düzelebileceğini söyledi. Amcamı Mirani ziyaretine götürdük ve türbenin yanında bir iki saat uykuya dalmasından sonra dili çözüldü. Bununla birlikte adak kurbanı kesilip oradaki insanlara dağıtıldı. Ayrıca teyzem de felç geçirmiş yürüyemez hâldeyken ziyarete gelmesiyle iyileşmiştir”(K25).

3.2.18.20. Şeyh Hasan Türbesi

Çüngüş’te bulunan türbe, cuma akşamları (perşembe-cumaya bağlayan) ziyaret edilir. Çocuğu olmayan/yaşamayan kadınlar ve hasta olan bireyler, bu yatıra gelir veya getirilir. Hasta çocuk, “*Ya Rabbim bunu ya içeri ya da dışarı -ya ölsün ya yaşasın-*” sözleri eşliğinde üç kez türbenin penceresinden içeriye sokulup çıkarılır(Akyol, 2013: 85).

3.2.18.21. Karadeniz

Beysanoğlu ve Değer’in, (1992:78) verdiği bilgilere göre asıladı Mîr Seyyaf Türbesi’dir. Halk arasında “Karadeniz” olarak ün salmıştır. Kesme ve moloz taşlardan yalın bir tarzda yapılmış olan türbe; kare gövdeli, beşik tonuzla örtülü bir yapıdır. Son yıllarda yer yer onarılmış, oldukça şekil değiştirmiştir. Türbenin giriş cephesinde, kapının solunda bir penceresi vardır. Sıtmalılar, bu yatıra gelerek “Fatiha” okurlar,

dileklerini söylerler ve bir bez parçasını bu pencerenin demir parmaklıklarına bağlarlar. Üç cuma akşamı üst üste aynı şey tekrarlanır. Hastada sıtmanın kalmadığı, şifa bulunduğu söylenir. Şimdi artık sıtma hastalığı kalmadığı için yatıra giden de yok denecek kadar azdır. Sadece oradan geçenler sevap kazanmak için bir fatiha okurlar.

3.2.18.22. Sarı Saltuk

Urfa Kapısı'nın iç tarafında Gülşenîler Tekkesi'nin yanındadır. Türbenin içinde bir sanduka vardır. Sekizgen gövdeyi çepeçevre kuşatan bir satır yazı görülür. Hepsi ayettir. Türbenin içinde yatanın kimliğini aydınlatacak bir kitabe yoktur. Sadece kare bir çerçeve içinde siyah- beyaz taşlardan oluşturulmuş kûfî yazılanın birinde “saadet – bad”, diğerinde “Birabbil-ibad” yazıları okunmaktadır. Bu zatın, XIII. yüzyılda yaşamış Sarı Saltuk olması da mevcut Saltuknâmelere ve bilgilere göre henüz mümkün görülmektedir. Sadece Sarı Saltuk'a ait kırk yerde mezar ve makam bulunduğu rivayetlerini nazara alarak bunun da bir makam olabileceği ihtimali düşünülebilir. Eskiden, sarılık olanlardan bazıları şifa bulmak için bu yatıra giderlerdi. Burada bulunan bir kişi, hastanın kulağının arkasını çizip kan çıkarır. İyileşenler türbe üzerine yeşil kumaş veya yazma atarlardı. Günümüzde bu amaçla Sarı Saltuk'a gidiş terk edilmiştir (Beysanoğlu ve Değer 1992: 80).

Rivayete göre savaştığı sırada kellesi kesilen Sarı Saltuk Hazretleri kafasını koltuk altına alıp tekrar savaşımıştır. Savaş sırasında onun bu mucizesini farkedene bir kadın üzerine orda şehit düşmüş. Ziyarete gidenler kısmet açmak, çocuk ağlamasını kesmek, karı-koca anlaşmazlığını giderme her türlü hastalık ve sıkıntıdan kurtulmak için gider. Kardeşinin kaybı için giden kaynak kişi, şöyle söylemektedir: Üç perşembe ziyarete gittikten sonra bir gece rüyasında uzun boylu bir zat kardeşinin elini tutup yanına getirdiğini görmüş. Bir süre sonra kayıp kardeşi bulunmuş (K16).

3.2.18.23. Kamışlı Ziyaret

Diyarbakır kentinin Abdaldede Mahallesi'ndedir. Yatırın kimliği bilinmiyor. Etrafı duvarla çevrili açık türbesinin içi her yıl kendiliğinden yeşeren kamış bitkisiyle doludur. Hastalar bu kamışlardan bir çubuk kopararak ağrıyan yerlerine vururlar. İyileşenler adak olarak mum yakarlar, “Yasin” suresi okuturlar. Yatır gün geçtikçe bu önemini yitirmektedir (Beysanoğlu ve Değer 1992: 69).

3.2.18.24. Hivde (17 mart)

Karakaş (2020: 110), Hivde hakkında şöyle bilgi vermektedir: İslam ordusunun büyük komutanlarından biri olan Muaz Bin Cebel, Silvan'ın fethi sırasında şehit düşmüştür. Rivayete göre Muaz Bin Cebel'in annesi rüyasında Hz. Muhammed'i görmüştür. Hz. Muhammed, ona oğlunun şehit olduğu haberini ve aynı zamanda her yıl oğlu için şenlikler yapılacağı müjdesini vermiştir. Halk arasında şenliklerin yapılış nedeni bu rüyaya bağlanmaktadır. Silvan ilçesindeki Hivde Ziyareti 17 Mart tarihinde gerçekleştirilir. Halk arasında ziyaret yerinde bir ana-oğlun mezarının bulunduğundan söz edilir. Rivayete göre oğul, İslam uğruna şehit olmuş; sonra Allah'ın kudretliyle tekrar dirilmiş ve düğün günü yine Allah'ın takdiriyle vefat etmiştir. Bu duruma katlanamayan anne de aynı gün ölmüştür. Yörede bu ziyarete üst üste gelen kişinin hacı olacağına inanılır. Üç gün süren bu ziyarette hem eğlenilir hem de dua edilir.

Hivde zamanında 17 Mart gecesini kına yoğrulur ve salavat çekilir. Sürekli zikirde bulunulur. Gündüz oruç tutulur. Sabah ezanına doğru hafif bir yağmur yağar. Yağmur sonrası miski amber ve gül kokusu etrafa yayılır. Gökte bir yıldızın parlak bir şekilde kayıp gittiği de görülür (K42).

3.2.18.25. Seyfü'l Mülük

Çınar yolu üzerinde bulunan ziyaret Dicle Nehri'nin kenarında bulunur. Hamadanîler Dönemi'nde yaşamış büyük bir komutan olduğu söylenmektedir. Dilek dilenir. Hasta kişilerin iyileşmesi için her Perşembe Yasin ve Fatiha suresi okutulur. Günümüzde Şeyh Güzel ve Şeyh Mehdi'nin mezarları burada bulunmaktadır.

Rüyasında gören kişi çocuk sahibi olmak niyetiyle üzerine dua ettiğini ardından rüyasında Seyfü'l Mülük'ün elini gördüğünü ve ona "Kızım senin çocuğun bu dünyada yok." dediğini anlatmaktadır. Kaynak kişi, rüyasını anlatan kuzeninin hiç çocuğu olmadığını belirtmektedir (K16).

3.2.18.26. Bab-i Kâl

Diyarbakır'ın Sur ilçesinde, Merkez Bankasının arkasındaki sokağın başındadır. Etrafı duvarla çevrilidir. Diyarbakır ziyaretlerinde (türbelerinde), ziyaret ile aynı avludaki evlerde yaşayan insanların ziyarete hizmet etmekle yükümlü oldukları inancı vardır. Kaynak kişi annesinin bu ziyarete gittiğinde ziyarete komşu olan evde asılı bir sopa ile ağrıyan yere değdirildiğinde geçeceğine inanılırdı. Ayrıca komşu olan evin türbenin temizlik işi ile ilgilendiğini anlatmaktadır (K42).

3.2.18.27. Arakçın Baba

Beysanoğlu'nun (1946: 252-253), verdiği bilgilere göre Asıl adı Şeyh Muhammed-i Berzencanî'dir. Kafkasya'daki Gence kasabasının 20 fersah kuzeydoğusunda bulunan Berzenc bucağından XIII. yüzyılda göçerek şehrimize yerleşmiş bir din adamıdır. Bu zatın torunu Şeyh Muhammed-i Âmidî, Konya'nın Karaman kasabasına yerleşmiş ve burada Sinnaniyye tarikatının kurucusu Ümmi Sinan'ın kızı ile evlenmiştir. Arakçın Baba'nın soyundan birkaç müftü yetişmiştir. Bu nedenle, bu aileye “Müftüzadeler” denilirdi. Seyyid Ömer Camidî XVIII. Yüzyılda yaşamış ilim adamlarındandır. Türbeyi ziyaret sırasında Fatiha okunur ve dua edilir.

3.2.18.28. Sin u Seydoş

Erkek (Seydoş) ve kız (Sin) kardeş olan bu ziyaret Diyarbakır'ın Çınar ilçesinin güneybatısında Güvercin ve Altınakar Mahalleri'nin arasındadır. Ziyarete ekseriyetle mart ve nisan aylarında gidilmektedir. Sin ve Seydoş iki kardeş olup mağarada kayboldukları rivayet edilen bu kardeşlerin hâlen mağarada olduklarına inanılır. Çünkü cesetleri bulunamamıştır. Türbenin ocaklı ailesi Şeyh Emin ailesidir. Sin u Seydoş'un “Mâla Bûbe” diye adlandırılan aileye mensup olduğu bilinmektedir. Diyarbakır merkezde yaşayan Şeyh Güzel Hazretleri'nin de mensup olduğu ailedir. Türbenin kerametleri arasında hemen yanındaki çeşmenin belirli aralıklarla durup tekrar kaynayıp akması Sin ve Seydoş'un kerameti olarak görülür. Kimileri bu durumun türbeyi günahkâr veya kötü işlerle uğraşanlar ziyaret edince olduğuna inanır. Buraya çeşitli hastalıklar ve dilekler için gelinmektedir. Örneğin; erkek çocuk için gelen kadının duası kabul olursa çocuğun ismini Seyda veya Sin (Sinan) koyması gereklidir. Türbenin hemen yanındaki yedi düz taşı üst üste kim dilerse dileğinin kabul olacağı inancı vardır (K53).

3.2.18.29. Şeyh Güzel (Kâle Şeyh Güzel)

Ulu Cami'nin arkasındaki sokakta evi olan zat, şehir halkı tarafından sıklıkla ziyaret edilmiştir. 1903 yılında doğup, 1981 yılında vefat etmiştir. Şeyh Güzel Hazretleri “Mala Bûbe” ailesine mensup çeşitli kerametleri olan büyük bir zattır. Geçimini manavlık yaparak geçiren Şeyh ayrıca şehirde yılan öğretici olarak da bilinirmiştir. Yılanlarla ve akreplerle konuştuğu rivayetler arasındadır. Kucağında yılan olduğu ve ona hiçbir şey yapmadığı söylenmektedir. Diyarbakır şehri yılanlı şehir

olarak bilinir. Bu sebeple yılan evlerde sıklıkla görülmektedir. Evlerinde yılan gören insanların başvurduğu yer Şeyh Güzel Hazretleri'ymiş. Bunun üzerine Şeyh kesme şekere (çay şekeri) okuyup hem yemelerini hem de evin köşelerine dökmelerini istemiş. Böylelikle yılanın eve girmeyeceğine inanılmış. Mucizeleri arasında baş ağrısı, yara iyileştirme, yılan-akrep ısırması gibi bir çok rahatsızlığa şifa bulurdu. Ayrıca evinin bahçesinde bulunan incir ağacı da çocuk isteyenlerin gidip incirinden yiyip dilek dilediği başka bir keramettir. Vefatından sonra vasiyeti üzerine Seyf-ül Mülk'te Diyarbakır-Çınar yolu üzerinde 11.km Dicle Nehri'nin kıyısında defnedilmiştir (K16).

3.2.18.30. Hindi Baba

Diyarbakır merkez Sur ilçesi İnönü Caddesi'nde bulunan türbe etrafı demir çitle çevrilmiştir. Çift Kapı ve Tek Kapı'nın ortasında, postanenin karşısında bulunan türbe günün her saati ziyaretçi akınına uğramaktadır. Zat hakkında Salhanâme-i Diyarbekir'' bugünkü yerinde medfun olduğu belirtilmektedir.

Hakkında çeşitli söylemler bulunan zatın Hindistan'dan gelmiş bir ermiş olduğu ve Diyarbakır'a yerleşip uzun süre ayakkabı tamirciliği yaptığı ölümünden sonra buraya defnedildiği rivayet edilir. Bir diğer bilgi ise aslen Akkoyunlu Devleti'ne bağlı bir Türk aşireti olan Hindî aşiretine mensup olduğu söylenmektedir. Diyarbakırlı ünlü edebiyatçı Süleyman Nazif, *Gene İran-ı Viran* başlıklı yazısında annesinin soyunun bu aşirete dayandığı ve Hindi Baba'nın da bu aileye mensup olduğunu söylemektedir.

Türbe merkezi bir yerde olduğundan hemen her derdi olanın bir Fatiha okuyup uğramaktadır. Hasta olan, kısmet isteyen birçok insan burayı ziyaret etmektedir.

3.2.18.31. Şeyhmalan Ziyareti

Dicle ilçesinin Tepebaşı köyündeki Şeyhmalan Türbesi'yle ilgili yöre halkı tarafından şunlar anlatılmaktadır: Bu köye vakti zamanında Şeyh Musa ile kardeşi Medine'den gelmiş. Köy halkı bu iki yabancıyı kabullenememiştir. Bu yabancılar sabah akşam ibadetlerini yerine getiren salih kişilermiş. Ama köy halkı bir türlü köylerinde yabancıları kabullenememiş ve bu kardeşlerin evli olduğuna dair söylentide bulunmuşlardır. Bu dedikodular üzerine köy halkı bu iki salih kişiyi askerlere şikayet eder.İki asker yola koyulmuş bir asker diğerine yolda şöyle söyler. Eğer bu gideceğimiz kişiler Allah'ın salih kullarından ise bize bu kış günü üzüm ve incir gibi meyvelerden ikram ederler. Askerler varınca Şeyh Musa'nın evine Şeyh kardeşine seslenir ve

dolaptaki tepsiyi getirmesini söyler. Yiyecek bir şeyleri olmayan kız kardeşi neyi getireyim bir şey yok. Bunun üzerine Şeyh sen önden dolaptaki tepsiyi getirmesini söyler. Kız gider bir bakar ki üstü örtülü bir tepsi, getirir içeriye askerlere ikram eder. Bu gördüklerine inanamayan askerler Şeyh'in gerçekten büyük bir zat olduğuna kanaat getirir ve onu Eğil Karakoluna götürmek istediklerini rica ederek söylerler. Şeyh ile askerler yola çıktıktan sonra Şeyh Musa yol kenarında namaz kılacağını söyler. Namaz esnasında sırrı ortaya çıktığı için vefat eder. O günden sonra köy ve köyde yaşayanlar kutsal (Ensari) olarak anılır. Ziyaret akıl ve ruh hastalıkları için ziyaret edilir (K75).

3.2.18.32. Sancı Ziyareti

Karadeniz (Korê) Mahallesi ile Gavur Meydanı civarında bulunan ziyarete ekseriyetle çocuğu olmayan kadınlar veya sancısı olan kişiler başvurur. *Fatiha* suresi okur, dua ederler. Ziyaretin yanındaki kuyudan su alıp içilir. Sudan biraz alıp evde de iki veya üç gün boyunca içilirse sancının geçeceğine inanılır. İyileşen hasta ziyarete *Yasin* suresini okur ve okuttur(K35).

3.2.18.33. Veysel Karani

Bu türbe Diyarbakır sınırları içerisinde yer almasa da halkın ziyaret ettiği kutsal mekanlardan biridir. Beysanoğlu ve Değer(1992)Diyarbakır- Siirt yolu üzerinde, Baykan'ın 8 km. yakınında Yeşil Çevre köyü civarındadır. Ziyaret yeri cas denilen harç ve moloz taşlarla inşa edilmiştir. 1967 yılında bu türbe yıktırılıp yerine Siirt Valiliği tarafından kurulan Veysel Karani Tarihi Eserleri Koruma ve Eski Değerleriyle Güzelleştirme Derneği'nin iş ve güç birliğiyle yeniden yapılmıştır. Etrafı ağaçlandırılmış otel , tesis ve kesimhane kurulmuştur.

Türbede Veysel Karani (12. yy) hazretlerinin yattığına inanılır. Diyarbakır'da Veysel Karani'nin hikayesi şöyle bilinir. Şeyh Osman, Veysel Karani Hazretleri'ni görmeye geldiği sırada karşısına çıkan şeytana(insan kılığında bir gözü kör) türbeye ne kadar uzaklıkta olduğunu sorar. Bunun üzerine şeytan hâlen katedeceğin çok yolun var der.Şeyh Osman yorgun ve bitkin olduğu için yolda gördüğü şeytana inanmıştır. Yola devam edemeyen Şeyh Osman bugünkü yerinde vefat etmiştir. Bunu duyan Veysel Karani Hazretleri üzülp şöyle demiştir: “Beni seven ve sayan müritlerim önce Şeyh Osman Türbesi'ni daha sonra beni tavaf etsin.” Günümüzde ziyarete gidenler önce Şeyh Osman'ı daha sonra Veysel Karani Türbesi'ni ziyaret eder. Diyarbakır yöresinde insanlar türbede adak adar, kurban keser ve bir gece konaklar. Ayrıca hacca gidemeyen

maddi durumu elverişli olmayan insanların yedi yıl boyunca yılda bir kez ziyaret ettikleri taktirde yedinci yılın sonunda kurban kesmesi ile hacı olunacağına inanılır. Her çeşit hastalık olmak üzere dilek için gidilir. Göz hastalıkları, romatizma, felç gibi rahatsızlıklarda ziyaret edilir.

3.2.18.34. Şeyhi Koteke

Diyarbakır'ın Ergani ilçesi Yakacık (Kotekan) köyünde bulunan Kadir-i Rufai tarikatına bağlı Şeyh İbrahim ve ailesi Diyarbakır halkı tarafından bilinen ve ilgi gösterilen bir şeyh ailesidir. Kökenlerinin seyyid olduğu söylenmektedir. Diyarbakır halkı tarafından özellikle hastalıklara şifa bulmak için ziyaret edilen bir ailedir. Diyarbakır'ın Bağlar ilçesinde ikamet etmektedirler. Kendi isimlerini taşıyan baharat ve şifalı bitkiler dükkanı bulunmaktadır. Her türlü hastalığa şifa bulan ilaçlar ve karışımlar yapmaktadırlar. Ayrıca muska ve boylama da tedavi yöntemlerinin arasındadır.

Sorunların ve hastalıkların giderilmesi için buraya üç hafta üst üste gelinir. Gerekirse ocağın olduğu yerde uyumak gerekir. Ocaklı, ağrıyan yere bastonunu veya atalarından kalma patiği sürer (Akca, 2009: 130).

3.2.18.35. Şeyh Zırav Ziyareti

Karacadağ'da bulunan ziyarete çoğunlukla felçliler ve ruhsal hastalığı olan insanlar gitmektedir. Karacadağ'da şeyhler, genelde hem köyün ileri geleni hem de iyileştirme yeteneği olan zatlar olduğu görülmektedir.

3.2.18.36. Şeyh Ahmed Türbesi

Diyarbakır'ın Çınar ilçesinin Meydan (Şorşıp) köyünde bulunan türbedir. Şeyh Ahmed aslen Hasankeyf'te doğup 1925-1927 yıllarında Aktunakar (Tezherab) köyüne medrese-tekke eğitimi için gelmiştir. Zeki bir talebe olan Şeyh geldiği sırada evli olmasına rağmen 2 yıl boyunca köyüne dönmemiştir. Bunun üzerine bacanağının oğlu Ömer Altunakar'ın köyüne gelir. Şeyh Kasım'a, Şeyh Ahmed'i sorar. Şeyh Kasım ona henüz şeyh olmamış olan fakı Ahmet'in damı akıtmasını diye silindiriyle sürdüğünü söylemektedir. Fakılarla beraber onu görmeye giden bacanağı gözlerine inanamamış. Şeyh Ahmed bir köşede yağmurdan etkilenmeden otururken silindir kendi kendine gidip-gelip damı düzleştiriyordu. Bu mucize ile şeyh mertebesine yükseldi. Bacanağının oğlu ile Hasankeyf'e ailesini görmeye gitmiştir. Yolda giderken Göksu Çayı'nı geçerken suyun iki tarafa ayrıldığı ve onlara yol verdiği bir diğer mucizeleri arasındadır.

1938 yıllarında Mazıdağı'nın Aşağıocak köyünde beş seneye yakın kalmış. Daha sonra şimdi türbesinin bulunduğu köye Meydan (Şorşıp) köye, köylüler imam olarak gelmesini ister. Bunun üzerine köye yerleşir. Eşi Feriha'dan (Ferha) yedi çocuğu (2 kız 5 beş erkek) Samia, Meliha, Mehmet Nesih, Mehmet Vecihi, Mehmet Macid, Mehmet Mürşid adlı çocukları vardır. İkinci eşi Amine'den ise (Garzanlı) beş çocuğu olur. Çocukları; Tavvur, Sabia, Mensure, Mehmet Fatih, Mehmet Metin'dir. Şeyh'in yanına gelen hastalar çoğunlukla ruh hastalıkları ve cin çarpması içindir (K53).

3.2.18.37. Bakustan Pîrika

Bağyaka köyü Savur ilçesine bağlı olmasına rağmen Diyarbakır halkı tarafından çocuk hastalıkları için başvurulmuş bir ziyaretir. Ziyaret ağaçlık alanın içinde bulunmaktadır. Buraya ziyaretçiler ateşli çocuk hastalığı şikayetiyle gelmektedir. Gelen ziyaretçiler iki rekat namaz kılar. Ardından tavuk veya horoz kurban ederler (K53).

3.2.18.38. Ziyareta Herebazin

Çınar ile Mazıdağı arasındaki Kemerli (Herebazin) Mahallesi'nde bulunan ziyaret tepenin üzerindedir. Etrafı taşlarla çevrili yatıra çocuk hastalıkları için özellikle çarşamba günleri ziyaret edilir. Sıklıkla geçmeyen ishal, karın ağrısı, kusma gibi şikayetler için gidilir. Yatıra getirilen çocuk yatırın etrafında gezdirilir. Daha sonra horoz ya da tavuk kurban olarak kesilir. Bütçesi olmayanlar şeker de dağıtabilir(K2, K53).

3.2.18.39. Pîr Ewdal Ziyareti

Çınar'ın; Aşağıkonak, Yaprakbaşı ve Düzova Mahalleleri'nin ortasında bulunan ziyaret Mardin-Diyarbakır arasında bulunmaktadır. Ziyaret, Zerkavan Kalesi'nin hemen arkasındadır. Tarihi mağaralar olan Dindola Mağaraları bölgesi de denilmektedir. Ziyarete sonbaharda perşembe günleri gidilir. İsteyen bir gece kalabilir. Pîr Ewdal Ziyaretine gidenler kurban keser. Yıl içerisinde her türlü hastalıktan kurtulmak ve belanın yaklaşmaması için gidilir (K53).

3.2.18.40. Pîr İbrahim Ziyareti

Çınar'ın Göksu Barajı'nın yakınında bulunan ziyaretin bir kısmı barajın altında kalmıştır. Yukarıda belirttiğimiz Pîr Ewdal'ın kardeşi olduğu halk arasında söylenmektedir. Türbede zatın yatırı bulunmaktadır. Her yıl sular çekilince ziyaret

tamamen ortaya çıkmaktadır. Her türlü hastalık ve dilek için gidilse de en çok romatizma hastalıkları ve felçliler götürülmektedir. Ayrıca çocuk isteyen kadınların da gittiği ve doğan erkek çocuğa İbrahim isminin verildiği yöre halkı tarafından anlatılmaktadır. Diğer bir efsanede haram ve kötü amel işleyen kulların baraj suyuna girince boğulduğu anlatılmaktadır. Ziyaret her üç yıl veya her yedi yılda bir can alır diye efsane dilden dile anlatılmaktadır (K34, K24,K27).

3.2.18.41. Sıtma Ziyareti

Lice ilçesinde olan Sıtma Çeşmesi'nin (Kâniya Tâ) yanındadır. Ziyaret hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında türbe yıktırılmıştır. Çeşme günümüze dek gelmiştir. Buraya sıtma şikayetiyle gelen hasta, üç gün boyunca *Fatiha* suresi okur ve suda yıkanır. Gün hastalıktan kurtulmuş olur (Beysanoğlu ve Değer, 1992: 78).

3.2.18.42. Gamgötürmez

Sarılık için gidilen bu ziyaret şehir merkezinin Benusen düzlüğündedir. Yatır etrafı duvarla çevirili yeşillik alanda bulunur. Buraya gelen hastalar, Gamgötürmez kaynak suyundan içer veya etraftan toplanan otları kaynatıp banyo yapar. Ekseriyetle çarşamba, cuma, pazar günleri üç gün bu yatıra götürülür. Son banyodan sonra hastada iyileşme görülür. Halk arasında “hastayı çimlendirme” denilmektedir (Beysanoğlu ve Değer, 1992: 79).

3.2.18.43. Şeyh Abdülcélil Türbesi

Kentin merkezinde Safa Camisi'nin doğu tarafındadır. Perşembe günleri (cuma akşamı) ziyaret edilir. İki tane küçük penceresi olan türbenin sandukası yeşil ipek bir örtüyle örtülmüştür. Daha çok göz ve baş ağrısına şifa bulmak için ziyaret edilir. *Fatihave Yasin* sureleri okutulur. İyileşmek için dilek dilenir (Beysanoğlu ve Değer, 1992: 77).

3.2.18.44. Şeyh Şapur

Şehabüddin Yatırı ve Şeyh Şapur mezarı Hazro'dan 1 km uzaklıkta bulunur. Aslen İran'dan buraya geldikleri söylenmektedir. Çocuğu olmayanlar ve sıtma hastalığı tarafından ziyaret edilir. Ziyaret sırasında mekik dokurlardı. Ayrıca iyileşen hasta kurban adak adamaktadır. (Beysanoğlu ve Değer, 1992: 83).

3.2.18.45. İnce Baba

Diyarbakır merkezden 16 km uzaklıktaki Toraman köyü ile Kubacık köyü arasındadır. Etrafına göre biraz yüksek bir tepecikte bulunmaktadır. Yatırın etrafı çitlidir. Bu zatın Diyarbakır'ın fethi sırasında şehit olduğu söylenmektedir. Halk her türlü hastalık için gitmektedir. Hamile kalmak isteyen kadın toprağını karnına sürer ve dilek diler. Diş ağrısı için gidip dua ettikten sonra bir saat içinde diş ağrısını da geçirir(K36).

3.2.18.46. Tıl Alo

Diyarbakır'ın Karaçalı köyünde bulunan ziyaret köye ismini vermektedir. Ziyarete birçok sebepten dolayı gidilmektedir. Tıl Alo'nun hayvan hastalıklarını bildiğini öyle ki hayvanlarla iletişim kurduğuna inanılırdı. Etraftakiler, hasta hayvanların iyileşmesi için türbenin etrafında otlatılmış. Tıl Alo türbesine gelen hastalar sinir ve akli dengesi yerinde olmayanlardır(Erdem, 2011: 38).

3.3.19. Şifalı sular

Ankaris Şifalı Suyu: İlçe merkezine 2 km uzaklıkta Veziri Mahallesi'ndedir. Cumhuriyet Yatılı İlköğretim Bölge Okulu yanındadır. Çevresinde herhangi bir tesis yoktur. Kaynağın nereden geldiği bilinmemektedir. Ama bu suda yıkanan ve içenlerin; sarılık, karaciğer hastalıklarından kurtulacaklarına inanılır. Ayrıca böbrek taşlarının düşürülmesinde etkili olduğu söyleniyor(URL 34).

Çermik Kaplıcaları: Çermik ilçesinde bulunan kaplıca yıl boyunca adeta ziyaretçi akınına uğramaktadır. Diyarbakır ve çevre illerin gözde kaplıcasıdır. Romatizma, kas ağrıları, felç ve deri hastalarının şifa bulduğu yerdir. Ayrıca Belkis Hamamı da kadın hastalıkları ve çocuk sahibi olmak isteyen kadınların sıklıkla terci ettiği bir yer hâline gelmiştir. Çocuk sahibi olmak isteyen kadınların buraya özgü efsaneye göre dua eder ve dilek diler (URL 35).

Çermik merkeze 3 km uzaklıkta olan kaplıca yılın her mevsiminde 48, 5 derece sıcaklıkta akan şifalı su kaynak şeklinde yerin dibinden çıkmaktadır. Saniyede 7 litre su hamam tesisine iletilmektedir. Yaklaşık 1728 kişinin termal hamamdan faydalanması sağlanmaktadır. Hamam üç binada 4 havuzlu, 18 ayrı banyo, 3 kurna bulunmaktadır. İlçe konaklama olarak önceki dönemlere göre yatak kapasitesini artırmış ve lüks bir

ortamda ziyaretçilerine sunmaktadır. Yukarda da belirttiğimiz hastalıklar dışında böbrek, idrar yollarına ve bel bölgesi ağrılarına da iyi gelmektedir. Ayrıca beslenme bozukluğu gibi şikayetlere de deva olmaktadır. Aşırı stres ve yorgunluk gibi gündelik problemler içinde kaplıcalar iyi gelmektedir.

Çermik Kaplıcaları için yörede iki efsane anlatılmaktadır. Bu efsaneler şöyledir: Diyarbakır yakınlarında Akkoyunlu Devleti'nin hükümdarı hüküm sürmektedir. Hükümdar'ın birden çok erkek çocuğu olmasına rağmen kız çocuğu olmuyormuş. Hükümdarlar genelde erkek çocuk istemelerine rağmen kız çocuğuna sahip olmak da onlar için farklı bir mutluluk olmalı. Hükümdar da, böyle bir özlemin içerisindeydi. Dönemin hekimlerine, ermişlerine başvurursa da her biri ayrı umutlandırmış ama bir sonuç alamamıştır. Hükümdar bir gece rüyasına beyaz saçlı ve sakallı akça pakça bir ihtiyar girer. İhtiyarın elinden bir tas sıcak su içmiş. Rüyasında ihtiyar ona *“Bu suyu içersen Tanrı sana kız çocuğu verecek.”* demiş. Rüya da olsa Hükümdar'ın içine bir umut dolmuş. Biraz zaman geçtikten sonra Hükümdar'ın gerçekten bir kızı olurmuş. Bu sevincin üzerine Hükümdar adaklar adarmış. Kırk gün, kırk gece sürecek eğlenceler düzenler. Kızı o kadar güzelmiş ki tıpkı ünlü Saba Melikesi Belkıs'a benzemekteymiş. Bunun üzerine kızın adını Belkıs koymuştur. Zamanla Belkis, büyür ve serpilir bir genç kız olur. Onu gören delikanlıların kalbini hoplatırmış. Öyleki komşu krallıklar ve beyler defalarca istemeye gelirmiş. Ama Belkıs kimseye evet demezmiş. Onun gönlü bahçıvanın oğlu Sami'de imiş. Tabi *“Hükümdar kızı hiç bahçıvan oğlu ile evlenir mi?”* demeyin gönül bu akıl-sır erdirilmez. Bir gün yine komşu ülkelerden bir kral ve kraliçe Belkıs'ı istemeye gelmişler. Belkis bu talibini de reddedermiş. Bunun üzerine kraliçe beddua eder. Çok geçmeden Belkis'in yakasını hastalıklar bırakmamış. Benzi sararıp solan Belkis yataklara düşmüş. İnci dişleri tek tek dökülmüş. Vücudunda çeşitli yaralar çıkmış. Belkis tanınmaz hâle gelmiş öyle ki görenler ondan kaçır olmuş. Hükümdar babası servetini ermişlere, tabiplere sermişse de bir çare bulunamamıştır. Tabi bu hâline üzülenlerden biri de Sami imiş. Belkis'in sevdikleri hâlini gördükçe içten içe harap olur. Bu duruma dayanmayan Belkis kılık değiştirip yollara düşermiş. Belkis bir dağın yamacına gelir. Tabiatla iç içe yaşayan Belkis kış ve soğuk bastırınca bir yer bulmaya çalışır. Gezinirken gördüğü su kaynağına yaklaşır ve su içmek istermiş. Ama gördüğü su sıcak bir kaynak ve üzerinden buharlar çıkıyor. Belkis buradan ayrılmaz, hem üşümesi geçer hem de günden güne yaraları iyileşir. Belkis bir gün yine suya girerken bir de sudaki aksini görür. Gözlerine inanamayan Belkis eski güzelliğinin geri geldiğini ve sağlığına kavuştuğunu görür. Bu arada Akkoyunlu Hükümdarın gittiği günden beri

onu aratıyormuş. Tabi arayanların başında Belkis kızın sevdiği Sami varmış. Aradan bunca yıl geçmesine rağmen onu bulacağına dahi umudunu hiç kaybetmemiştir. Nihayet, yolu Belkis'in bulunduğu yere düşmüş. Ormana gelen Sami'nin dikkatini kuşların söylediği türkü çekmiş. Şöyle diyormuş kuşlar:

“Belkis burda saklıdır/ Babası evde yaslıdır.

Sıcak sular arkadaşı/ Biz kuşlar can yoldaşı...”

Bu sözleri duyan Sami, sözü edilen sıcak suları aramaya başlamış. Bu arada kuşlar da ona yoldaşlık yapar. Sami biraz sonra Belkis'i sıcak suyun kenarında görmüş. Gözlerine inanamayan Sami mutluluktan Belkis'a sarılır. Sohbet muhabbet ettikten sonra onu eve götürmek için ikna etmeye çalışır. Ama Belkis'i ikna edememiş. Bunun üzerine kuşlar yeniden dile gelip şunları söylemişlerdir:

“Belkis buradan ayrılmaz/ Sıcak sular onu bırakmaz

Seviyorsan sen Belkis'ı/ Ona getir babasını

Bunun üzerine Sami koşarcasına Hükümdar'ın yanına giderek bu sevinçli haberi vermek ister. Hükümdar'ın huzuruna çıkıp müjdeli haberi verir. Duyduklarına sevinen Hükümdar “Eğer doğru ise kızımı sana vereceğim” demiş, Sami'ye. Bir an önce kızına kavuşmak için yola düşer. Hükümdar kızını sağ salim görünce hemen oracıkta düğün dernek yapar. Belkis'in isteği üzerine sıcak suların üzerinde hemen bir yapı inşa edilir. Günümüzde hâlen varlığı korunan “Büyük Paşa Hamamı'nın” bu efsanenede geçen yapı olduğuna inanılır.

Çermik Kaplıcaları ile ilgili söylenen efsaneleri çalışmamızda geniş tutmamamızın en önemli nedeni bölge halkı için iyileştirici, şifa verici bir yer olarak bilinmesidir. Buraya yıl boyunca çok ilgi duyulur. Gelenler ekseriyetle hastalıklarına çare bulmak içindir. Çermik Kaplıcaları bu şekilde tanınan ve tercih edilen bir yer olunca efsanelerde çeşitlilik gösterebilmektedir.

Zamanın Çermik beylerinden birinin Belkis adında güzelliği dillere destan bir kızı varmış. Bir gün bu güzel kızın bedeninde çeşitli yaralar çıkmıştır. Etrafta ne kadar hekim, hoca ve şeyh varsa bulunup getirilmiş. Ama hiçbiri fayda etmemiştir. Kızcağız günden güne fenalaşmıştır. Bedenindeki yara ve çibanlar kokmaya, çürümeye başlamıştır. Öyle ki etrafa kötü kokular yayılmıştır. Buna dayanamayan Belkis saraydan çıkartılıp bir ormana götürülmüş. Ormanda dolaşırken bir su kaynağı görmüş ve ayaklarını sokmuş. Biraz geçtikten sonra bu suyun ağrılarını rahatlattığını fark eder.

Bunu üzerine suyun içine girmiş. Bir zaman sonra bedenindeki yaraların geçtiğini ve iyileştiğini görür. Buna çok sevinen Belkıs gün geçtikçe güzelliğine kavuşmuştur. Bunu gören muhafızlar bu durumu beye söylemiştir. Buna çok sevinen bey oraya gelmiş ve gözlerine inanamamış. Bunun üzerine kaplıca suyunun üzerine hamam yaptırmıştır. “Büyük Paşa Hamamı’nın” bu yapı olduğuna inanılır.

1981’den başlamak üzere 1. *Melike Belkıs Şenlikleri* düzenlenmiştir. Festivale çeşitli sanatçılar gelmektedir. İzzet Yıldızhan, kendisi Çermikli olmakla birlikte yerli sanatçılarda gelmektedir (Beysanoğlu ve Değer, 1992:95,96).

Belkıs Hatun adı hamamlardan birine verilmiştir. Bu hamamda yıkanan çocuksuz kadınlar çocukları olsun diye hamamın havuzuna girmeden şu tekerlemeyi söyler:

Belkıs Hatun, Belkıs Hatun

Tenceremi sattım

Leğenimi sattım

Sana geldim

Belime kuşak

Karnıma uşak (K16)

Çermik hamamı ile ilgili olarak insanlar arasında birtakım inanışlar oluşmuştur. Örneğin, gebe kalamayan kadınların Çermik hamamında yedi kez banyo yapıp suyun kaynak yerinde oturdukları takdirde, çocuklarının olacağına inanılır. Çermik hamamına gelip bu işlemleri yaptıktan sonra çocuk sahibi olduğunu söyleyen birçok kadın vardır. Bu durum, halk arasında “bunun üstüne hamile kaldı” tabiriyle anlatılır(Karakaş, 2014: 14)

Hamravat Suyu: Hamravat suyunun balgam söktürücü ve safra taşı düşürücü özelliğe sahip olduğu halk arasında söylenmektedir. Bu şifalı suyun kaynağı Karacadağ eteklerindedir. Şehre 1543’te Kanuni Sultan Süleyman’ın emriyle “kantaralar” denilen yere 27 gözlü su kemer ile şehre getirilmiştir (Beysanoğlu ve Değer,1992: 99).

Ambar Çayı: Kocaköy’ün 3 km ötesinde ki Ambar köyünden adını almaktadır. Hani ile Lice arasında ortaya çıkan bu kaynak suyu Bismil’de Dicle Irmağı’yla birleşmektedir. Cilt hastalıklarına iyi gelmektedir. Cilt hastalıkları için Ambar

Çayı'ndan su getirilir ve temiz bir yerde hasta su ile yıkanır. Hastalığın geçeceğine inanılır (Almaz, 2019: 5).

Kırklar Suyu: Diyarbakır'ın güneyinde bulunan Kırklardağı'nın doğusundaki kiliseye ait kuyudan çıkan sudur. Süryani azizlerinden 40 şehit gömülü bulunduğu için düzlükte kurulan kiliseye ve kuyuya bu adı vermişlerdir. 5. yüzyılda Mar-Yuhanna tarafından yaptırılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra burada sadece şifalı olarak bilinen kuyu ve duvar kalıntısı kalmıştır. Buraya hastalar sıtma rahatsızlığı için ekseriyetle gelmektedir. Bu gelenek 1930'lu yılların sonlarına kadar devam etmekteymiş. Üç çarşamba buraya götürülür ve bu sudan içirilirmiş. Hasta için kuyudan bir hafta kullanabileceği su götürülür. Üç hafta sonra hastanın iyileşeceğine inanılır (Beysanoğlu ve Değer, 1992:98).

Kırklar suyu, günümüzde dilekte bulunmak isteyen kişilerce ziyaret etmektedir. Bölgede yaşayan kişiler burda bir ışık ve aydınlanma gördüklerini anlatmaktadırlar. Kırklardağı'nda bulunan bu ziyaret müslümanlar tarafından da ziyaret edilmektedir. Kurban Bayramı'nın arifesinde dilek dilemeye gidilir (K16).

Pınarlar Başı (Serê Kaniyê): Arkbaşı Mahallesi'nin 1 km. kadar kuzeyinde, Güneydoğu'ya doğru akmakta olan Pamuk Çayı Mecnefa suyunu alıp güneye döndüğü dirsekte bulunan su kaynaklarıdır. Burada kayalık bir zeminin oluklarından irili ufaklı kırk kadar pınar akmaktadır. Rivayete göre Silvan'a giden bir evliya burada soluklanmak için mola vermiş. Suyu tükenen zat az bir uykuya dalmış, rüyasında birinin ona “Su, ayaklarının altında asanı yere vur” demiş. Bunun üzerine evliya denileni yapmış ve su çıkmış. Günümüzde bu su kutsal sayılmaktadır. Çocuğu olmayan aileler burayı ziyaret edip suyundan içmektedir (Almaz, 2019: 5).

Bırkleyn Suyu: Diyarbakır'ın Lice ilçesine bağlı Örtülü köyünde bulunur. Dicle'nin Bermal koluna bağlıdır. Aynı isimden mağaraların içinden kaynak su şeklinde çıkmaktadır. Bırkleyn Mağaraları için birden çok efsane yöre halkı tarafından anlatılmaktadır. Hızır'ın (a.s) burada ölümsüzlük suyunu içtiği ve Hz. Musa ile buluştuğu söylenenler arasındadır. Astım hastalıkları için iyi geldiği halk tarafından söylenmektedir. Ayrıca çeşitli hastalıklar için burada hastalara banyo yaptırılır. Bir süre suya girilir.

Şeyh Musa Suyu: Şeyh Musa Ziyareti Kocaköy ilçesinin Akdiken Mahallesi'nde bulunmaktadır. Romatizma ve felçli hastalar yatırın etrafında bulunan su iyi gelmektedir. Suda oluşan çamur romatizma olan yerlere sürülür. Ayrıca yöre halkı mezarlıklarda bulunan çınar ağaçlarının kökünden çıkan suyla hastalıklı yerlerini yıkarlar. İnanişâ göre kutsal olan bu su hastalığı geçirmektedir (Almaz, 2019: 5).

Çalışmamızda sağaltım yöntemlerinden bir diğeri de türbe ve yatır ziyaretleridir. Yöre halkının büyük bir kısmının bu sağaltım yerlerine ilgisi bulunmaktadır. Diyarbakır'da bu türbe ve yatırların çoğunun ünü kendi sınırlarını aşmıştır. Örnek olarak Mirani Türbesi'ne birçok şehirden hatta yurt dışından bile ziyaretçiler gelmektedir. Felçli hastaların gelip dertlerine çare olduğuna inanılan türbe yıl boyunca birçok ziyaretçinin uğrak yeri haline gelmiştir.

Çalışmamızın sonucunda modern tıbbın tam anlamıyla yeterli olmadığını bu sebeple insanların alternatif veya bilindik halk hekimi uygulamalarına başvurduğunu günümüzde de sürdürdüğünü gözlemlemekteyiz. Halk hekimliğinin varlığını sürdürmesinde inanç ve geleneğe bağlılıkta önemli etkenlerdendir.

Bazı Bitkilerin Yöresel İsimleri

Sütleğen Otu: Hullişirik

Acı Yavşan Otu: Meryemhort/Bojna

Yarpuz: Punq

Çiriş otu : Gûrız

Deve Dikeni/ Şevketi Bostan: Kivar/Qivar

Hatmi Çiçeği: Hiro/İro

Üzerlik Otu : Herbel veya Hêbi Herbelok

Kapari Bitkisi : Kemberok

Sinir Otu : Pelheviz

Ebegümece : Tolîk

Ayrık Otu: Frez

Gelin Damat Otu: Bûku Zava

Şeytan Kulağı : Kespik

Kelek : Şemmamok

Sarı Kantaron : Sarı Kantaron

Palamut : Berû

Hava Civa Otu: Hewajo

Keten Tohumu : Bızırkıtan/Tovê flaxê

Kuzukulağı : Tırşok

Hibisküs : Çaya Sor/ Çaya Hece

Isırgan Otu: Gezgezok

Meryem Ana Otu, Fatma Ana Otu : Gezbelok/Gîrbelog/Mervend

Eşek Dikenî: Şekirok

SONUÇ

Halk hekimliği, halkın ilkel zamanlardan bu yana hastalıklara karşı gösterdiği tutum ve inançların tümüdür. İnançlar doğrultusunda şekillenen halk hekimliği uygulamaları yaşıadığı toplumun aynası olmuştur. Toplumların kültürüne yerleşen halk hekimliği uygulamaları kuşaktan kuşağa aktarılan folklorik zenginliklerdir. Çalışmamızda Anadolu'nun zengin kültürünün bir parçası olan halk hekimliği uygulamalarına yer vermekteyiz. Araştırma alanımız Diyarbakır merkez ve çevresini kapsamaktadır. Araştırma alanımızda halk hekimliği yöntem ve teknikleri aktif bir şekilde devam etmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümümüzde araştırmamız hakkında bilgiler sunulmaktadır. Araştırmanın konusu, metodu, amacı, kapsamı ve alanı açıklanmıştır. Araştırmanın alanı kendi içinde başlıklara ayrılarak daha geniş olarak ele alınmıştır. Araştırma alanının fiziki yapısı, tarihi, ekonomisi ve sosyo-kültürel yapısı açıklanmıştır. Birinci bölüm, çalışmamız hakkında genel bir giriş niteliğinde sonuçlanmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünü iki ana başlık hâlinde ele alınmaktadır. İkinci bölümün birinci kısmında çalışma konusunun temelini oluşturan halk hekimliği hakkında açıklamalara yer verilmektedir. Ardından bir diğer başlık olan modern tıp ile halk hekimliği artıları eksileriyle ele alınmıştır. Çalışma alanının bulunduğu yer olmasından ötürü Anadolu halk hekimliği hakkında bilgilere yer verilmiştir. Araştırma sırasında bir kısım kaynak kişinin bazı halk hekimliği uygulamalarını atalarından öğrenmediklerini internet, sosyal medya, televizyon gibi mecralardan öğrendiklerini belirtilmektedirler. Bundan dolayı çalışmada halk hekimliğinde sosyal medya-internet ve televizyonun etkisi başlığına yer verilmiştir. Ayrıca ilaçların birden fazla yan etkisinin bilinmesiyle daha az etken madde içeren bitkilerin kullanımı sosyal-medya ve televizyon programıyla daha da yaygınlaşmıştır. Halk hekimliği alanında sağaltıcılar; şaman, kam, otacı, üfürükçü, ocaklı ile sağaltım yerlerinden olan yatır-türbelere tek tek başlıklar hâlinde yer verilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünün ikinci başlığında halk hekimliğinde kullanılan terimlere ve tedavi yöntemlerine yer verilmiştir. Alazlama, göçürme, parpılama, nazarlık, büyü, fal bakma ve drog gibi halk hekimliği alanında kullanılan terimler açıklanmıştır. Üçüncü bölüme geçmeden önce halk hekimliği terimlerine açıklık getirmek amaçlanmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünün ilk başlığında Diyarbakır halk hekimliği alanında yapılan uygulamalar ve sağaltım yöntemleri belirtilmiştir. Hastalıklar günümüz tıbbında olduğu gibi gruplandırılıp açıklanmıştır. Araştırma neticesinde çeşitli sağaltım ve tedavi yöntemlerine ulaşılmıştır. Diyarbakır halk hekimliğinde çeşitli malzemelerden elde edilen emler genelde karışım şeklindedir. Kullanılan malzemelerden en çok bitkisel, hayvansal ve daha azı da madensel, endüstriyel ve diğer malzemeler ile ürünler kullanılmaktadır. Bunlardan bitkisel kaynaklı olanlar bugün tıpta kullanılmaktadır. Bitkisel olarak sumak, zeytin, zeytinyağı, pekmez, bamya, kış kabağı, yarpuz, acı yavşan, limon, sarımsak gibi birçok malzeme kullanılmaktadır. Örneğin; sumak, badem ve şekerin diş ağrılarında veya ağız içi yaralarında kullanıldığı kaynak kişiler tarafından belirtilmektedir. Hayvansal malzemelerde yörede bal, yoğurt, süt, kuyruk yağı, kirpi kanı, keçi ayağı, keçi idrarı, eşek sütü kullanılmaktadır. Yörede kas ve romatizma ağrılarında kuyruk yağının tedavide kullanıldığı görülmektedir. Kanseri gibi amansız hastalıklarda bal, kirpi ve kaplumbağa kanı ilaç olarak kullanılmaktadır. Madensel ve endüstriyel malzemeler olarak su, tuz, ispirto, alkol, çakmak taşı, jilet kullanılmaktadır. Çalışma neticesinde yörede hangi malzeme kullanılırlarsa kullanılsın asıl önemli olan tedaviye kalpten inanmaktır. İnanç ve gönülden bağlı olunmadığında hastalıktan kurtulmak mümkün değildir.

Sağaltım yöntemleri arasında parpilama, büyüsel tedavi ile çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Diyarbakır halk hekimliğinde kullanılan tedavi şekillerinin Anadolu'nun birçok yerinde benzerlik gösterdiği sonucuna varılmıştır. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde ve Diyarbakır'da olmak üzere kullanılan malzemelerin değişen coğrafyaya ve bitki örtüsüne göre farklılık gösterdiğini fakat inanış ve uygulamaların aynı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin kış kabağının Diyarbakır'ın Lice, Dicle, Hani ilçelerinde diğer ilçelere nazaran daha fazla yetişmesinden ötürü kocakarı dediğimiz yaşlı kadınların bu sebzeyi halk hekimliği alanında ilaç-em olarak kullandıkları görülmektedir. Aynı şekilde Diyarbakır'ın Çınar ilçesinin Mardin sınırında zeytin yetiştirilmesinden dolayı halk emlerinde ana ürün olarak zeytin kullanılmaktadır. Dut, dut pekmezi, karpuz, menengiç, acı yavşan, yarpuz, sumak da tedavilerde kullanılan diğer yerli ürünlerdir. Çalışma sonucunda ortaya çıkan veriler neticesinde ilaç yapımında kullanılan bitki adları zaman zaman değişmektedir. Örneğin; acı yavşan otuna Diyarbakır merkezde meryemhort, Çınar ve Bismil'de ise bojna denilmektedir. Bu durum hastalık adlarında da ortaya çıkmakta ve yöreye özgü kavramların varlığı görülmektedir.

İster gelişmiş bir toplum olsun ister ilkel bir toplum olsun insanoğlunun ihtiyaç duyduğu her şey yaşamaya devam eder. Mesela kırık-çıkık vakalarında bazen modern tıbbın yeterli olmadığına, sınıkçı denilen kişilerin deneyimlerine ve yöntemlerinin etkili olduğuna inanılmaktadır. Bu durum insanoğlunun geleneğinden vazgeçemediğinin kanıtıdır.

Çalışmamızın son bölümünün ikinci kısmında, Diyarbakır'da çeşitli hastalıklardan dolayı ziyaret edilen yatır ve türbelere yer verilmiştir. Bu bölümde yatır ve türbelerin konumu, tarihi ve ne tür şikayetler (hastalık) için başvurulduğu belirtilmektedir. Türbeleri ziyaret eden kişilerin ne gibi ritüeller yaptığı ve nasıl mucizelerle karşılaştığı kaynak kişiler tarafından anlatılmaktadır. Halk hekimliği açısından zengin bir içeriğe sahip olan Diyarbakır ili çevresinde tedavi yöntemleri aktif bir biçimde devam etmektedir. Halkın bu tedavilere olan güveni ve ilgisi azımsanmayacak ölçüdedir.

KAYNAKÇA

- Acıpayamlı, O., 1969, Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 26(1-2), 1-6
- Akça, G., 2009, Diyarbakır İli Ergani Halk Kültürü Araştırması, Yüksek Lisans Tezi, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Adana.
- AKYOL, E., 2013, Diyarbakır Merkez ve Köylerinde Halk İnanışları, Yüksek Lisans Tezi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Elazığ.
- ALMAZ, S., 2019, Kocaköy İlçesindeki Tabbiaat ile İlgili Halk İnanışları, Yüksek Lisans Tezi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Elazığ.
- Anohin, A. V., 2006, Altay Şamanlığına Ait Materyaller, *Kömen Yayınları*, Konya, s. 23-24
- Araz, R., 1995, Harput'ta Eski Türk İnanışları ve Halk Hekimliği, *Akm Yayınları*, İstanbul.
- Artun, E., 2014, Halk Bilimi/Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, *Karahan Yayınları*, İstanbul.
- Aslan, M. Y., 2018, Silvan Halk Hekimliği, Yüksek Lisans Tezi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Elazığ.
- Ateş, F., 2015, Adana Halk Hekimliğinde Ocak Kültü, *Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bayat, F., 2016, Dede Korkut Oğuznamaları, *Ötüken Yayınları*, İstanbul, s. 245.
- Bayat, F., 2006, Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı, *Ötüken Yayınları*, İstanbul, s. 2.
- Bayat, F., 2010, Türk Kültüründe Kadın Şaman, *Ötüken Yayınları*, İstanbul, s. 116-117.
- Beydilli, C., 2005, Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, *Yurt Kitapevi*, İstanbul.
- Beysanoğlu, Ş., 1946, Diyarbakır Folklorü, *Diyarbakır Matbaası*, Diyarbakır.
- Beysanoğlu, Ş., 1981, Diyarbakır ve Çevresinde Halk Hekimliğinde Yatırlar, *TürkFolklor Araştırmaları*, Sayı:2, Diyarbakır.
- Beysanoğlu, Ş., 1992, Kültürümüzde Diyarbakır, *San Matbaası*, Ankara.
- Beysanoğlu, Ş., 2003, Anıtları ve Kitabeleri İle Diyarbakır Tarihi Akkoyunlular'dan Cumhuriyet'e Kadar, *Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları*, Cilt: 1-2. Ankara.
- Boratav, P. N., 1994-2013, 100 Soruda Türk Folkloru, *Bilgesu Yayınları*, İstanbul, s. 121,122,123,144.
- Çıpan, M., 2009, Musiki ve Şiir İklimimizde Derd, Derman, Tabib Olgusu, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15(39): 611.
- Değer, M., ve Beysanoğlu, Ş., 1992, Diyarbakır Folklorunda Halk Hekimliği, *San Matbaası*, Ankara.
- Demirok, R., 2014, Hani ve Çevresi ile İlgili Halk İnanışları ve Uygulamaları, *Yüksek Lisans Tezi*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Erdem, M., 2011, Diyarbakır İli Merkez, Ergani, Eğil İlçeleri Adak ve Ziyaret Yerleri, *Gaziantep*, s.38.

- Garan, F. S., 2011, Diyarbakır Monografı, Yüksek Lisans Tezi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Eskişehir.
- Harman, Ö. F., 2003, Lokman, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 27, *TDV Yayınları*, Ankara , s. 206.
- Haspolat, Y. K., 2014, Diyarbakır Türbeleri, Diyarbakır, s 41,43-44.
- Hekimoğlu, Y., ve Atılgan, E., 1967, Ergani, İstanbul, s. 35.
- İçli, A., 2013, Türk Kültüründe Ocak Anlayışı ve Ergani Deringöze Köyü'ndeki Bir Ocaklı Aile, s18, s.99.
- İvgin, H., 1995. Anadolu Halk Kültüründe Lokman Hekim İnanışı, *Kültür Evreni* 13, 80-81.
- Kalafat, Y., 2004, Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm-Şamanizm, *Yeditepe Yayınları*, İstanbul, s. 47, 67.
- Kalafat, Y., 2016, Türk Kültürlü Halklarda Pir Kültü, *Berikan Yayınları*, İstanbul, s. 195.
- Kaplan, M., 2010, Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın, *Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları*, Ankara.
- Karakaş, R. (2014). Kültürel Bir Mekân Olarak Çermik Hamamı . *Folklor/Edebiyat* , c.20, s. 77, s 14
- Karakaş, R., 2020, Güneydoğu Halk İnanışları (Dicle Bölümü), *Gezi Kitapevi*, İstanbul.
- Karakaş, R., Paçalı, İ., 2022, Dijital Ortamda Fal-Faladdin Uygulaması, *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, c. 5 (1), s. 131-141
- Karataş, H., 2021, Türkiye'de Halk Hekimliği Uygulama Alanında İki Ekol: Şifacılar ve Hekimler, *Folklor Edebiyat Dergisi*, s. 27(1), s.85
- Kılıç, S., 2013, Türk Halk İnanışlarında Yiyecek ve İçecekler, Elazığ.
- Kollektif, 2017, Halk İnanışları El Kitabı, *Grafiker Yayınları*, İstanbul s. 371.
- Konyar, B., 1936, Diyarbakır Yıllığı, Ankara, s.345.
- Köprüz, İ. H., 2019, Siverek Halk Hekimliği, *Yüksek Lisans Tezi*, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Köprülü, F., 1978, Alp, İslam Ansiklopedisi I., *Milli Eğitim Basımevi*, İstanbul, s. 234-236.
- Örnek, S. V., 1971, 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, *Gerçek Yayın evi*, Şamanizm, İstanbul.
- Örnek, S. V., 2000, Türk Halk Bilimi, Ankara, s. 133.
- Özdamar, M., 2019, Diyarbakır Halk Hekimliği ve Kültürümüzdeki Yeri, *Yüksek Lisans Tezi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Özgen, Z. N., 2007, Adana (Merkez) Halk Hekimliği Araştırması, Yüksek Lisans Tezi, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Adana.
- Roux, J., 2011, Eski Türk Mitolojisi, *Bilgesu Yayıncılık*, İstanbul, s.119-121.
- Roux, J., 1999, Altay Türklerinde Ölüm, *Kabalıcı Yayınevi*, İstanbul . s. 112,144.

- Sever, M., 2004, “Türk Halk İnançlarında ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Meyve”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/issue/16957/177057> (Erişim Tarihi: .... Ekim...)
- Şar, S., 2005, Anadolu’da Halk Hekimliği Uygulamaları, *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku -Tarihi Dergisi*, 13(2), s1163.
- Türkdoğan, O., 1991, Kültür ve Sağlık- Hastalık Sistemi, *Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:2213*, Araştırma İnceleme Dizisi, Ankara.
- Uçak, S., 2007, Ergani’de Eski Türk İnançlarının İzleri ve Halk Hekimliği, *Yüksek Lisans Tezi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Uygur, H.K., 2022, Ekinden Ekin Biçenler/Bitkisel Hekimlik ve Kültürü, Paradigma Akademi, Çanakkale, s.147
- Ülger, Z., 2012, Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği, *Yüksek Lisans Tezi*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

İNTERNET KAYNAKLARI

- URL 1: <https://diyarbakir.ktb.gov.tr/TR-56885/iklimi-ve-bitki-ortusu.html> [Erişim Tarihi:04.11.2021]
- URL 2: <https://diyarbakir.ktb.gov.tr/TR-56881/cografya.html>[Erişim Tarihi: 04.11.2021]
- URL 3: <https://diyarbakir.ktb.gov.tr/TR-56882/tarihce.html>[Erişim Tarihi: 04.11.2021]
- URL 4: <https://www.aydinlik.com.tr/diyarbakirin-ekonomisi>[Erişim Tarihi: 05.11.2021]
- URL 5: <https://www.aylakbilgin.com/diyarbakirin-kulturel-ozellikleri-ve-degerleri-1518>. [Erişim Tarihi: 05.11.2021]
- URL 6: <https://gezimanya.com/diyarbakir>[Erişim Tarihi:10.12.2021]
- URL 7: <https://www.lifemed.com.tr/blog/alternatif-tip-mi-modern-tip-mi/>[Erişim Tarihi: 10.12.2021]
- URL 8: <https://sozluk.gov.tr> [Erişim Tarihi: 12.12.2021]
- URL 9: <https://www.medicalpark.com.tr/ciban/hg-2220>[Erişim Tarihi: 05.07.2020]
- URL 10: <https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/sigiller> [Erişim Tarihi: 08.07.2020]
- URL 11: <https://asi.saglik.gov.tr/liste/25-suçicegi-hastaligi-nedir.html> [Erişim Tarihi 22.06.2020]
- URL 12: https://turkdermatoloji.org.tr/media/hasta_bilgilendirme/Erizipel.pdf [Erişim Tarihi: 22.06.2020]
- URL 13: <https://www.kapadokyahastanesi.com.tr/bilgilendirici-makale/zona-geceyanigi-nedir-zona-belirtileri-ve-tedavisi> [Erişim Tarihi: 20.05.2020]
- URL 14: <https://sagligim.gov.tr/kirik-cikik-burkulmalar/787-burkulma-nedir.html> [Erişim Tarihi: 01.04.2020]
- URL 15: <https://sagligim.gov.tr/kirik-cikik-burkulmalar/787-burkulma-nedir.html> [Erişim Tarihi: 08.08.2020]

- URL 16: <https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/astim> [Erişim Tarihi:06.12.2021]
- URL 17: <https://grip.gov.tr/tr/soguk-alginligi> [Erişim Tarihi: 06.12.2021]
- URL 18: <https://asi.saglik.gov.tr/liste/6-kabakulak-hastaligi-nedir-belirtileri-nelerdir.html> [Erişim Tarihi: 06.12.2021]
- URL19:<https://toraks.org.tr/site/sf/wgmf/rfic/15125ff5f6335aaa991ff9c7eb9b3da31342596692d7d327f6fea00143831536.pdf>[Erişim Tarihi: 12.03.2022]
- URL 20: <https://www.medikalakademi.com.tr/zature-pnomoni-nedir-kimlerde-gorulur-belirtileri-tedavisi> [Erişim Tarihi: 10.03.2022]
- URL 21: <https://asi.saglik.gov.tr/liste/20-boğmaca-hastaligi-nedir-belirtileri-nelerdir.html>[Erişim Tarihi: 11.03.2022]
- URL 22: https://www.amerikanhastanesi.org/endokrinoloji-diyabet-ve-metabolizma/guatr-nedir?gclid=EAIaIQobChMIzeCdjZ3S9wIVyYTVCh0Osg6EEAAYASAAEgJPSvD_BwE[Erişim Tarihi: 09.03.2022]
- URL 23: <https://www.adilaltinsoy.com/hemoroide-ne-iyi-gelir> [Erişim Tarihi:03.03.2022]
- URL 24:<https://sagligim.gov.tr/bulanti-ve-kusma.html> [Erişim Tarihi: 05.03.2022]
- URL 25:<https://www.berkhansavascin.com.tr/peptik-ulser> [Erişim Tarihi: 04.03.2022]
- URL 26: <https://www.alifehospital.com.tr/ArticleDetails/bagirsak-parazitleri-nedir/MTU2> [Erişim Tarihi: 05.03.2022]
- URL 27: <https://tkd.org.tr/menu/149/kalp-hastaligi-salgininin-ardindaki-sinsi-dusman-kolesterol-hakkinda-sik-sorul> [Erişim Tarihi: 06.03.2022]
- URL 28: <https://www.muratturfan.com/yuksek-tansiyon> [Erişim Tarihi: 24.03.2022]
- URL 29:<https://www.medicana.com.tr/saglik-rehberi-detay/12026/karaciger-hastaliklari>[Erişim Tarihi: 21.03.2022]
- URL 30: <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/kanser-turleri/kanser-turleri/kan-kanseri-losemi.html> [Erişim Tarihi: 08.04.2022]
- URL 31: <https://sagligim.gov.tr/bilinc-bozukluklari/havale-nedir.html> [Erişim Tarihi: 07.04.2022]
- Kaynak 32: (TDK) Ankara 1977 s.618 [Erişim Tarihi:02.05.2022]
- Kaynak 33: Sur Belediyesi [Erişim Tarihi: 04.04.2022]
- Kaynak 34 :<https://www.gezi-yorum.net/diyarbakir-hani> [Erişim Tarihi:23.07.2022]
- Kaynak 35: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/diyarbakir/gezilecekyer/cermk-kaplicalari> [Erişim Tarihi:20.07.2022]

KAYNAK KİŞİLER

- K1:** Ayfer Fidanten, 30, Okuma-yazma var, ev hanımı, Yenişehir/ Diyarbakır
- K2:** Halim Kılıç, 70, Okuma-yazması yok, Bismil/ Diyarbakır 14/07/2020

- K3:** Remziye Leyla Güler, 54, Lise mezunu, temizlik görevlisi, Kulp/Diyarbakır 8/10/2020
- K4:** Dilan Öner, 21, Lise mezunu, Lice/Diyarbakır 01/07/2020
- K5:** Hanım Deniz, 50, Lise mezunu, hizmetli, Eğil/ Diyarbakır 11/10/2020
- K6:** Ayten Savat, 46, Lise mezunu, sekreter, Silvan / Diyarbakır 26/09/2021
- K7:** Besma Dülge, 30, Önlisans mezunu, kasiyer, Hani/Diyarbakır 07/07/2021
- K8:** Hazal Dolu Kaya, 32, Lise mezunu, ev hanımı, Bismil/ Diyarbakır 08/10/2020
- K9:** Vacide Delil, 48, İlkokul mezunu, ev hanımı, Çınar/ Diyarbakır 05/07/2020
- K10:** Hava Çetinkaya, 71, Halk hekimi, Eğil/ Diyarbakır 05/03/2021
- K11:** Şiriban Tarin, 28, Üniversite mezunu, öğretmen, Ergani/ Diyarbakır 11/10/2020
- K12:** Meryem Uman, 76, Okuma-yazma yok, ev hanımı, Çınar/ Diyarbakır 14/08/2020
- K13:** Arda Sökmen, 17, Öğrenci, Dicle/ Diyarbakır 23/05/2021
- K14:** Şeyh Mehmet Enver Teyfur, 65, Emekli, Dicle/Diyarbakır 30/06/2021
- K15:** Sevda Ergüler, 26, Güzellik merkezinde çalışan, Hazro/ Diyarbakır 09/07/2021
- K16:** Salime Uman, 60, İlkokul mezunu, ev hanımı, Diyarbakır
- K17:** Ayten Şahin, 65, okuma-yazması yok, ev hanımı, Kızıltepe’de yaşıyor, aslen Bismil 02/08/2020
- K18:** Mehmet Demir, 42, Aktar, Diyarbakır 09/07/2021
- K19:** Müjde Tayyar, 24, Üniversite mezunu, hemşire, Kulp/ Diyarbakır 14/01/2020
- K20:** Bahar Bayram, 34, Üniversite mezunu, güzellik merkezi uzmanı, Lice/Diyarbakır 1. 2. 09/07/2021
- K21:** Askeri Mirzaoglu, 51, Okuma-yazması yok, Bağlar ilçesinde kırık-çıkıkçı, Eğil/Diyarbakır 29/07/2021
- K22:** Hatice Karakuş, 40, Lisans mezunu, dersane sahibi, Ergani/Diyarbakır 19/06/2021
- K23:** Hatun Delil, 46, İlkokul mezunu, ev hanımı, Diyarbakır 05/07/2020
- K24:** Hamdiye Demir, 67, Okuma-yazma yok, ev hanımı, Çınar/Diyarbakır
- K25:** Mehmet Emin Yeğin, Ortaokul mezunu, hizmetli, Hazro/ Diyarbakır 05/06/2021
- K26:** Fatma Çetin, 31, Lisans mezunu, tarih öğretmeni, Silvan/ Diyarbakır 19/06/2021
- K27:** Sedef Arzu, 41. İlkokul mezunu, ev hanımı, Çınar/Diyarbakır 12/08/2021
- K28:** Kaninur Yıldız, 19, Lise mezunu, öğrenci, Çermik/Diyarbakır 05/06/2021
- K29:** Mehmetşah Yentürk, 56, Emekli, Diyarbakır 14/07/2020
- K30:** Yusuf Akçay, 19, Lise mezunu, öğrenci, Ergani/Diyarbakır 19/06/2021
- K31:** Nimet Demirhan, 60, Okuma-yazma biliyor, ev hanımı, Diyarbakır 26/12/2020
- K32:** Sevtap Taşkın, 39, Önlisans mezunu, ev hanımı, Diyarbakır 20/10/2020

- K33:** Zülküf Cengiz,17, Öğrenci, Eğil/Diyarbakır 04/06/2021
- K34:** Belkız Demir, 78, Halk hekimi, ocaklı, Çınar/Diyarbakır 20/08/2021
- K35:** Sacide Alar,50, İlkokul mezunu, ev hanımı, Diyarbakır 3/06/2021
- K36:** Sultan Direkçi,53, okuma-yazma yok, ev hanımı Bismil/ Diyarbakır 14/08/2020
- K37:** Şefik Güler, 36, Matematik öğretmeni, Diyarbakır 16/03/2021
- K38:** Enes Şan, 19, Lise mezunu, öğrenci, Silvan/Diyarbakır 19/06/2021
- K39:** Leyla Aslan, 42, İlkokul mezunu, ev hanımı Diyarbakır 04/03/2020
- K40:**Şeyh Mehmet Karacadağ,65, okuma-yazması var, Halk hekimi Karacadağ/Diyarbakır 23/12/2020
- K41:** Yağmur Bozkurt, 18, Lisans Öğrencisi, Dicle/ Diyarbakır 04/06/2021
- K42:** Sultan Alar , 70, okuma-yazma yok, Ev hanımı, Diyarbakır 25/09/2021
- K43:** Adul Büyükdenez , 76, okuma-yazma yok, Hazro/ Diyarbakır 13/04/2021
- K44:** Armanç Ulaş, 31, Üniversite mezunu, Öğretmen, Kulp/ Diyarbakır 10/03/2021
- K45:** Bircan İlhan , 34, Önlisans mezunu, Ev hanımı, Bismil/ Diyarbakır 16/10/2021
- K46:** Fatma Aktan, 60, Okuma-yazma yok, ot satıcısı, Diyarbakır1.22/10/2020 2. 28/10/2021
- K47:** Mülkiye Çelik, 44, Okuma-yazma yok, ev hanımı, Eğil/ Diyarbakır 28/10/2021
- K48:** Seval Akyüz , 35, Lise mezunu, Ev hanımı, Diyarbakır 02/02/2021
- K49:** Halime Fatma Özdemir, 70, Okuma-yazma yok, Ev hanımı, Diyarbakır 02/02/2021
- K50:** Turuncu Kuruyemiş , Diyarbakır merkezde birçok şubesi olan aktar dükkanları 14/03/2021
- K51:** Zerre Öztürk, 83,Diyarbakırlı, İstanbul’da ikamet ediyor, ev hanımı 05/01/2021
- K52:** Kazım Teke, 40, Öğretmen, aslen Hataylı eşi Diyarbakırlı , 24/06/2021
- K53:** İbrahim Uman, 68, Ortaokul mezunu, Emlakçı, Diyarbakır 20/07/2021
- K54:** Leman Uçakan, 68, Okuma-yazması var, Ev hanımı, Diyarbakır 25/04/2021
- K55:** Saliha Aydın, 67, Okuna- yazması yok, Ev hanımı, Diyarbakır 22/06/2021
- K56:** Fatma Yıldız, 19, Lise mezunu, güzellik merkezinde çalışıyor, Eğil/Diyarbakır 09/07/2021
- K57:**Hamdiye Gündüz, 69, Okuma-yazması yok, ev hanımı, Diyarbakır 23/07/2020
- K58:** Gizem Pelda Büyükdenez, 28, Lisans mezunu, polis, Hazro/ Diyarbakır 15/08/2021
- K59:**Nazlı Tekdal, 79, Okuma-yazma yok, ev hanımı, Çınar/Diyarbakır 12/08/2021
- K60:** Şeyhmus Alar, 76, Okuma-yazma var, Emekli, Diyarbakır 25/09/2021

- K61:** Şevval Arslan . , 17, Lise Öğrencisi, Diyarbakır 03/03/2022
- K62:** N.G. , 33, Hemşire, Diyarbakır, 05/03/2022
- K63:** S. G. , 47, Hemşire, Diyarbakır, 19/05/2022
- K64:** Beritan Ergün, 18, Lise Öğrencisi, 01/05/2022
- K65:** Dicle Elif Yağız, 16, Lise Öğrencisi, 11/04/2022
- K66:** Ü. G. , 28, Önlisans mezunu, 04/05/2022
- K67:** Elif Aktaş, 17. Lise Öğrencisi, Diyarbakır 04/05/2022
- K68:** Zilan Bakır, 18, Lise Öğrencisi, Diyarbakır 08/05/2022
- K69:** Yeşim Doğan, 18, Lise Öğrencisi, Diyarbakır 09/05/2022
- K70:** Rabia Güzel, 18, Lise Öğrencisi, Diyarbakır 09/05/2022
- K71:** Merve Ceren E. 17, Lise Öğrencisi, Ergani 05/03/2022
- K72:** Z. D., 17, Lise Öğrencisi, Diyarbakır, 01/03/2022
- K73:** D. Ö. 30, Öğretmen, Eğil, 02/06/2022
- K74:** Gülbahar Ergün, 18, Lise Öğrencisi, Diyarbakır 01/05/2022
- K75:** Roşin Asutay, 17 , Lise Öğrencisi, Diyarbakır 01/05/2022
- K76:** T. P.,23, Hemşire, Diyarbakır, 06/06/2022
- K77:** Nur Alaca 24, Öğretmen. Hazro, 07/06/2022
- K78:** Esra Vuran 18, Öğrenci, Hani, 01/05/2022

EKLER

Resim 1: Pir İbrahim ziyaretinden bir görünüm

Resim 2: Halk Hekimi- Ocaklı Hava Çetinkaya Kadın Hastalıkları ve Kulunç-Kuyruk
Düşmesi

Resim 3: Nursena Lokman Hekim dükkanı/ Aktarcı Mehmet Demir

Resim 4: Hz. Süleyman Camisinden bir görünüm

Resim 5: Hindibaba Türbesi

Resim 6: Şeyh Selametın Torunları Mehmet Enver Teyfur ve Reşit Teyfur

Resim 7: Hz. Süleyman yolunda şifalı ot satan Fatma Aygün

Resim 8: Bağlar'da meşhur kırıkçı-sınıkçı Askeri Mirzaoğlu